—Людзьмі звацца!
Янка Купала

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ЛіМ

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ПЯТНІЦА
18
ВЕРАСНЯ
1992 г.
№ 38 (3656)

ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.

КОШТ — 50 кап.
(Па падпісцы —
10 кап.)

«ТОВАРИЩИ НЕ ПОНИМАЮТ...»

Валерый ПАЛСЦЮК: «Справа адукацыі ў любой, нават самай рынкавай краіне — гэта справа ў першую чаргу дзяржавы».

Старонка 5

СВЕТЛЫ ДАРАГІ МАКСІМ...

Зянон ПАЗНЯК: «Мне даўно хацелася пабываць на магіле Максіма Багдановіча ў Ялце... Крым для мяне адухоўлены Максімам. Памятаеце: «там мы злiём з ёй погляды свае...» Гэта з Мілавіцай. І калі б я ні глядзеў на гэтую зорку — памятаю пра Багдановіча. А тут — цэлая краіна, дзе можна хадзіць пехатой...»

Старонкі 8—9

ПЕРАЖЫВАЦЬ ЗА КУЛЬТУРУ— ЗНАЧЫЦЬ ПЕРАЖЫВАЦЬ ЗА СВОЙ НАРОД

Іспанскія згадкі Пятра ДУДАРЭНКІ.

Старонкі 10—11

УСЁ ПРА ТОЕ Ж...

З пісьменніцкага дзённіка Барыса САЧАНКІ.

Старонкі 14—15

ВЯРНІЦЕ НАРАБАВАНАЕ!

Вячаслаў ПІЛІПЧЫК: «Сёння горад Нясвіж не можа сабраць музей, а наша багацце, зробленае нашымі продкамі, цешыць людзей у Маскве ці Санкт-Пецярбурзе».

Старонка 16

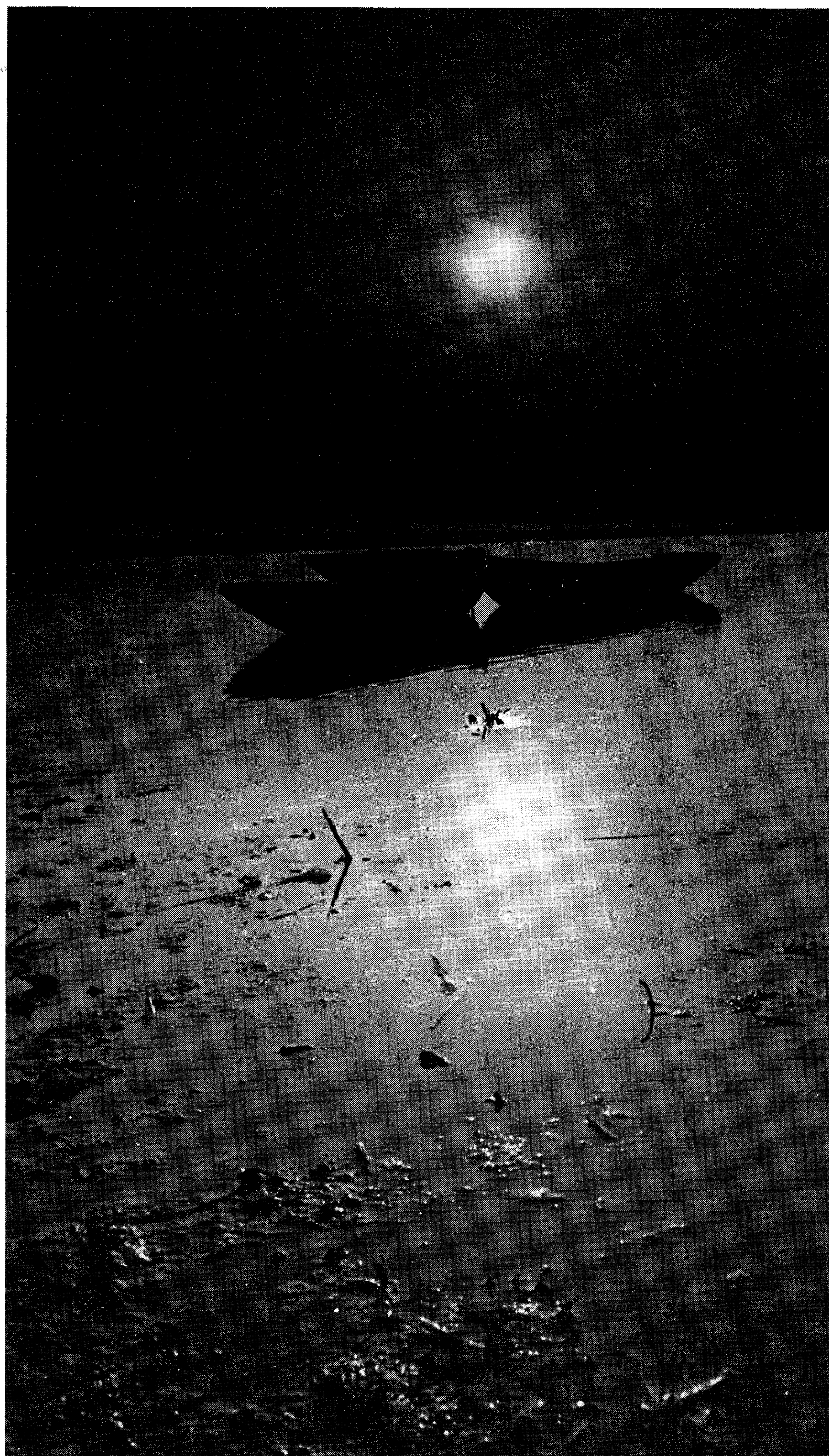

Вераснёўскі спакой.

Фота Аляксея МАЦЮША.

Кола Дзён

Па нашых назіраннях, з пачаткам асенняга палітычнага сезону рэзка пачала ўзрастаць папулярнасць дэмакратычнай апазіцыі, БНФ «Адраджэнне». Добра, што ў нас ёсць моцная, актыўная апазіцыя... Аднак тыдзень завяршыўся актывізацыяй іншага полюсу апазіцыйных сіл: у чацвер, 17 верасня на пляц Незалежнасці, гэтае апірышча БНФ, сабраліся партыі і суполкі неакамуністычнай накіраванасці. Нашага назіральніка ўразіла, што падобныя ідэі ну ніяк не пасобіла выказаць па-беларуску. *Выдае, што гэта дзве ў прынцыпе несумяшчальныя рэчы* неакамунізм і беларуская мова...

Дарэчы, апошняя заканамернасць характэрна і для Савета Міністраў рэспублікі, які, відаць, асцерагаецца, што па-беларуску не зможа прафесійна працаваць. Паводле выказванняў прэм'ер-міністра В. Кебіча на пасяджэнні Прэзідыума Савета Міністраў, Саўміна яшчэ замінаюць працаваць і законы...

8 ВЕРАСНЯ

У Крамлі міністры абароны Расіі і Летувы падпісалі шэраг дамоў аб вывадзе расійскіх войск з тэрыторыі Летувіскай рэспублікі. Зацверджаны графік вываду войск, які разлічаны да 31 жніўня 1993 года. Тым часам у Смаргоні фармуецца першы беларускі папранатрад дзеля пільнавання мяжы з Летувой. Што можа пагражаць Беларусі з тэрыторыі абяззброенай рэспублікі?

9 ВЕРАСНЯ

Надзвычайны і Паўнамоцны пасол Злучаных Штатаў Амерыкі ў Беларусі Дэвід Х. Суорц уручыў даверчыя граматы Старшыні Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь С. Шушкевічу. Афіцыйную прамову пасол казаў па-беларуску.

Магілёў наведала дэлегацыя прафсаюзаў ізраільскага горада Пятахцікава. Падпісаны дагавор з абласным саветам аб'яднання прафсаюзаў аб абследаванні і лячэнні дзяцей з вобласці ў Ізраілі.

10 ВЕРАСНЯ

Адбылося пасяджэнне Савета Бяспекі Рэспублікі Беларусь, на якім абмяркоўвалася падрыхтоўка ваеннай дактрыны краіны. Вырашана распрацаваць у хуткім часе графік дэмантажу і вывазу ў Расію ядзерных аб'ектаў, якія ёй належаць. Аб гэтым паведаміла перадача «Радыёфакт».

Прайшла тэарэтычная канферэнцыя амерыканскіх палітолагаў і Беларускага народнага фронту па праблемах стварэння блока дэмакратычных партый падчас выбараў. Надалей мяркуецца супольна абмеркаваць праблему свабоды прэсы.

11 ВЕРАСНЯ

Адбылося пасяджэнне сойма БНФ «Адраджэнне», на якім абмяркоўвалася падрыхтоўка апазіцыі да сесіі Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь.

Адбылося пасяджэнне ініцыятыўнай групы па падрыхтоўцы ўсебеларускага рэферэндуму.

У Беларусі з неафіцыйным візітам знаходзіўся былы прэм'ер-міністр дзяржавы Ізраіль І. Шамір, які наведаў свой родны гарадок Ружаны Брэсцкай вобласці, дзе жыў да дваццаці год. Раней, як вядома, у Беларусь, на сваю радзіму ў Валожынскі раён, прыязджаў цяперашні міністр замежных спраў Ізраіля Ш. Перэс.

12 ВЕРАСНЯ

Адбылося пасяджэнне Прэзідыума Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь, на якім паміж іншага абмяркоўваўся праект Закона «Аб парадку выезду з Рэспублікі Беларусь і ўезду ў Рэспубліку Беларусь грамадзян Рэспублікі Беларусь». Паводле распрацаванай канцэпцыі пашпарта грамадзяніна Рэспублікі Беларусь, гэты дакумент будзе асноўным пасведчаннем асобы грамадзяніна на тэрыторыі рэспублікі, і гэтаксама служыць асноўным дакументам пры выездзе за мяжу.

На гэтым жа пасяджэнні выступіў Старшыня Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь В. Кебіч. Прэм'ер-міністр заявіў, што галоўнай задачай ўрада на сённяшні дзень ён лічыць барацьбу з карупцыяй у структурах улады і злачыннасцю ўвогуле. В. Кебіч моцна крытыкаваў міністра ўнутраных спраў рэспублікі У. Ягорава.

14 ВЕРАСНЯ

Старшыня Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь С. Шушкевіч паехаў з афіцыйным візітам у Федэратыўную Рэспубліку Германіі. Падчас яго побыту ў РГ праведзены шэраг сустрэч і палітычных кансультацый з кіраўніцтвам нямецкай дзяржавы па пытаннях узаемасупрацоўніцтва дзвюх краін у галінах навукі, культуры, адукацыі і іншых сферах. Абмяркоўвалася магчымасць адкрыцця ў ФРГ Пасольства Рэспублікі Беларусь. С. Шушкевіч у часе візіту прыняў таксама ўдзел у міжнародным кангрэсе «Еўропа і свет у пераломны момант», дзе выступіў з дакладам па праблемах развіцця нашай рэспублікі.

15 ВЕРАСНЯ

Старшыня Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь В. Кебіч накіраваўся з урадавым візітам у Рэспубліку Казахстан дзеля падпісання міжурадавых пагадненняў. Меркавалася падпісаць каля дзевяці дакументаў, у іх ліку пагадненні па тарыфах, паветраным транспарце, закупцы збажыны (каля двух мільёнаў тон).

16 ВЕРАСНЯ

По другім канале рэспубліканскага радыё пачалася трансляцыя радыёпраграмы «Крыніца», што працуе ў эфіры з 8-й да 9-й гадзіны. «Крыніца» мае трансфармавацца ў другую нацыянальную радыёпраграму. Калектыў праграмы збольшага складзены з журналістаў маладзёжнай рэдакцыі Беларускага радыё.

У КРАЮ ТЫМ, ШТО СЭРЦУ МІЛЫ

На Стаўбцоўшчыне прайшло Рэспубліканскае свята паэзіі «Коласавы мясціны», прысвечанае 110-годдзю з дня нараджэння народнага песняра

Выступае Іван ШАМЯКІН.

«Мой родны кут, як ты мне мілы!.. Забыць цябе не маю сілы!» — у пазамінулую нядзелю гэтыя незабыўныя словы, якімі пачынаецца неўміручая паэма Якуба Коласа «Новая зямля», часта абуджалі маляўнічыя мясціны радзімы песняра — Стаўбцоўшчыну. Гучалі, пакладзеныя на мелодыю кампазітарам Ігарам Лучанком, клікалі туды, дзе нарадзіўся класік нацыянальнай літаратуры, дзе вытокі яго песні.

Гэтыя словы прысутнічалі, бадай, і ў думках кожнага ўдзельніка свята. Не маглі не прысутнічаць. Бо нельга быць сапраўдным беларусам, не захапляючыся «Новай зямлёй» і «Сымонам-музыкай», не перачытваючы «Рыбакову хату», «Дрыгву», «На ростанях». Такі ён — свет Я. Коласа. Неабсяжны і вабны, адкрыты і вечна загадкавы, таямнічы. Спасцігаць яго — значыць, пастаянна, штораз адкрываць для сябе нешта новае, дагэтуль не заўважанае.

Свята нездарма атрымала назву «Коласавы мясціны». Яго ўдзельнікі і госці мелі шчаслівую магчымасць прайсціся памятнымі сцежкамі песняра і яго герояў, найперш тых, што жывуць і будуць жыць вечна на старонках энцыклапедыі жыцця беларусаў — «Новай зямлі».

Спачатку — Акінчыцы. Колішні засценак, а цяпер ускраіна Стоўбцаў. Тут бацька паэта служыў леснікам у князя Радзівіла. Аб тагачасным побыце сям'і Міцкевічаў нагадвае іхняя сядзіба, якая захавалася такой, *якой была і 110 гадоў назад*. Пра гэта расказваюць і матэрыялы філіяла Літаратурнага музея Я. Коласа. Адсюль, з Акінчыц, пачынаецца так званы «Шлях Коласа» — дарога, аздобленая драўлянымі скульптурамі. Яны адлюстроўваюць пэўныя моманты жыцця і творчасці песняра, найперш — вытокі.

Пра вытокі паэзіі Я. Коласа, пра яго знітаванасць са стаўбцоўскай зямлёй гавораць ля хаты, у якой нарадзіўся ён, унук дзядзькі Юзіка Юрась Міцкевіч, Уладзімір Карызна, Алесь Рыбак...

Людна, весела ў Акінчыцах. Тут, *непадалёку ад філіяла музея*, выступаюць вядомыя самадзейныя калектывы Міншчыны, гучаць народныя песні, у тым ліку і тыя, якія любіў Я. Колас. У вясёлы гурт запрашаюць гасцей танцоры...

Пасля Акінчыц Міцкевічы жылі на так званай Мікалаеўшчынскай лясной заставе — ля дарогі са Свержаня ў Мікалаеўшчыну, *пасля* ў Сухоншчыне, або Ластку, а потым — у Альбуці...

Зараз тут таксама філіял музея песняра. Тут усё, «як раньш было». Хіба што адно засмучае — пад невялікім мастком няма рачулкі. А раней жа... «Цякла тут з лесу невялічка травой зарослая крынічка, абодва берагі каторай лазняк, ракітнік абступалі...» Няма крынічкі, ды ёсць хата, дзе жылі Міцкевічы, засталіся *дубы, якія памяталі* Кастуся. Жыве памяць пра песняра. Жыве і жыць будзе. Словы ўдзячнасці яму, аднаму з пачынальнікаў беларускай літаратуры, выказваюць Мікола Мятліцкі і Генрых Далідовіч.

Багатая экспазіцыя ў філіяле Літаратурнага музея Я. Коласа ў Смольні — гэта ўжо ля Мікалаеўшчыны. Не меней за экспазіцыю можа расказаць і старая хата. Менавіта ў ёй упершыню сустрэліся Я. Колас і Я. Купала, два выдатныя адраджэнцы зямлі беларускай, два волаты нацыянальнай літаратуры. Вершы, прысвечаныя песняру, чытаюць тут Сымон Белы і Уладзімір Пецюкевіч.

Нарэшце — Мікалаеўшчына. Ля школы, пабудаванай Я. Коласам на ўласныя сродкі, яго бюст. Кветкі да яго ўскладаюць Ніл Гілевіч і старшыня Мінскага аблвыканкома Альфонс Цішкевіч. Слова пра песняра гаворыць дырэктар Літаратурнага музея Я. Коласа Зінаіда Камароўская, вершы чытаюць вучаніца Мікалаеўшчынскай сярэдняй школы Люда Міткевіч, ураджэнец Мікалаеўшчыны Алесь Камароўскі, Уладзімір Скарынкін.

Госці кіруюцца ва ўрочышча Бервянец. Тут, *ля славутых* Коласавых дубоў, адбываецца ўрачыстае адкрыццё свята. Да прысутных звяртаецца Н. Гілевіч. «Якуб Колас, — гаворыць ён, — з'ява ў духоўным развіцці беларускага народа — незвычайная, непаўторная, неабсяжная. Вялікі мастак-мысліцель, ён адначасова стаў і сапраўдным настаўнікам нацыі. Так распарадзілася сама гісторыя...» Разважаючы аб творчасці песняра, прамоўца нагадвае, што Я. Колас быў першым, хто абхапіў сваёй душой увесь духоўны свет беларуса. Я. Колас — глыба, з якой бачыцца мудрасць вякоў, мудрасць і вопыт народа.

Адзін за адным падыходзяць да мікрафона прамоўцы: старшыня Мінскага аблвыканкама А. Цішкевіч, Пятрусь Макаль, Мікола Аўрамчык, Сяргей Законнікаў, Іван Шамякін, Вольга Іпатава, Сяргей Грахоўскі, Анатоль Вярцінскі, Уладзімір Паўлаў, Уладзімір Някляеў, Барыс Сачанка, Генадзь Тумаш, Яўген Хвалей...

Гучаць пранікнёныя словы пра жыццё і творчасць песняра, вершы, прысвечаныя яму...

А свята доўжыцца. Сваё майстэрства паказваюць народны ансамбль танца «Радасць» з Брэста, Воранаўскі народны ансамбль народнай музыкі «Лявоны», Бабруйскі ансамбль танца, фальклорны ансамбль з Рэспублікі МарыЭЛ... Завяршаюць канцэрт сумесным выступленнем лепшыя калектывы Стаўбцоўшчыны. Па наваколлі плывуць гукі песні пра Нёман — раку, якая давала натхненне Я. Коласу, раку — якую ён гэтак любіў.

НАШ КАР.

Самыя ўдзячныя слухачы.

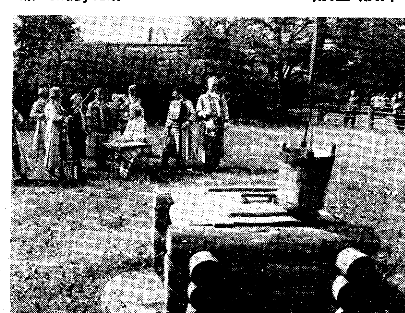

Ля студні ў Смольні.

Фота А. САСІНОЎСКАГА.

«ЛіМ»-93

Ідзе другі месяц падпісной «кампаніі». Сёлета яна адбываецца ва ўмовах няпэўнасці і бязладдзя, якія ў нас называюцца «рынкам». Тым не менш, надыходзіць час канчаткова вырашыць, як скарыстаць адшкадаваныя на падпіску грошы.

Дарагія чытачы-лімаўцы! Верым у вашую адданасць і нязменную прыязнасць да нашай з вамі газеты.

Спадзяёмся таксама і на тое, што шэрагі падпісчыкаў «ЛіМа» папоўняць тыя, хто толькі пачынае ўсведамляць сябе грамадзянінам незалежнай Беларусі, цікавіцца яе багатай гісторыяй і самабытнай культурай, хто шукае сябе на няпростых шляхах нашага духоўнага Адраджэння.

Нагадваем, кошт паўгадавой падпіскі на «ЛіМ» — усяго 60 рублёў (на месяц — 10, на тры месяцы — 30 рублёў). Індэкс ранейшы — 63856.

Вельмі засмучаны тым, што сёння пазбаўлены магчымасці выпісаць «ЛіМ» нашыя чытачы ў блізкім і далёкім замежжы. Здарылася так не па віне рэдакцыі. Хочацца верыць, што гэтая недарэчнасць будзе выпраўлена і падпісацца на беларускі штотыднёвік «Літаратура і мастацтва» можна будзе ў любым кутку свету.

Інтэлектуальная місія

У Мінюсце Рэспублікі Беларусь 8 ліпеня 1992 года зарэгістраваны Беларускі Клуб уладальнікаў інтэлектуальнай уласнасці пад назвай «Інтэлклуб».

«Інтэлклуб», як сказана ў яго статуце, «закліканы садзейнічаць стварэнню спрыяльнага асяроддзя для развіцця інтэлектуальнай творчасці асобных людзей, калектываў Рэспублікі Беларусь, садзейнічаць шырокаму выхаду рэспублікі на сусветны рынак прадуктаў інтэлектуальнай працы. Асноўнай мэтай з'яўляецца павышэнне цікавасці грамадзян, і перш за ўсё моладзі, да інтэлектуальнай дзейнасці, абарона інтарэсаў аўтараў, падтрымка (інфармацыйная, маральная, матэрыяльная) аўтараў ідэй і прапаноў, у тым ліку некамерцыйнага характару (сацыяльных ініцыятыў, педагагічных методык і г.д.)».

Адно з вышэйшых правоў чалавека — рэалізавацца як асоба, атрымаць грамадскае прызнанне за свой уклад у духоўную культуру грамадства. Дагэтуль гэтае права не было ў нас дастаткова поўна забяспечана. Клуб бачыць сваё прызначэнне, у прыватнасці, у тым, каб грамадзяне, калектывы, аб'яднанні грамадзян маглі больш поўна забяспечваць патрэбнасць у творчай самарэалізацыі. Гэта супадае з дзяржаўнымі інтарэсамі, паколькі станаўленне інфармацыйнага суверэнітэту Беларусі азначае напаўненне яго рэальным зместам.

Як канкрэтна будзе ажыццяўляцца падтрымка аўтараў? Іх ідэі і прапановы пасля рэгістрацыі паступяць у фонды захавання. Выкарыстанне інтэлектуальнага прадукта (продаж правоў на яго, доследна-канструктарская распрацоўка, выкарыстанне ў вытворчасці) можа быць праведзена толькі пры згодзе аўтара; яго ўдзел пажаданы ў любых формах і на ўсіх этапах інтэлектуальнай працы ў любых сферах чалавечай дзейнасці — ад тэхнічнай да гуманітарнай.

Калі ідэя або прапанова аўтара патэнтаздольная, то ў Клубе дапамогуць падрыхтаваць матэрыял да патэнтавання. Аднак большасць прапаноў напэўна не будзе «дацягваць» да ўзроўню патэнта альбо трапляць пад патэнтаванне. Клуб збіраецца працаваць і з такімі прапановамі. Іх можна зарэгістраваць, узяць на дэпаніраванне, абнародаваць. Можа быць складзены дагавор аб выкарыстанні прапановы ажно да яго камерцыйнай рэалізацыі.

Для рэгістрацыі ідэй і прапаноў, а таксама фіксацыі звестак аб іх аўтарах, этапах выкарыстання і г.д. у Клубе ствараецца адпаведны Інфармацыйны банк. Акрамя таго, з мэтай развіцця рынку інтэлектуальных паслуг фарміруецца Банк інтэлектуальнага сервісу, у якім будзе сабрана інфармацыя пра спецыялістаў, фірмы, калектывы, усіх тых, хто гатовы выконваць тыя або іншыя інтэлектуальныя паслугі.

Члены Клуба могуць павысіць узровень сваёй інфармаванасці ў галіне маркетынгу, патэнтнага права, рынкавай эканомікі, а таксама ў прадметных галінах тэхнічнага і гуманітарнага цыклаў, у секцыях Клуба.

Сур'ёзнай перспектыўнай задачай Клуба з'яўляецца яго ўдзел у станаўленні прававой асновы інтэлектуальнай уласнасці ў рэспубліцы. Ужо пачата работа па падрыхтоўцы адпаведнай заканадаўчай ініцыятывы, якая забяспечвала б інтарэсы вынаходнікаў, прадпрымальнікаў, вучоных, кваліфікаваных рабочых, упраўленцаў, фермераў, усіх работнікаў інтэлектуальнай працы. Клуб мае намер правесці ў маі — чэрвені 1993 года нараду, рабочая назва якой — «Першы Мінскі форум інтэлектуальнай уласнасці».

З прапановамі пра ўдзел у форуме можна звярнуцца ў Клуб па тэлефоне 29-98-92.

Цяпер у Клубе — арганізацыйны перыяд. Інтэлклуб запрашае ўсіх аўтараў і інтэлектуалаў папоўніць шэрагі яго членаў. Клуб зацікаўлены ў кантактах з замежнымі арганізацыямі, групамі, грамадзянамі па ўсіх пытаннях, што тычацца інтэлектуальнай уласнасці.

Наш адрас: Мінск, вул. Камсамольская, 30. Кантактны тэлефон: (8-0172) 29-98-92. Адрас для пісьмовых кантактаў: 220007 Мінск-7, а/я № 1.

Пішыце, тэлефануйце, прыходзьце! Чакаем вас па панядзелках і аўторках з 14 да 16 гадзін, па серадах — з 16 да 19 гадзін.

В. АЛЬГІН,
старшыня БЕЛКУІУ.

«Крычаць — не ў нашым стылі»

«Звяздзе» — 75. Наш карэспандэнт сустрэўся з галоўным рэдактарам газеты Уладзімірам НАРКЕВІЧАМ

— Як даўняя чытачка і падпісчыца «Звязды» шчыра віншую калектыў са святам. З якім настроем падышлі да 75-годдзя?

— Калі шчыра, то настрой не юбілейны. Святкаваць у старых традыцыях не збіраемся, каб не было «балю ў час чумы», — прайшлі тыя часы. Што ж да будучыні, то яна ўяўляецца няпростай. Усё мацней гучаць галасы пра другую дзяржаўную мову. Даводзілася чуць, што на бліжэйшай сесіі пытанне будзе пастаўлена і вырашана. Зразумела, на карысць пэўных сіл — такіх, як славянскі сабор «Белая Русь» і аналагічных. І справа не толькі ў гэтых сілах. Іх ідэі, на вялікі жаль, знаходзяць падтрымку. як кажуць, «у масах». Не хацелася б думаць пра горшае, але...

— Дык «Звязда» беларуская ці ўсё ж беларускамоўная газета, як напісана ў «расцяжцы» над праспектам? Іншымі словамі: што для вас Беларушчына — рубрыка на паласе ці штосьці большае?

— Беларушчына для нас — галоўны напрамак дзейнасці, хоць і гучыць гэта мо па-казённаму. Будзем імкнуцца і надалей абараняць і растлумачваць нацыянальныя інтарэсы, «Звязда» ўсё ж адзінае штодзённае выданне на беларускай мове.

— Мабыць, толькі ў нас даводзіцца тлумачыць народу яго нацыянальныя інтарэсы...

— Так. З большай ахвотай і карысцю мы займаліся б іншым — сацыяльнымі пытаннямі, эканомікай, мараллю (апошняе зусім занядбана), культурай. Дарэчы, мы знайшлі магчымасць павялічыць штат супрацоўнікаў — з тым, каб палепшыць становішча з асвятленнем праблем культуры.

— Газета, як мне здаецца, перажывае пераходны перыяд. Ад зямлі адарваліся і неба не дасталі — калі разумець пад зямлёй тую ідэалагічную глебу, якая выбіта з-пад ног.

— Тут я не згодзен. Рэцыдываў старой ідэалогіі я асабіста не бачу. Іншая справа, што прэса перакормлівае людзей палітыкай. Глыбока перакананы, што нармальныя людзі не павінны займацца палітыкай.

— Ці не азначае сказанае, што «Звязда» арыентуецца на чытача-абывацеля?

— А калі і так? Мы прывыклі з ранейшых часоў, што слова гэтае носіць негатыўны характар. А па-мойму абывацелі — гэта людзі са здаровым сэнсам, на іх трымаецца жыццё. Мы стараемся не навязваць чытачу тыя ці іншыя погляды, хай ён сам ва ўсім разбярэцца. Штосьці сцвярджаць «у лоб» або крычаць — не ў нашым стылі. У ідэале было б няблага, каб «Звязда» стала сямейнай газетай.

— Да мэты не так далёка. У апошнія гады выданне зрабілася нашмат чытэльней, цікавей, ды і характар прарэзваецца. Даўно звярнула ўвагу на такіх перспектыўных журналістаў, як В. Жданко, А. Ціхановіч, Л. Рыжанкова, С. Шаўцоў, І. Бараноўскі...

— І ўсё ж не магу сказаць, што ў нас калектыў аднадумцаў. Узніклі, да прыкладу, спрэчкі вакол ваеннага пытання: ці правільна мы асвятлялі нядаўняе свята вайсковай славы Беларусі. Некаторыя лічаць, што ёсць небяспека ўнесці раскол, пасварыць нацыі. І я разумею людзей, якія ў нечым сумняваюцца. Боязь нацыянальных эксцэсаў — нармальная рэч. Асабліва з улікам таго, што мы маем у Прыднястроўі і другіх мясцінах. А каб мець аб'ектыўнае ўяўленне пра сваю працу, вырашылі запрасіць у рэдакцыю вядомага гісторыка М. Ткачова. Было б няблага, каб у нас стала традыцыяй сустракацца з вучонымі, грамадскімі дзеячамі, прадстаўнікамі партый...

— Што ж, поспехаў «Звяздзе» ў набыцці новых традыцый.

Гутарыла
Г. КАРЖАНЕЎСКАЯ.

З НАГОДЫ

Вуліца 17 верасня

1 верасня 1939 года лічыцца пачаткам Другой сусветнай вайны. У гэты дзень германскі вермахт распачаў агрэсію супраць Польшчы. Англія і Францыя хоць і абвясцілі з гэтай нагоды вайну Германіі, але змагацца за Польшчу патрэбным не палічылі. 17 верасня, калі польская дзяржава фактычна ўжо не існавала. Чырвоная Армія перайшла «рыжскую мяжу» і ўступіла на тэрыторыю Заходняй Беларусі і Заходняй Украіны. 28—30 кастрычніка ў Беластоку сабраўся Народны сход, які звярнуўся да вярхоўнай улады Савецкага Саюза з просьбаю аб уз'яднанні Заходняй Беларусі з Беларускай ССР. (Шкада, што ў Беластоку ці хаця б у Гродне дагэтуль няма ні манумента, ні нават мемарыяльнага знака ў памяць гэтай падзеі).

2 лістапада быў прыняты адпаведны закон Вярхоўнага Савета СССР, а 12 лістапада закон аб уз'яднанні заходніх земляў з Беларускай ССР прыняў Вярхоўны Савет Беларусі. У склад Беларускай дзяржавы ўвайшла не ўся Заходняя Беларусь. Вільню Сталін тады ж падарыў Летуве, а Беласток у 1944 годзе у выніку «ўдакладнення мяжы» быў падораны Польшчы.

Па той і гэты бок Буга падзеі больш як пяцідзесяцігадовай даўніны ўспрымаюцца па-рознаму. Афіцыйныя асобы Польскай дзяржавы асцерагаюцца прама ці ўскосна ставіць пытанне аб «вяртанні крэсаў». Бо, па-першае, гэта абсурдна — рабіць такія падарункі Польшчы магла толькі Масква, толькі імперыя. Па-другое, небяспечна. Суверэнныя рэспублікі Беларусь і Украіна, калі ўзнікне патрэба, будуць здольныя адстаяць сваю тэрытарыяльную цэласнасць сілай зброі. Да таго ж адразу паўстане пытанне аб германскіх «крэсах усходніх» — Аленштайн, Данцыг, Брэслаў, Штэцін, Торн і гэтак далей... Але сярод так званых шараговых польскіх грамадзян шмат тых, хто лашчыць думку: Польшча яшчэ «на крэсы» вернецца; і зараз якраз зручны момант, бо спыніў існаванне Савецкі Саюз, а Украіна і Беларусь яшчэ толькі на шляху да сапраўднага суверэнітэту. Да жорсткай палітыкі з усходнімі суседзямі, да матэрыяльнай і маральнай падтрымкі «пятай калоны» на Беларусі і Украіне адкрыта заклікае ўрад РП польская эміграцыя. Ды і ў самой Польшчы «крэсавая» тэма ў літаратуры, кіно, тэатральным мастацтве зусім невыпадкова мае статус «сацыяльнага заказу». Нават у Гародні знаходзяцца мярзотнікі, якія час ад часу мажуць брудам ці фарбай шыльды з назвай «вуліца 17-га верасня».

Як ставяцца да падзей 17 верасня 1939 года беларусы? Адназначнай ацэнкі тут таксама быць не можа. Найперш, 17 верасня — гэта аднаўленне гістарычнай справядлівасці, фактычнае скасаванне Рыжскага трактату, дакумента па духу і зместу абразлівага для народаў Беларусі і Украіны. Разам з тым, не надта радуе тая акалічнасць, што Беларусь вярнула свае заходнія землі з ласкі дыктатара Сталіна, што пазбаўленыя польскага тэрору жыхары Заходняй Беларусі траплялі ў бальшавіцкую катоўню — з Бярозы Картузскай у Курапаты. На гэтым факце спекулююць мясцовыя «польскія патрыёты», дэмагагічна разважаючы аб тым, як «за польскім часам» было добра ў параўнанні са сталінскай калгаснай няволяй. Саму дыскусію на тэму, чый бізун лепшы — польскі ці маскоўскі, лічу амаральнай і бяссэнсавай. Беларус, гэтак жа, як паляк ці расеец, мае права на сваю суверэнную дзяржаву; на дом, дзе не трэба прасіць дазволу ў заходняга ці ўсходняга прыблуды: «Дазвольце, дзядзечка, мне ў сваёй хаце на лаўку прысесці?»

Калі б Беларуская ССР засталася ў тых межах, якія яна мела па Рыжскім трактаце, заходняя частка, відавочна, была б спаланізавана, а ўсходняя — зрусіфікавана. І магчыма, Беларусь страціла б статус саюзнай рэспублікі, ператварыўшыся ў аўтаномію альбо вобласць. Нездарма тэрытарыяльны рост БССР занепакоіў маскоўскае кіраўніцтва і адразу пасля вайны меўся праект стварэння Полацкай вобласці РСФСР. Усё ж такі з'яднаны край, дзякуй Богу, меў крытычную масу, якая дазволіла Беларусі застацца Беларуссю.

Гістарычныя падзеі нельга адрываць ад кантэксту эпохі. Шануючы памяць афіцэраў Войска Польскага, загінуўшых у Катыні, давайце ж не забудзем і дзесяткі тысяч палонных чырвонаармейцаў, знішчаных пілсудчыкамі пасля так званага «цуду над Віслай», калі спыніўся і пакаціўся назад наступ войск Тухачэўскага.

Балюча глядзець кадры кінахронікі, дзе салдаты вермахта валяць долу памежныя знакі з гербам Польшчы — белым арлом. Але гэтак жа нахабна ў 1919 годзе польскія акупанты зрывалі на нашай зямлі бел-чырвона-белыя сцягі Беларускай Народнай Рэспублікі.

Гісторыя не ведае слова «калі б...» Што было, тое і было, а інакш і быць не магло. Але, думаю, калі б не было Рыжскай змовы бальшавікоў з пілсудчыкамі ў 1921 годзе, дык, можа, не было б потым і сумна вядомага пакту «Молатаў — Рыбентроп». Можа, калі б Польшча разам з Гітлерам не ўдзельнічала ў рабаванні Чэха-Славакіі (па Мюнхенскай дамове Польшча атрымала 805 км кв. чужой зямлі з насельніцтвам 200 000 чалавек), дык і сама б не стала потым ахвярай агрэсіі.

Пры ўсёй супярэчлівасці ацэнак 17 верасня — гэта этап у пабудове нашай суверэннай дзяржавы, у збіранні камянёў беларускага дома. Таму ёсць у нас не толькі праспект Францішка Скарыны і пляц Незалежнасці, але і вуліца 17 верасня.

В. БОГУШ.

БЕЛАРУСКІ ГІМН

Ці стане восьмы першым?

Як і чакалася, адзінай думкі пра тое, якім павінен быць Дзяржаўны гімн Рэспублікі Беларусь, у нашым грамадстве няма. Пра гэта сведчыць рэдакцыйная пошта «ЛіМа» і падборкі чытацкіх лістоў у іншых газетах. Выказваюцца меркаванні, што ніводны з шасці паэтычных тэкстаў не адпавядае высокім крытэрыям — і таму не трэба спяшацца ставіць кропку. Так, у прыватнасці, лічыць наш чытач Мікола Вяршынін, вядучы інжынер навукова-вытворчага аб'яднання «Прагрэс» (Мінск). Эмілія Пасынкава, жыхарка Мінска, прапаноўвае адрэдагаваць тэкст «Мы выйдзем шчыльнымі радамі», каб пазбавіць яго вайнічасці. Але ці не згубіцца пры гэтым сэнс, ідэя, якую ўкладаў у паэтычныя радкі Макар Краўцоў? Гэта, здаецца, разумее і сама Эмілія Міхайлаўна, бо далей піша, што ёй, зрэшты, бліжэй «Магутны Божа» Наталлі Арсеньевай.

Не даводзіцца сумнявацца, што з шэрагу прапанаваных варыянтаў найбольшую цікавасць у людзей неабыякавых да справы нацыянальнага гімна выклікае «Магутны Божа». Потым ідуць «Пагоня» і «Мы выйдзем шчыльнымі радамі». Наватворы нельга разглядаць як сур'ёзных канкурэнтаў гістарычным гімнам. Але, маючы на ўвазе жаданне посткамуністычных беларускіх (па назве) улад бачыць Беларускую дзяржаву менавіта як наватвор, дзе кропкай адліку бярэцца «Дэкларацыя аб дзяржаўным суверэнітэце БССР» 27 ліпеня 1990 года, Вярхоўны Савет можа зацвердзіць у якасці гімна менавіта наватвор. Скажам, варыянт пад дэвізам «О, фартуна».

На заканчэнне мне хацелася б звярнуць увагу на нечаканы паварот у конкурснай барацьбе. Афіцыйна на апошнім туры разглядаецца сем варыянтаў: шэсць з паэтычнымі тэкстамі, адзін — без. Але з'явіўся восьмы. За яго галасуюць сваімі лістамі ў рэдакцыі рэспубліканскіх газет шматлікія чытачы. Ён, здаецца, можа памірыць людзей з рознымі палітычнымі поглядамі. Гэта — так званы «паланез» кампазітара Міхаіла Агінскага. Ён, дарэчы, ужо гучаў як музычны сімвал Беларусі 8 верасня на плошчы Незалежнасці падчас Свята беларускай вайсковай славы. Мы ўжо вярнулі Беларускі герб, які многія лічылі «літоўскім» (у сэнсе летувіскім), можа, варта вярнуць у якасці гімна мелодыю, якая па недарэчнасці называецца «паланэзам»?

Пётра ВАСІЛЕЎСКІ.

Знайшлі поўнае паразуменне

Старшыня Савета Міністраў рэспублікі Вячаслаў Кебіч прыняў у Доме ўрада групу беларускіх літаратараў: старшыню Саюза пісьменнікаў Васіля Зуёнка, дырэктара Літфонду Нічыпара Пашкевіча, празаіка Барыса Сачанку, а таксама дырэктара выдавецтва «Мастацкая літаратура» Валерыя Грышановіча.

У непрымусовай, таварыскай атмасферы адбылася гутарка па надзённых праблемах жыцця, пра лёс сучаснай нацыянальнай літаратуры. А лёс гэты, шчыра кажучы, сёння незайздросны. Шалёная інфляцыя, рост цэн балюча ўдарылі па матэрыяльным становішчы работнікаў літаратурнага цэха, мноства складаных праблем паўстала перад творчай арганізацыяй пісьменнікаў, у бядотным стане апынуліся яе ведамасная паліклініка і Дом творчасці «Іслач».

Удзельнікі сустрэчы з прэм'ерам выказалі сваю трывогу з нагоды падзення духоўнасці ў грамадстве, чаму ў немалой ступені спрыяе засілле на кніжным рынку нізкагатунковай прадукцыі, а таксама заклапочанасць той негатыўнай роляй, якую адыгрываюць пэўныя перыядычныя выданні ў справе павышэння нацыянальнай самасвядомасці і прапагандзе беларускай мовы. Прагучаў шэраг канкрэтных прапаноў па ўзнятых пытаннях.

Трэба адзначыць, што літаральна кожная з іх знайшла шчыры водгук з боку прэм'ер-міністра. Вячаслаў Кебіч коратка спыніўся на сучасным палітычным становішчы ў рэспубліцы, расказаў пра намаганні ўрада па выхадзе з эканамічнага крызісу, асабліва падкрэсліўшы жыццёвую важнасць у гэтай справе заключаных пагадненняў з Расіяй, выказаўся за больш актыўны ўдзел творчай інтэлігенцыі ў духоўным адраджэнні нацыі. У прыватнасці, ён прапанаваў пісьменнікам непасрэдна ўключыцца ў падрыхтоўку ўрадавых дакументаў па развіцці культурнай сферы, па паляпшэнні матэрыяльнага становішча яе працаўнікоў. Бо каму, як не літаратарам, у першую чаргу вядомы лепш за ўсё праблемы і недахопы ў гэтай галіне.

Вячаслаў Кебіч выказаўся за тое, каб у бліжэйшы час наладзіць больш шырокую сустрэчу дзеячаў культуры і мастацтва з кіраўнікамі беларускага ўрада.

У сустрэчы прыняў удзел міністр замежных спраў рэспублікі Пётр Краўчанка.

Уладзімір МАЙСЕЕЎ,
супрацоўнік службы інфармацыі Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь.

Прыняты ў Саюз пісьменнікаў

АКУЛІН Эдуард Аляксандравіч. Паэт. Нарадзіўся ў 1963 годзе ў вёсцы Вялікія Нямкі Веткаўскага раёна. Скончыў Гомельскі універсітэт. Загадчык філіяла Літаратурнага музея Максіма Багдановіча ў Мінску.

Літаратурную працу пачаў у 1979 годзе.

Аўтар кнігі паэзіі «Пяшчота ліўня! (1990), творы змешчаны ў калектыўных зборніках «Маладыя галасы», «І надзея, і лёс, і ўспамін», «Лагодны промень раніцы».

БАГДАНАВА Галіна Барысаўна. Празаік. Нарадзілася ў 1961 годзе ў горадзе Крычаве. Скончыла Беларускі дзяржаўны універсітэт (1983). Рэдактар па народнаму мастацтву часопіса «Мастацтва».

Літаратурную працу пачала ў 1988 годзе.

Аўтар кніг прозы «Папяровыя замкі» (1990), «Чалавек без адраса» (1991).

КАРОБКІНА Святлана Тарасаўна. Паэтэса. Нарадзілася ў 1938 годзе ў вёсцы Сенніца Мінскага раёна.

Літаратурную працу пачала ў 1967 годзе.

Аўтар кнігі паэзіі «Колер дабра» (1978), «Арабескі восені зялёнай» (1990).

МАЦВЕЕНКА Уладзімір Іванавіч. Паэт. Нарадзіўся ў 1928 годзе ў Мінску. Скончыў Мінскае медыцынскае вучылішча (1956). Зубны тэхнік-артадонт Мінскай абласной паліклінікі.

Літаратурную працу пачаў у 1973 годзе.

Аўтар кніг «Цвіце верас» (1987), «Заранка» (1988), «Лекі без аптэкі» (1987), «Асцюкі за каўняром» (1989), «Загадкі Зайкі-загадайкі» (1990)...

СТАНКЕВІЧ Юры (Георгій) Васільевіч. Празаік. Нарадзіўся ў 1945 годзе ў горадзе Барысаве. Скончыў Беларускі дзяржаўны універсітэт (1969). Літсупрацоўнік часопіса «Маладосць».

Літаратурную працу пачаў у 1981 годзе.

Аўтар кнігі прозы «Луп» (1989), апавяданняў у калектыўным зборніку «Перад маімі вачыма».

З ПОШТЫ «ЛіМа»

НЕ ПАВІННА БЫЦЬ ПРЫВІЛЕЯВАНАЙ КАНФЕСІІ

Апошнім часам у друку часта з'яўляюцца матэрыялы пра пазацаркоўную дзейнасць служкаў рэлігіі. То яны асвячаюць школу ў Гомелі, то праводзяць некуды дзяцей, то асвячаюць беларускае пасольства ў Варшаве. Нельга не заўважыць ва ўсім гэтым яўную тэндэнцыю клерыкалаў заняць як бы афіцыйнае становішча ў дзяржаўнай іерархіі. Вось выпуск у вайсковай вучэльні: і тут папы. Ну, з Расеяю ўсё ясна — у яе традыцыйны ўвараўскі лозунг — «самодержавие, православие, народность», апошнія два прама квітнеюць. Але Рэспубліка Беларусь — свецкая дзяржава, а рэлігія — справа прыватная. Тады навошта шаноўны Станіслаў Шушкевіч бярэ з сабою ў Польшчу Філарэта? І ўзяў ён яго не як дэпутата, а менавіта як першаіерарха «Беларускай» праваслаўнай царквы.

Мне зусім не хочацца, каб у нас была якая-небудзь дзяржаўная рэлігія ці прывілеяваная канфесія.

Каталіцкія ксяндзы маюць багаты вопыт супрацьурадавае дзейнасці ў суседняй Польшчы. Мабыць, не ў апошнюю чаргу гэтая фронда забяспечыла Каролю Вайтылу пасад св. Пятра. Мяркуючы па друку, яны і ў нас спрабуюць займацца звычнай сабе дзейнасцю, выходзячы за межы змагання з д'яблам. Спробы клерыкалаў прысвоіць сабе права свабоды сумлення небяспечныя для грамадзянскай супольнасці, а саму царкву штурхаюць на грэх зблытаць богава і кесарава.

Між тым сама царква яшчэ зусім не ачысцілася ад граху калабарацыянізму з бязбожнымі сіламі, а без пакаяння няма даравання. Лічу, што афіцыйныя ўлады мусяць рашуча пацвердзіць прынцып аддзялення дзяржавы і рэлігіі, недапушчэння рэлігіі ў дзяржаўныя структуры. Свабода сумлення мусіць быць пакінута кожнаму грамадзяніну, яна непарушная.

Рэлігія мусіць заставацца ў святынях.

Мікола БУСЕЛ.

Светлагорскі р-н.,
г. Дуброва.

Беларушчына на фэсце ў Караляўцы

У старажытным Караляўцы (Калінінград) 22 і 23 жніўня адбыўся Міжнародны фальклорны фэст мастацтваў саюза балтыйскіх гарадоў «Кірмаш народнай творчасці». Былі запрошаны фальклорныя калектывы з Даніі, Нарвегіі, Нідэрландаў, Латвіі, Летувы, Эстоніі, Нямеччыны, Польшчы, Швецыі і іншых краін. Беларусь на фэсце прадстаўлялі два фальклорныя аўтэнтычныя гурты з Менска — «Дзянніца» і «Ліцвіны». Яны былі запрошаны Таварыствам беларускай культуры «Каралявец» (кіраўнік Ігар Шаховіч). Былі й мясцовыя беларусы — калектыў з сяла Гусева.

Раніцай 22 жніўня ўсе ўдзельнікі фэсту сабраліся на адным з пляцаў горада і рушылі па праспекце на мясцовы стадыён. Беларускую дэлегацыю ў нацыянальных строях і пад бел-чырвона-белым сцягам ачольваў гурт «Дзянніца». На працягу ўсяго шэсця людзі апладысментамі і воклічамі «Жыве Беларусь!» віталі беларускую дэлегацыю. Па ўсім было відаць, што беларусаў ва Усходняй Прусіі жыве багата, бо такія песні, як «Туман ярам», «Цячэ вада ў ярок» лёгка падхопліваліся. Танец «Кракавяк» разам з «Дзянніцай» танчылі ўдзельнікі аднаго з польскіх калектываў, а «падыспанчык лёгенькі танчык» танчыла цэлая група прадстаўнікоў Расіі. Да «Карапэта» падключыліся нямецкія дзяўчаты, а немцы запрасілі ўжо нашых дзяўчат на свой нямецкі танец. Беларускую ж польку танчылі ўсе і паўсюдна.

На стадыёне для кожнай дэлегацыі была прадстаўлена асобная пляцоўка-падворак, дзе ішоў гандаль нацыянальнымі вырабамі, гучалі песні, танчыліся танцы. Народны майстар Вера Селівончык пляла паясы, мясцовае таварыства беларусаў прадавала беларускія кніжкі, якія перадала ім арганізацыя «Выбранецкія шыхты». Тут жа працавала «Вясёлая патэльня», дзе гатаваліся беларускія дранікі, напоі з траў, нацыянальнае печыва.

Слухачоў і гледачоў было багата, сярод іх увесь час чулася беларуская гаворка. Да кожнага падворка падыходзіла спецыяльная камісія, якая адбірала фальклорныя нумары для будучага гала-канцэрта.

Падчас падрыхтоўкі да гала-канцэрта высветлілася прыкрая рэч — аркестр агучвання ўрачыстага параду не ведаў аніводнае беларускае мелодыі, і арганізатары фэсту памкнуліся паставіць беларусаў у расейскую дэлегацыю. Пасля цвёрдага «не» беларускай дэлегацыі, яе гімнам з дапамогай акардэаніста «Дзянніцы» Язэпа і музыкаў-беларусаў з аркестра стала «Лявоніха».

Падчас беларускіх спеваў на гала-канцэрце на трыбуне ўзвіўся бел-чырвона-белы сцяг, і многія слухачы стоячы развітваліся з нашымі артыстамі.

Па заканчэнні канцэрта прадстаўнікамі ад кожнай дэлегацыі было запалена вогнішча дружбы.

Андрэй ВАШКЕВІЧ.
Выбранецкая інфармацыйная служба.

Да сустрэчы, Крапівенскае поле

Фестываль беларускай песні пад Оршай ужо мае сваю гісторыю, якая пачалася два гады таму. Тады, у 1990 годзе, сябры аршанскай суполкі «Повязь» усталявалі крыж на месцы, дзе ў 1514 годзе войска гетмана Астрожскага перамагло маскоўскія палкі. Тады ж аршанскі бард Андрэй Мельнікаў напісаў сваю песню — «Да 475 угодкаў Аршанскай бітвы»:

На месцы Аршанскае бітвы — ралля,
Засмечана рэчка Крапіўна, дзе вораг тануў.
Па беразе рэчкі — дачы мясцовых зямлян,
Аб бойні тае з іх ніхто і ніколі не чуў.

Забытыя рыцары тыя, што перамаглі,
Краіна зняверыла ў годнасць, магутнасць сваю.
Адзінае — чорныя птушкі на гэтай зямлі
Адзіныя песні аб вечным адзінстве пяюць...

Праз год журналіст Юры Копцік, студэнт Алесь Шутаў і спявак Андрэй Мельнікаў здолелі знайсці людзей, якія пазычылі некалькі палатак, транспарт і сціплую ўзмацняльную апаратуру і далі абвестку ў друку аб правядзенні фестывалю, які і адбыўся роўна год таму. Здавалася б, яму наканаваны лёс чарговага «сэйшна»: ля вогнішча збяруцца барды і іхнія сябры, да ранку будуць спевы, гарбата і крупнік, а потым усё забудзецца. Але так не адбылося.

У ноч з 5 на 6 верасня на полі ля вёскі Гацькаўшчына зноў прайшоў фестываль беларускіх бардаў, які захаваў сваю назву — «Аршанская бітва». Не ўсе з запрошаных здолелі прыехаць, не ўсе з прысутных былі запрошаны, але атмасферу свята гэта не псавала. Яго чакалі — аб гэтым сведчылі раставленыя вакол будучага вогнішча шматлікія палаткі, у якіх размяшчаліся людзі ўсіх узростаў з Гомеля, Оршы, Мінска, Вільні, Магілёва, Ваўкавыска, Віцебска і бог ведае адкуль яшчэ. Яго чакалі і мясцовыя жыхары: старэйшае пакаленне — каб паслухаць выканаўцаў, малодшае — каб патанчыць у перапынках паміж спевамі. Яго чакала нават міліцыя — таксама сведчанне папулярнасці — якая засталася без працы, нягледзячы на процьму прададзенага піва і спевы Віктара Шалкевіча з пахвалой налібоцкай самагонцы.

Фэст атрымаўся. Былі спевы да ранку, быў нечакана ўрачысты рытуал прыняцця прысягі, які тут адбыўся на два дні раней, чым у Мінску, былі танцы пад магнітафон і скокі пад дуду вакол вогнішча. Са сцэны спяваць мог кожны — падзелу на майстроў і пачаткоўцаў не існавала.

Свята пад Оршай робіцца папулярным і гэта не дзіўна. Тут магчыма пачуць спевакоў, якія вызначаюць стан аўтарскай песні ў Беларусі, такіх, як Лера Сом, Андрэй Мельнікаў, Віктар Шалкевіч, і тут жа атрымае магчымасць выступіць нікому невядомы выканаўца. Менавіта тут шмат для каго ўпершыню прагучалі імёны Святланы Мядзведзевай і Ігара Мухіна. Толькі тут кожны ладзіць сваё свята сам, як віцебскі клуб «Хорс», які аднаўляе прыёмы валодання старажытнай зброяй ці «Выбранецкія шыхты» з Мінска, сабраўшыя ў свой карагод дзесяткі гледачоў. Фестываль мае свой твар і таму можна быць пэўным: тыя, хто пабываў пад Оршай сёлета, прыедуць сюды на наступны год. Да сустрэчы, Крапівенскае поле!

У. ПАНАДА.

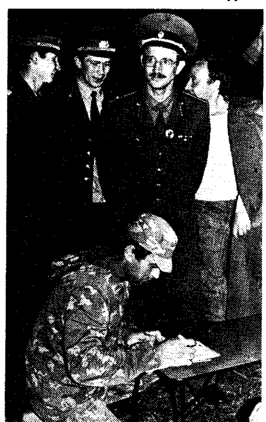

Прысяга на месцы славутай бітвы.

Свята адкрываюць Юрась Копцік і Андрэй Мельнікаў.

Хлопцы з клуба «Хорс».
Фота У. ПАНАДЫ.

[redacted]

«ТОВАРИЩИ НЕ ПОНИМАЮТ...»

У МАІ Ў МІНСКУ прайшла канферэнцыя Таварыства беларускай мовы — «Беларуская мова і нацыянальна-дзяржаўны суверэнітэт Рэспублікі Беларусь». Не трэба тлумачыць, наколькі гэта тэма надзённая ва ўмовах дэкляраванай незалежнасці. Я не буду аналізаваць ход канферэнцыі. Гэтыя нататкі — хутчэй працяг размовы, пачатай на ёй.

Што да канферэнцыі — многія пакідалі яе з адчуваннем, што ТБМ не стала арганізацыяй, якая актыўна змагаецца за годнае месца беларускай мовы на сваёй зямлі, а часам адыгрывае ролю буфера паміж інтэлігенцыяй і ўладамі. Характэрным з'яўляецца тое, што ТБМ мала займаецца пытаннямі беларускай школы. Між тым у Заходняй Беларусі падчас польскай акупацыі вельмі плённа дзейнічала Таварыства беларускай школы, бо вядома: калі жыве і развіваецца школа, то будзе жыць і мова.

Сам я з'яўляюся сябрам Гарадскога бацькоўскага камітэта беларускамоўных школ і класаў г. Мінска, досыць добра ведаю балючыя пытанні беларускага школьніцтва, якія не вырашаюцца належным чынам на працягу апошніх 5—6-ці гадоў. За гэты час сябры бацькоўскага камітэта шмат чые парогі паабівалі, пабывалі і ў былога міністра народнай адукацыі, і ў новага, а воз нявырашаных праблем мала скрануўся з месца.

Між тым прайшоў той час, калі адраджэнне беларускага народа і яго дзяржаўнасці было клопатам энтузіястаў. Цяпер гэта павінна быць справай дзяржавы.

Краіны ўзнікаюць з аб'ектыўнай патрэбы стварыць на пэўнай тэрыторыі з пераважна аднародным насельніцтвам найлепшыя ўмовы для яго развіцця. Гэтыя ўмовы ствараюцца ў першую чаргу адпаведным заканадаўствам. А паколькі насельніцтва з аднолькавымі традыцыямі, укладам жыцця, мовай, менталнасцю і г.д. называецца народам, то і пераважная большасць краін — нацыянальныя дзяржавы, дзе ствараюцца аптымальныя ўмовы для развіцця кожнай асобы карэннага народа.

Безумоўна, пры гэтым у некаторай ступені абмяжоўваюцца магчымасці нацыянальных меншасцяў. Для аслаблення гэтай супрацьлегласці ствараецца заканадаўства па забеспячэнні іх правоў. Інакш быць не можа. Калі б у нас дзейнічала заканадаўства Расіі або Польшчы, то гэта стварыла б умовы для больш паспяховага развіцця рускіх, ці палякаў і стрымлівала б развіццё беларусаў, бо не ўлічвала б тых асаблівасцяў нашага народа, якія выпрацаваліся на працягу многіх стагоддзяў і існуюць не толькі ў свядомасці, але і на біялагічным узроўні. Нездарма Бог даў беларусам і сваю мову. Відаць, у нашых прыродных умовах, для нашага народа больш арганічнай і натуральнай з'яўляецца менавіта беларуская мова, а не якая суседская.

Паглядзім, што замінае беларускай мове заняць належнае месца ў школах Беларусі.

1. Цяпер у пачатковую беларускую школу ідзе многа дзяцей. Натуральна, што перад бацькамі паўстае пытанне: «Хто будзе вучыць іх як у пачатковых класах, так і ў старэйшых?» Настаўнікі праходзяць перападрыхтоўку на розных курсах пры раённых аддзелах народнай адукацыі, інстытутах удасканалення, што не можа замяніць паўнавартаснай педагагічнай беларускамоўнай адукацыі. Ці не парадокс, што ВНУ рэспублікі толькі летась у невялікай колькасці набралі студэнтаў на беларускія плыні педфакультэтаў? Пераважная ж большасць студэнтаў зарыентавана на рускую школу. Такім чынам, свядома запраграмаваны востры недахоп настаўнікаў, у першую чаргу прадметнікаў на бліжэйшыя 2—5 гадоў. Выйсцем магла б стаць пераарыентацыя часткі студэнтаў старэйшых курсаў на беларускую школу з тым, каб ужо ў 1993 г. зрабіць першы (пасля вайны) выпуск беларускамоўных настаўнікаў-прадметнікаў і перавод першых курсаў педагагічных факультэтаў на дзяржаўную мову. Падобныя прапановы ўжо не раз былі адрасаваны ўладам, тым не менш справа не рухаецца.

2. У школах няма значнай часткі друкаванай прадукцыі для забеспячэння навучальнага працэсу на беларускай мове, пачынаючы ад азбук і дзённікаў і канчаючы картамі, атласамі, падручнікамі па замежных мовах, працоўным навучанні, інфарматыцы і інш. Настаўнікі скардзяцца на востры недахоп метадычных дапаможнікаў, ілюстрацыйных матэрыялаў, фільмаў, дыяфільмаў, гуказапісаў і г.д.

Беларусь мае магутную паліграфічную базу, існуе картаграфічная фабрыка. Але ў суверэннай рэспубліцы не выпускаюцца сшыткі, дзе было б напісана па-беларуску слова «Сшытак», усе надпісы ідуць па-руску. Апошні факт можа здацца дробным, затое ён паказальны — яскрава выяўляюцца адносіны дзяржавы да беларускага слова.

3. Апошнімі гадамі стала зразумелым, што вучыць дзяцей па існуючых падручніках — немагчыма: надта многа там камуністычнай ідэалогіі і звычайнай хлусні. Міністэрствам народнай адукацыі створаны часовы творчы калектыў, які займаецца напісаннем канцэпцыі нацыянальнай школы. Пад гэтую канцэпцыю павінны быць напісаны падручнікі, праграмы. Што ж зроблена за паўтара года? «Настаўніцкая газета» апублікавала праекты канцэпцый. Першае ўражанне ад прачытання канцэпцый гістарычнай і моўнай адукацыі не дае падстаў для аптымізму: зноў робіцца рэверанс у бок старэйшага брата, зноў «руская мова — мова міжнацыянальных і міждзяржаўных адносін», зноў гісторыю прапануецца разглядаць у кантэксце гісторыі славянства (чытай «Гісторыя Расійскай імперыі»). Зараз павінна прайсці абмеркаванне гэтых канцэпцый, іх зацвярджэнне, а трэба ж яшчэ напісаць падручнікі, падрыхтаваць методыкі і планы... Карацей, у наступным тысячагоддзі нашы ўнукі будуць мець «новыя» падручнікі. А пакуль што дзецям на ўроках гісторыі і літаратуры будзе штучна прышчэплівацца расійская ментальнасць і выхоўвацца комплекс нацыянальнай непаўнацэннасці, укладаючы ў галовы нашых дзяцей гісторыю «единой и неделимой» з усімі яе царамі, распавядаючы пра «гаротнасць і забітасць» беларуса да 1917-га і яго «шчаслівы лёс» пасля 1917 года. Між іншым, нашы суседзі, летувісы, даўно ўжо не спрачаюцца пра канцэпцыі, а вучаць сваіх дзяцей так, каб выхаваць сапраўдных грамадзян незалежнай Летувы. А нашаму ўраду пакуль што, пэўна, усё роўна, якім будзе наступнае пакаленне — грамадзянамі ці проста насельніцтвам.

4. Цяпер перад бацькамі і настаўнікамі паўсталі новыя цяжкасці. З кнігарняў практычна знікла дзіцячая літаратура на беларускай мове. Гэта быў фактычна адзіны від кніжнай прадукцыі, якому не пагражала затаварванне. Не будзем гаварыць пра тое, што значыць цікавая і прыгожая кніга для дзіцяці. Адзначым толькі, што нашы дзеці растуць. І калі ў 1-м, 2-м класах іх моўны запас набываўся ў асноўным ад настаўнікаў, то, пачынаючы недзе з 3-га класа, крыніца папаўнення — літаратура. Што чытаюць дзеці? Прыгоды, фантастыку, навукова-папулярную літаратуру, кнігі па майстраванні. На беларускай мове такіх кніг практычна няма. Нашы дзеці па-беларуску не чытаюць — няма чаго. Іх беларуская мова ператвараецца ў трасянку, бо лексіка развіваецца за кошт рускамоўнай літаратуры. Такім чынам пляжыцца тое, што было дасягнута ў першыя гады вучобы.

Выйсце, на нашу думку, у тым, каб дзяржаўнае выдавецтва «Юнацтва» (а, магчыма, і другія) тэрмінова стала выдаваць па-беларуску перакладныя кнігі Ф. Купера, Ж. Верна, Дж. Лондана, Конан Дойля, І. Бяляева, С. Лема, А. Крысці і г. д. Няхай пераклады будуць не з арыгінала, а з рускай мовы, няхай не на зусім якаснай паперы, у рэшце рэшт хай цана іх будзе такой, каб выдавецтву быў прыбытак, але трэба, каб такія кніжкі нарэшце змаглі чытаць нашы дзеці.

Ёсць пільная неабходнасць у выданні беларускага дзіцяча-юнацкага часопіса навукова-папулярнага і тэхнічнага напрамку (накшталт «Техники молодежи», «Юного техника», «Моделиста-конструктора»).

Усе гэтыя пытанні паўсталі даўно, але вырашаюцца так, як мокрае гарыць. Між тым справа адукацыі ў любой, нават самай рынкавай краіне — гэта справа ў першую чаргу дзяржавы. І ёсць канкрэтныя людзі, якія адказваюць за пэўныя напрамкі адукацыйнай палітыкі. Калі яны не спраўляюцца са сваімі абавязкамі, то, відавочна, трэба ставіць пытанне аб персанальнай адказнасці за вынікі дзейнасці. Ніколі не забуду, як у 1987 годзе я хадзіў па школах і ўпраўленнях адукацыі з марнай надзеяй аддаць сына ў беларускі клас, а ў адказ чуў толькі абразы, накшталт той, якую мне выказалі ў райана: «Для ненормальных детей министерство строит спецшколы, пусть и для ваших построит. А так будете ходить в нормальную школу». У той самы час пачаліся прамыя лініі на тэлевізіі, і намеснік міністра М. Круглей казаў з экрана, што праблем з беларускай мовай у школах няма. Цяпер ён — начальнік упраўлення сярэдняй школы міністэрства, і я разумею, чаму няма беларускіх дзённікаў, сшыткаў, і ўсяго таго, пра што пісаў вышэй. Тое самае можна сказаць, бадай, і пра рэктара Мінскага педінстытута А. Караткевіча, які да той пары, пакуль летась не выцягнулі яго з дапамогай дэпутатаў ВС на сустрэчу з бацькамі і настаўнікамі, не варухнуў і пальцам, каб пачаць у сваім інстытуце падрыхтоўку настаўнікаў для беларускай школы. Не лепшыя справы з падрыхтоўкай такіх настаўнікаў ў іншых ВНУ.

Між тым, тыя ж людзі і структуры могуць рабіць усё хутка. Чытаю раённую газету «Ашмянскі веснік». У артыкуле «Каму патрэбна польская мова?» напісана: «...Міністэрства асветы (Рэспублікі Беларусь) усё зрабіла для гэтага (вывучэння польскай мовы): распрацавала варыянты вучэбных планаў, згодна з якімі ў кожным класе ёсць магчымасць 1—2 урокі ў тыдзень выкладаць польскую мову. Выдадзены падручнікі, вучэбныя праграмы, метадычкі для настаўнікаў. Настаўнікам усіх гарадскіх і сельскіх школ, выкладаючым польскую мову, на 15 працэнтаў вышэйшая аплата».

Калі «ўсё зроблена», то чаму б і беларусам не ісці ў польскія класы, як гэта раіць рабіць тая ж газета, бо: «А колькі ў нас католікаў, чыя рэлігійная культура ў нашай мясцовасці спрадвеку вядзецца на польскай мове? Але вядома, вельмі многа. Католікам таксама вельмі патрэбна веданне польскай мовы ў практычным жыцці... І не патрэбна адказваць на недарэчныя пытанні: ці паляк ты па нацыянальнасці. Гэтыя пытанні хай вырашаюць у спрэчках абывацелі: у іх шмат на гэта часу ў святы і ў будні, за гэта яны грошы пакуль што атрымоўваюць. А яго вялікасць час робіць сваю справу. Ён, як кажуць у народзе, усё паставіць на кругі свае».

Безумоўна, добра, што палякі маюць цяпер магчымасць вучыць дзяцей у польскіх класах і школах. Уражвае ж мяне іншае: чаму тое, што для беларускіх школ і класаў робіцца і не зроблена на працягу апошніх 5—6-ці гадоў, для польскіх класаў аказалася магчымым зрабіць практычна за год (у тым ліку выдаць падручнікі, якіх у нас наогул не існавала)? Ці гэта зноў нехта лічыць, што беларус можа «пераспаць у сваёй хаце пад лаўкай», а на лаўцы зноў разлягуцца «старэйшыя браты», цяпер ужо два: быў з усходу, а цяпер будзе і з захаду?

У сувязі з гэтым вельмі непакоіць тое, як інтэнсіўна праводзіцца апалячванне беларусаў-католікаў ксяндзамі, якія прыехалі з Польшчы. Калі б яны дбалі пра тое, каб лепей данесці хрыстова вучэнне да людзей, то ў першую чаргу вывучылі б мову, на якой размаўляюць парафіяне. Вядома, што з 2-х мільёнаў беларускіх католікаў «палякаў» недзе 400 тысяч, астатнія — беларусы. Дык чаму служба вядзецца ўсюды па-польску і толькі, як выключэнне, па-беларуску? Відаць, для новых місіянераў не настолькі істотна, каб хрысціянскія ісціны дайшлі да свядомасці людзей. Характэрным з'яўляецца тое, што ў касцёлах для аб'яў выкарыстоўваецца «великий и могучий русский язык», бо па-польску паства, пэўна, не разумее, а да беларускай мовы місіянеры з захаду адносяцца так, як адносіліся да яе мясцовыя камуністы.

Гадоў праз 10—20, калі маладое пакаленне беларусаў-католікаў будзе ўзгадавана ў польскім духу, і паўстане пытанне далучэння «крэсаў усходніх» да Польшчы. І тады ўжо будзе позна штонебудзь вырашаць парламенту і ўраду, бо пойдзе брат на брата. Як казаў Купала, «абое людзі тутэйшыя, толькі адзін сын дзячка ў царкве, а другі — сын касцельнага арганіста».

Цяпер ёсць час і магчымасці, каб папярэдзіць будучыя забурэнні. Але для гэтага трэба, каб урад і Вярхоўны Савет усвядомілі, што іх задача не толькі рашаць задачы сённяшняга дня, але і забяспечыць нармальнае жыццё народу Беларусі ў будучым.

Відаць, урадам гэта не ўсведамляецца, і гэта ілюструецца адносінамі да беларускай мовы. Год таму, як В. Кебіч сарваў апладысменты другога з'езда ТБМ, паабяцаўшы з восені пачаць гаварыць па-беларуску. Вось ужо і другая восень, а В. Кебіч не думае трымаць сваё слова. Чаго тады вартае слова прэм'ера? А ці не даваў ён падобных слоў у адносінах да эканомікі, сацыяльнай сферы?

А падчас візіту ў Польшчу В. Кебіч імкнуўся гаварыць па-польску. Як адносіцца прэм'ер да мовы свайго народа, так будуць адносіцца яго падначаленыя. Які пастух, такая і чарада — які прэм'ер, такі і ўрад. Хто чытае «Народную газету», пэўна, заўважыў, што афіцыйныя дакументы Вярхоўнага Савета, падпісаныя С. Шушкевічам, друкуюцца па-беларуску, а ўрадавыя дакументы, падпісаныя В. Кебічам, у асноўным па-руску.

Мне расказвалі і пра тое, як для высокапастаўленага дэпутата Вярхоўнага Савета рабіўся тэзісны пераклад на рускую мову прамоў яго калег, сказаных па-беларуску. Відавочна, «товарищи не понимают» мовы народа, якім кіруюць.

Тое, што менавіта «товарищи» пераселі на ключавыя пасады, у мяне няма сумнення. Яны ніколі не зразумеюць, што ёсць інтарэсы Беларусі, народа, у рэшце рэшт асобнага чалавека, не кажучы пра лёс беларускай мовы.

Нядаўна ў «Полымі» прачытаў: «...вяртанне да агульначалавечых паняццяў маралі для многіх людзей — сапраўдная катастрофа... гэтыя людзі будуць змагацца з усіх сіл супраць вяртання да прынятых ва ўсім свеце каштоўнасцей. Таму што пры гэтым яны страчваюць звыклыя для іх ідэалы». Апошнія падзеі сведчаць пра гэта.

Адзіны цывілізаваны спосаб адхіліць наменклатуру ад улады — рэферэндум. Першы крок да яго зроблены. Ці ўдасца другі, залежыць толькі ад свядомасці людзей.

В. ПАЛСЦЮК.

Як разумець выдавецкую палітыку двух міністэрстваў, народнай адукацыі і інфармацыі, калі параўнаць гэтыя чытанкі для 2-га класа, выдадзеныя ў 1991 годзе? «Русское слово» надрукавана накладам 242 000 асобнікаў, а «Роднае...» — у 2,5 раза меншым — 100 000.

ПУЦЯВІНЫ АДРАДЖЭННЯ

Ведаць праўду пра пісьменнікаў...

Яшчэ год назад і падумаць было нельга, што такое магчыма — каб у сценах Вышэйшай партыйнай школы сабраліся нашы сябры з далёкага і блізкага замежжа вывучаць не якія-небудзь тонкасці палітыкі «кіруючай і накіроўваючай», а беларускую мову і літаратуру. І тым не менш гэта сталася: з 1 па 25 жніўня Міжнародная школа беларускай мовы, літаратуры і культуры (МШБ) вучыла гаварыць па-беларуску грамадзян іншых краін у будынку былой партшколы, дзе цяпер месціцца філфак БДУ. 25-га жніўня ў школе адбыўся выпуск чарговага набору слухачоў. Крыху раней, 21 жніўня, падсумоўваючы цыкл лекцый па літаратуры, культуры і гісторыі Беларусі, прайшоў сімпозіум на тэму: «Творчая спадчына Я. Купалы і Я. Коласа ў кантэксце духоўнай культуры народаў свету (да 110-й гадавіны класікаў беларускай літаратуры)». У ім прынялі ўдзел: Д. Міцкевіч — сын Якуба Коласа, былы дырэктар музея Якуба Коласа ў Мінску, Т. Шамякіна—дацэнт, выкладчык беларускай літаратуры БДУ; Г. Колас—літаратурны і тэатральны крытык, кінадраматург, А. Рагуля — дацэнт, выкладчык беларускай літаратуры педінстытута.

...Здавалася б, якая справа грамадзянам Аўстрыі, Швейцарыі, Германіі, Канады, ЗША, Польшчы, Югаславіі да нейкага там пісьма Якуба Коласа ў неіснуючы цяпер ЦК? Аднак жа слухаюць! І слухаюць уважліва. Д. Міцкевіч апавядае пра яго гісторыю, пра мікраклімат у сям'і Коласа, пра бацькоўскія метады выхавання, пра маці — аказваецца, жонка Якуба Коласа была па сваіх перакананнях «талстоўкай» і яшчэ ў 30-ыя з асуджэннем ставілася да жорсткасцей сталінскай палітыкі. Я таксама слухаю ўважліва і задаю сабе пытанне: ці не залішне доўга мы корпаемся ў сваім мінулым, перафразуючы загаловак вядомага артыкула, ці не залішне доўга плача песня наша? І пасля роздуму адказваю: не, не залішне, бо без гэтага не зразумець ім, замежнікам, хто ёсць мы, беларусы. Без ведання натхняючага прыкладу Коласа і нам, беларусам, не дабраць сілы ў сённяшнім змаганні з абыякавасцю да праблем нацыянальнай культуры. І яны, і мы павінны ведаць, што ва ўсе, нават самыя змрочныя часы былі людзі, у якіх ставала чалавечнасці, грамадзянскай мужнасці сказаць слова ў абарону інтарэсаў нацыі, у абарону роднага кута, у абарону роднай мовы.

Аднак сімпозіум не стаўся самалюбаваннем, пахвальбою перад гасцямі біяграфіямі нашых класікаў. Больш таго, як заўважыў А. Рагуля, пры ўсёй значнасці зробленага і Купалам, і Коласам, яны — наша мінулае, хоць і геніяльная, але спадчына. Мы мусім ісці наперад. А што тычыць мастацкага ўзроўню, філасофска - эстэтычнай вартасці іх твораў, на чым А. Рагуля закцэнтаваў увагу, то класікі беларускай літаратуры не стаялі ўбаку ад еўрапейскай цывілізацыі, а йшлі ў рэчышчы сучасных свету праблем, у рэчышчы пошукаў перадавых філосафаў Еўропы. Ён адзначыў прароцкасць вершаў і паэм Купалы, а паэму «Сон на кургане» аднёс да прарочых, дзе прадказаны многія катаклізмы XX стагоддзя. Падкрэсліваючы трагізм беларускай, ды, зрэшты, і ўсёй т. зв. савецкай літаратуры 30-х гадоў, А. Рагуля параўнаў пісьменнікаў таго драматычнага перыяду з Фаўстам, што паражыў хаўрус з Мефістофелем. І ў гэтых адносінах вельмі слушнай была фраза, прамоўленая Г. Коласам. «Нам трэба даследаваць, што ў 30-я гады адбывалася з пісьменнікамі».

Сапраўды, як некалі заўважыў І. Жук, выступаючы на старонках «ЛіМа» ў дыскусіі па рамане К. Чорнага «Трэцяе пакаленне», многія старонкі рамана напісаны не пісьменнікам, а абставінамі. І ці мала такіх старонак, а то й цэлых твораў у літаратуры 30-х? Хіба **Купалам** напісана паэма «Над ракой Арэсай»? А «Адшчапенец» Коласа? А хто сапсаваў «Язэпа Крушынскага» Змітрака Бядулі? А хто не даў Крапіве дапісаць яго раман «Мядзведзічы»? Абставіны? Д'ябал?..

Т. Шамякіна выдатна паказала высокую духоўнасць, закладзеную ў асновы беларускай літаратуры яе класікамі. Аналізуючы творчасць Я. Купалы і Я. Коласа, яна прадэманстравала спрадвечную, глыбінную рэлігійнасць іх паэзіі і прозы. Так, мы са школьнай парты ведаем скептычныя, іранічныя адносіны Я. Коласа да афіцыйнай царквы, аднак нельга атаясамліваць духоўную сутнасць рэлігіі з інстытутам царквы. І зварот да Бога, і само слова Бог нярэдка сустракаюцца на старонках яго твораў, асабліва ў першай рэдакцыі паэмы «Сымон-музыка»...

Завяршыўся сімпозіум на трагічна высокай ноце — Г. Колас дзяліўся здабыткамі сваёй працы ў архівах. Яго пранікілівы, артыстычна выразны голас узрушваў, гучаў як прысуд: «Купалу - паэта забілі ў 1930—31, пазней ад яго застаўся функцыянер». Слухаеш цытаты з данясенняў Чорнага на Купалу, Коласа, Паўліны Мядзёлкі на Купалу і не даеш веры, цешыш сябе спадзяваннем: гэта па прымусе, гэта пад дыктоўку...

Так, робіцца страшна, але — слухайце, нашы госці, нашы сябры, слухайце і пастарайцеся зразумець. НКУС зламаў ці не ўсіх... «Не ўсіх, —пярэчыць Георгій Колас.— Быў адзін, каго не змаглі зламаць — Лявон Случанін!» Адзін.. Дык ці важна пасля гэтага ведаць, выкінуўся Купала ў пралёт, альбо яго скінулі?!

Я згодны з Г. Коласам— мы мусім ведаць, што адбывалася з нашымі пісьменнікамі бо іх духоўная драма, трагедыя іх лёсу нябачнай чарнобыльскай смерцю асела і ў нашых душах. Нібы пасля вар'яцкага, страшнага сну вяртаемся мы да памяці, у цяжкіх росшуках знаходзім не проста факты сваёй гісторыі, мы знаходзім сябе, мы знаходзім сяброў. Нельга не паверыць у шчырасць слоў нямецкага літаратуразнаўцы Н. Брэдэрлоу на завяршэнне сімпозіума, у яе абяцанні папулярызаваць беларускую літаратуру ў сябе дома, у Германіі, у яе абяцанне перакладаць на нямецкую мову лепшыя творы нашых пісьменнікаў.

І якімі б ні былі матывы, акалічнасці, прычыны іх прыезду з усяго свету ў школу беларускай мовы, несумненна адно — нас зблізіла і паяднала ідэя Адраджэння!

Павел НАВОЙЧЫК, выкладчык БДУ, кафедра беларускай мовы і літаратуры прыродазнаўчых факультэтаў.

Віншуем!

Учора споўнілася 70 гадоў Уладзіміру **Калесніку.** Крытыку, літаратуразнаўцу, даследчыку. Аднаму з тых нямногіх, хто і ў застойны час годна сеяў «вечнае, добрае, разумнае» на нацыянальнай глебе.

Віншуем Уладзіміра Андрэевіча з юбілеем, зычым яму моцнага здароўя, далейшых творчых поспехаў.

«Залежнасць ад вялікага свету паэзіі...»

«Зразумець душу чалавека нельга інакш, як палюбіць гэтага чалавека...».

У гэтых словах з ліста Міхася Васілька, якімі некалі Уладзімір Калеснік пачынаў свой артыкул пра гэтага далёка не самага знакамітага, а для іншага сучаснага «адраджэнца», для якога ўжо і сам Купала застаўся дзесьці там «ззаду», проста не надта ўжо цікавага паэта, мне бачыцца разгадка такой неардынарнай, такой вось ужо сапраўды адраджэнскай чалавечай і творчай асобы Уладзіміра Андрэевіча, той шматгадовай няспыннай, такой няпростай і нялёгкай, такой самаахвярнай, самаадданай аж да самазабыцця працы гэтага чалавека, шлях якога, кажучы словамі Уладзіміра Караткевіча, «не ружамі быў усыпаны і які на гэтым шляху не страціў аніводнай з высокіх чалавечых якасцей».

Словы гэтыя сказаны Караткевічам дваццаць гадоў таму назад да пяцідзесяцігоддзя Уладзіміра Андрэевіча, але і сёння, у дні ўжо куды больш сталага ягонага юбілею, і я, каму апошнім часам пашчасціла бліжэй спазнаць яго як чалавека, ад шчырага сэрца магу паўтарыць словы таго ж незабыўнага Уладзіміра Сямёнавіча: «Уладзімір Калеснік—адзін з лепшых людзей, з якімі даводзілася сустракацца».

Што найбольш некалі ўразіла пры першым асабістым знаёмстве ў хаце Фёдара Міхайлавіча Янкоўскага, як некалі раней пры першай сустрэчы з Верай Сямёнаўнай Палтаран, дык гэта тое, што я адразу адчуў — табе рады, ты цікавы і ў нечым проста патрэбны гэтаму чалавеку. А потым лёс звёў нас ужо ў камісіі па спадчыне Фёдара Міхайлавіча, гэтага аднаго з нястомных рухавікоў нашага духоўнага нацыянальнага жыцця, што адкрыла яшчэ лепш многае ў душы Уладзіміра Андрэевіча, якая спазнала столькі страт і, асмельваюся гэта сказаць, расчараванняў, але не спустошылася, не стамілася любіць людзей, свой народ.

Прачытана і перачытана, бадай, усё з апублікаванага гэтым нястомным працаўніком. Вельмі ўражваюць сваёй сумленнасцю і бескампраміснасцю ў адносінах да сваіх пэўных «пралікаў» і ўсё той жа глыбокай душэўнай прыстойнасцю і духоўнай вышынёй не такія ўжо частыя публікацыі апошніх няпростых гадоў, такія скажам, як «Ачышчэнне памяці» («Полымя», 1989, № 9), «Бард адраджэння» (да 90-годдзя з дня нараджэння У. Жылкі), «Краса і воля» (паводле перапіскі У. Жылкі з А. Луцкевічам) на старонках «ЛіМа» ў 1990—1991 гадах.

Усё гэта, думаецца, дае мне права зноў сказаць тое, што я гаварыў да яго шасцідзесяцігоддзя, калі мы асабіста былі яшчэ незнаёмыя: «З гэтым чалавекам адчуваеш сябе ва ўсім — і ў малым, і ў вялікім—неяк больш надзейна». Бо ў ім захавалася ўсё тое, без чаго немажліва, асабліва ў нашы сённяшнія горкія дні ўсеагульнага адчужэння, нармальная атмасфера ў літаратурным жыцці. Не прытупілася ўсё тая ж выключная сумленнасць ва ўсім і той сапраўдны, нязмушаны высокі патрыятызм, засведчаны яшчэ ў гады вайны ды і ўсяго далейшага жыцця, шчырая адданасць свайму народу, яго рэальнай няпростай гісторыі, вялікая пашана да зусім не беднай, вартай самай высокай гаворкі пры самай сумленнай ацэнцы нашае культуры, літаратуры.

Эрудыцыя гэтага нястомнага даследчыка свайго пэўнага пласта нашае культуры проста ашаламляе. Аж не верыцца, што яго першыя публікацыі некалькі дзесяткаў гадоў таму назад былі абвінавачаны — да таго ж чалавекам не меншай эрудыцыі і выключнай чуйнасці да слова—не менш, чым у антыгістарызме ягоных «гістарычных экскурсаў», у тым, што ў яго ўсяго толькі на першы погляд «як бы прысутнічае навуковы падыход».

Ну што ж, і сам наш юбіляр прызнаваўся некалі, што ён «пакутліва змагаўся супраць спакуслівай лёгкай схаластыкі і схематызму», ён не збаяўся і ў нашы дні «з прыкрасцю» прызнацца, што ў яго (далёка не самай горшай і ў яго творчым набытку і ўвогуле ў нашым літаратуразнаўстве) кнізе «Ветразі Адысея» Антон Луцкевіч, маштаб асобы якога стаў толькі цяпер нам вядо-

«ЦІ ТАК ПІШУ Я?», альбо Пахвала жанру

Гумар стаў заняткам непрэстыжным, як бы не вартым высокага звання літаратара. Час ад часу ў газеты прыходзяць па-майстэрску адшліфаваныя, але псеўданімамі падпісаныя сатырычныя творы. Дасціпнікі-злаcліўцы, якія шчодрай жменяй рассыпаюць вакол эпіграмы ды мянушкі на калег і калежанак па пяру, тым больш не прагнуць шырокай вядомасці: задавальняюцца кулуарнай славай. Адзін «Вожык» мужна супроцьстаіць згубнаму працэсу карозіі гумару, нястомна прыцягваючы новых аўтараў ды стымулюючы іх маральна і матэрыяльна. Ёсць сур'ёзнае апасенне, што беларускі гумар, трапіўшы на задворкі грамадскай свядомасці, звядзецца гэтак жа паспяхова... ну, як, скажам, беларуская драматургія. Ды калі ў апошняй ёсць на тое «аб'ектыўныя прычыны» з імёнамі і прозвішчамі, то бедны гумар і вінаватых не знойдзе. Застанецца толькі прыдумаць смешную эпітафію на ўласную магільную пліту.

Вось на такой сумнай ноце пачынаю я нататкі пра кнігу літаратурных пародый Георгія Юрчанкі «Негабляваная пегасня» — кнігу ва ўсіх адносінах не новую. Для чытачоў — бо выдадзена тры гады таму, для аўтара — бо з'яўляецца выбраным з «усяго лепшага, што створана парадыстам». Жанр пародый зацікавіў мяне вось чаму: па сутнасці, гэта адзіны від крытыкі, які пісьменнікі яшчэ пераносяць. Крытыка ж непасрэдная — не каментатарства і не апалагетыка — даўно выклікае ў іх, нават у самых, здавалася б, памяркоўных, трывалую алергію. Таму і пішуць у нас пра сталых і прызнаных зусім як пра нябожчыкаў — ці добра, ці нічога.

Нават Г. Юрчанка не адступіў ад гэтага няпісанага правіла. «Ахвяр» для сваіх пародыйных твораў ён выбірае згодна табелю аб рангах. Калі і трапіўся хто з мэтраў, то па той простай прычыне, што тады ён быў яшчэ малады. Паколькі творы не датаваны, то правільнасць сваёй высновы я праверыць, на жаль, не магу. Дый хай яна застаецца, як кажуць, на маім сумленні.

А зараз давайце паглядзім, як вядомы пародыст высмейвае тыя ці іншыя асаблівасці манеры і стылю паэтаў і празаікаў. Івана Пташнікава я пазнала б і ў тым выпадку, калі б не было пазначана яго прозвішча. У пародыі—тая ж гушчыня мясцовага—лагойскага — слова, тая ж стыхія апісальнасці, самакаштоўная сама па сабе і выразна «пташнікаўская». Калі ж у нечых творах няма такой адметнасці, Г. Юрчанка скарыстоўвае сюжэтныя павароты, улюбёныя слоўкі і выразы і многае іншае.

А паглядзіце, як хораша «прачытваецца» рамантычна - ўзнёслы стыль Івана Грамовіча: «Так, воблакі! А яшчэ авечкі. Воблакі і авечкі. Ці знайсці

мым, «называецца апісальна», а ягонае прозвішча «ўпамінаецца толькі ў адмоўным плане, дзе ён выступае няўдачлівым палітыкам, якога водзіць за нос больш вопытны Юзаф Пілсудскі», хоць ён быў проста вымушаны ісці ў той час на такую «рэгламентаванасць інфармацыі», каб сказаць тое, што так хацелася сказаць, каб хоць «нагадаць грамадскасці пра дзеячаў беларускай палітычнай сцэны і прыцягнуць увагу чытача».

Я пакрывіў бы душою, калі б і ў гэтай сваёй гаворцы не прызнаўся, што і цяпер, як і гадоў з дваццаць таму назад, калі пісаў рэцэнзію на кнігу «Зорны спеў» (1975), не магу да канца расшыфраваць паасобныя калеснікаўскія мудрагелістыя пасажы («Фальклорная фантазія, вызваленая ад анімізму, набывае новыя паэтычныя, сэнсаваныя, пазнавальныя мажлівасці, яна ставіць прадметы, з'явы, характары ў такія неверагодныя сітуацыі, у якіх выяўляецца іх скрытая каштоўнасць, увасабленне набывае незвычайную мадальнасць...»).

Але ўслед за Ф. Янкоўскім я зайздрошчу «добрай зайздрасцю» таму, як часта ў Калесніка «сапраўды навуковая праца» сціпла «ахрышчваецца рэцэнзіяй». Хочацца яшчэ раз напомніць сучаснаму чытачу з гэтае нагоды поўныя шчырага захаплення словы ўсё таго ж Ф. Янкоўскага, сказаныя ім да пяцідзесяцігоддзя У. Калесніка: «Эрудыцыя, дасведчанасць юбіляра проста здзіўляе. Мне многа разоў даводзілася сустракацца з яго былымі студэнтамі і не раз чуў...: «Ён вельмі ж ведае!»

Ды ні якія веды не ўратавалі б, калі б чалавек нетрывала трымаў пяро ў руках. І калі б не ставіўся з вялікай любоўю да ўсяго, пра што б ні пісаў.

Вось, скажам, запеў да кнігі пра творчасць другога свайго пасля Максіма Танка ўлюбёнца — пра Уладзіміра Жылку:

«Дзеці не выбіраюць сабе бацькоў, а паэты народаў. Але хіба лягчэй сіраце ад таго, што сам ён не вінаваты ў сіроцтве?

Так і паэт, якому давялося нарадзіцца ў паняволеным народзе. Лёс яго пакутны. А суцешыць паэта можа хіба толькі сама гісторыя. Адна яна ўмее суняць яго думкай - развагай, што дарма крыўдаваць і зайздросціць шчаслiўцам, што ў гэтай бядзе ёсць і свая зайздросная мажлівасць—стаць песняром уваскрашэння сваёй маці-радзімы».

Такая натуральная вышыня тону з ноткамі трагізму шчасліва спалучаецца з жывымі, такімі ж натуральнымі «пабытавымі» сцэнамі, у якіх — цэлы лёс чалавечы, такі прыгожы пры ўсім яго трагізме:

«Некалькі чалавек... прыйшло ў літаратуру з Бярозаўскага раёна — Раіса Баравікова, Алесь Разанаў, Анатоль Казловіч. Але Ніна Мацяш не перабралася, як яны, жыць у сталіцу. Лёс вярнуў яе ў бацькаву хату. Суровы карчагінскі лёс... Але не з літасці да пакут любяць яе земляні. Паважаюць за мужнасць і розум, любяць за талент. Скаваная цяжкай хваробай, Ніна Іосіфаўна знайшла ў сабе дастаткова сілы і волі, каб завочна кончыць Мінскі педагагічны інстытут замежных моў і сёння ўпарта штодня ездзіць на ручной калясцы вучыць нямецкай мове дзўчынак і хлопцаў у Белаазёрскае прафтэхвучылішча. А дома яна рыхтуецца да ўрокаў, як да свята, ды яшчэ перакладае з нямецкай, французскай, польскай і піша сваё...»

Хіба ж не быў адносна даўні той раздзельчык «Дарога да сябе і людзей» з любасцю напісанага і абагрэўшага многіх «Берасцейскага вогнішча» У. Калесніка для Ніны Мацяш тым гаючым, тым жыватворчым словам, якое памагала... проста выжыць, не здацца, не спустошыцца душою?..

У гэтай сувязі дазволю сабе невялікае «лірычнае адступленне».

Пішу я гэта юбілейнае слова на нашай славутай Лысай гары — нешта цягне апошнім часам на адзіноту. Паблізу — ніводнае жывое душы не чуваць.

Праўда, я тут не зусім адзін, а ў кампаніі... М. Забэйды-Суміцкага і Л. Собінава, Б. Штокалава і М. Гяурава, М. Біешу і А. Герман, І. Мянухіна і ансамбля скрыпачоў Вялікага тэатра... У такой кампаніі нават у наш, мянка кажучы, негарманічны час можна ўсё-такі знайсці пэўнае душэўнае суладдзе з жыццём.

І вось калі я думаю, разважаю пра Уладзіміра Калесніка, то міжволі ўвесь час думаю і пра Максіма Танка. Не збіраюся, вядома, рабіць нейкіх «астралагічных вывадаў» з таго факта, што Уладзімір Андрэевіч нарадзіўся роўна праз дзесяць гадоў пасля Яўгена Іванавіча, менавіта 17 верасня. І ўсё ж не так сабе ён пачынаў сваё «адраджэнне» менавіта з аналізу паэзіі Максіма Танка. У той паэзіі ўжо на самым пачатку былі такія высокія ўзлёты, якіх дай Бог дасягнуць некаторым нашым маладым геніям хоць бы ў сталым веку. Усё жыццё дзіўлюся, чаму імя Максіма Танка не так часта і смела, як яно таго заслугоўвае, ставіцца ў найпершы рад, побач з Купалам, Коласам, Багдановічам.

І яшчэ вось пра што мне хочацца сказаць напярэдадні юбілеяў двух выдатных сыноў нашага народа. Магчыма, гэта будзе яшчэ адным адкрыццём Максіма Танка і для самога Уладзіміра Калесніка (як жа шчыра дзякаваў мне некалі Міхась Стральцоў, калі я расказаў яму пра гэта).

Толькі адзін раз за ўсё сваё незайздраснае тады жыццё, якога хапіла б на пецярых, каб адчуваць сябе страшна нешчаслівымі, я зламаўся, калі ў 196[illegible] годзе высокае універсітэцкае начальства крычала ў твар незабыўнаму Міхасю Рыгоравічу Ларчанку: «Зачем вы его тащите в аспирантуру? Ему давно пора в дом инвалидов!..» І павілася ў мяне тады, калі я жыў на «кватэры» ў чатыры квадратныя метры ў былой інтэрнацкай прасавальні такая «спакуслівая» думка: «Ну, хопіць усяго...» І ўсё ж нібы сам Бог шапнуў мне ў апошнюю хвіліну: «Напішы Максіму Танку». Доўга, многа дзён пісаў я той свой горкі ліст Максіму Танку. І атрымаў ад гэтага «небожителя» і «партакрата» праз некалькі дзён паштоўку. І былі ў ёй такія словы. «...Трымайся. Пастараюся прабіць гэтую глухую сцяну». І прабіў. Праз шэсць месяцаў з дапамогай Савета ветэранаў пры гарсавеце, якіх цяпер сёй-той так храбра залічвае ў «чорна-карычневыя», «выбіў» мне, аспіранту, які дагэтуль быў нікому не вядомы і не меў нават мінскай прапіскі, асобную новую аднапакаёвую кватэру («в виду исключительности случая», як было сказана ў рашэнні гарвыканкома).

Як бачым, сапраўдныя паэты і на пасадзе Старшыні Вярхоўнага Савета заставаліся сапраўднымі людзьмі. Потым у у мяне былі У. Дубоўка, І. Мележ, Ю. Пшыркоў, М. Ларчанка, В. Палтаран, В. Бечык... ёсць і цяпер шмат яшчэ тых, якія умеюць, якім так арганічна ўласціва — любіць Радзіму, свой народ і кожнага чалавека, з якім звёў лёс... А сярод іх і Уладзімір Андрэевіч.

...Адзін толькі пералік яго кніг навочна паказвае, як шмат зроблена ім дзеля нашае культуры. «Паэзія змагання. Максім Танк і заходнебеларуская літаратура» (1959), «Час і песні» (1962), «Зорны спеў» (1975), «Ветразі Адысея» (1977), «Тварэнне легенды» (1987)...

А ўдзел у напісанні трох «Гісторый літаратуры» (1964—1985)?! А кніга для студэнтаў і школьнікаў пра Максіма Танка і Янку Брыля..?!

Адна толькі кніга ў сааўтарстве з А. Адамовічам і Янкам Брылём «Я з вогненнай вёскі...» — колькі ж душэўнае сілы і здароўя яна каштавала!..

А колькі ж уступных артыкулаў да чужых кніг напісана — да чатырохтомнікаў Янкі Брыля і Максіма Танка, да кніг Уладзіміра Жылкі, Валянціна Таўлая, Аляксея Карпюка, Міхася Рудкоўскага, Міколы Засіма, Міхася Васілька... А укладанне такой кнігі, як «Растані волі», гэтай своеасаблівай анталогіі заходнебеларускай паэзіі, што імгненна стала бібліяграфічнай рэдкасцю. А хіба так ужо проста было рэдагаваць такія розныя кнігі, як «Выразнае чытанне» Андрэя Каляды і «Купальскія песні» Арсена Ліса?..

І вось на што яшчэ проста унікальнае ў практыцы нашых асветнікаў хочацца звярнуць увагу.

Чалавек, за плячыма якога такая біяграфія, у якога Богам дадзены інтэлект, такая набытая ўсім сваім жыццём эрудыцыя і такі літаратурны талент— колькі гучных імён ён мог бы яшчэ больш агучваць. І як бы хораша выходзіла! Сведчанне таму — выдатны «Здымак у жыце» Янкі Брыля і «Адзін будзённы дзень з Максімам Танкам», з якога, як нідзе, бадай, паўстае такая прывабная постаць аднаго з найвыдатнейшых за ўсю гісторыю нашай літаратуры паэтаў.

Хіба ж могуць састарэць такія скажам, словы У. Калесніка: «Народнасць не проста арганічная рыса паэзіі Танка, гэта стрыжань, які вызначае і характар паэзіі і напрамак пошуку. У вершах сучасных выражэнне любові да свайго народа набывае новыя формы, паэт любіць прыхаваць шчымлівыя пачуцці пад лёгкаю павалокай гумару як «У сямейнай фатаграфіі», «Гісторыі Пількаўшчыны». А ў тых творах, дзе аўтар рашаецца на прамы маналог, ён гаворыць пра гэтыя пачуцці з душэўным размахам, без крыклівайназолы, шчыра, з унутраным тактам. Такі тып маналога мне чуецца ў вершах «Стол», «Печ», «Топіцца лазня». Падабаюцца гэтыя вершы, часта прыходзяць у памяць радкі, дзе эпічны ўздым змяняецца гарэзлівай смяшынкай або пераходзіць у даверлівы спавядальны лірызм...».

І разам з тым Уладзімір Калеснік на працягу многіх гадоў піша пра паэтаў і такога маштабу, як Міхась Васілёк, Алесь Салагуб, Мікола Засім, украінец Аляксандр Гаўрылюк і паляк Ян Гушча —артыкулы пра іх склалі большую палавіну кнігі выбраных літаратурных партрэтаў і нарысаў «Лёсам пазнанае» (1982).

Што за гэтым стаіць?

Ды ўсё тое ж найперш — вернасць блізкім людзям, з якімі звёў лёс, з якімі так шмат пражыта, якія ўсіх сябе без астатку аддавалі свайму народу, яго шчасцю, як яны тады яго разумелі, ягонай літаратуры, хоць і рабілася яна часам на самадзейным узроўні.

Пятрусь Граніт, Васіль Струмень, Герасім Прамень, Н. Жальба...

«Чатыры чалавекі — чатыры біяграфіі, падобныя адна на адну, і ўсе не банальныя, бо кожная з іх частка гісторыі краю».

Што можна дадаць да гэтых Калеснікавых слоў? Якія наказы даваць яму ў дзень юбілею?

Дай яму Бог і надалей пісаць з такой навізной і глыбінёй, як напісаны ягоны артыкул, апублікаваны на старонках «ЛіМа» да 90-годдзя з дня нараджэння Уладзіміра Жылкі (15.VI.1990).

Спадзяванні нашы на тое, што яму будзе яшчэ так пісацца, найперш на тую яго, кажучы словамі У. Караткевіча, «залежнасць ад вялікага свету паэзіі, да якога ён належыць не толькі душою, але і ўсім існаваннем сваім».

Генадзь ШУПЕНЬКА.

што-небудзь больш цудоўнейшае? Дзе воблакі? Яны сабраліся на сінім-сінім полі і плывуць паціхусеньку. Хто іх кліча? Хто прымушае рухацца невядома адкуль, невядома куды і чаго!.. Воблакі на небе. Авечкі на зямлі. Як гэта захапляльна!»

Адразу пазнаеш Міхася Лынькова з яго маладняkoўскімі інверсіямі («Эх, і загаварыў жа кулямёт мой, на мове сваёй загаварыў, кулямёцкай.»), Вячаслава Адамчыка з пальшчызнаю. Вядома, каго добра не ведаеш, таго і не пазнаеш... Ёсць, аднак, адзін беспройгрышны прыём, якім Юрчанка карыстаецца досыць часта, — «пераніцоўка» любоўных сцэн. Тут парадыст дае сабе волю, справядліва лічачы, што пэўная доза эротыкі не сапсуе агульнага ўражання.

«Ужо адвяртаюся. Але нейкі магнэз неадольна заманьвае мой зірк да суседкі.

— Цо таке, вашэці, ву-у-ундзека тамака? — пытаюся ў кабеты, паказваючы на пеўня, які, асядлаўшы хахлатку, сумленна выконвае свой мужчынскі абавязак.

— Не вем, — коратка кідае кабета, папраўляе на каленях ценжарны вандзэлак і адварочваецца». («Спаміны». Вячаслаў Адамчык.)

Або: «Колькі часу мы слухалі спешліва-суладную таўкатнечу нашых сэрцаў. Прыхапкам жмакала яна ў руках хусцінку. Чулася, як аддана напінаецца яе мякка-прагнае цела.

— Колькі ў цябе дзетак? — спытаў я ў палюбоўнай размове.

— Сямёра. Але дзеля цябе я гатова на ўсё,— без пярэдыху шапталі яе губы...» («Адна ноч». Віктар Карамазаў.)

Такіх прыкладаў можна прывесці шмат; трэба сказаць, усе эпізоды досыць вынаходлівыя.

Імён у выбраным шмат, і можна толькі падзівіцца, як парадыст увогуле адрознівае празаіка А., напрыклад, ад такога ж малавыразнага празаіка В. Тым не менш — адрознівае! Нават дадае ім індывідуальнасці, слушна памятаючы пра гіпатэтычнага чытача. Многія з белетрыстаў паўстаюць з яго пародый нашмат каларытней, чым яны ёсць на самай справе. Праўда, перайначанае, перакручанае слоўца часам становіцца самамэтай для майстра пародыі, што асабліва заўважна ў апошнія гады.

Дзень за днём і год за годам
Не стамляецца рука
Напісаць да дня пілота,
Птушкавода, рыбака...
(«Болей святаў».
Пятро Прыходзька).

У паэзіі, у адрозненне ад слынных маскоўскіх парадыстаў, ён не вышуквае недарэчных, відавочна парадыйных радкоў, якія быццам просяцца, каб іх высцебалі, і не стварае на іх аснове фельетонаў. Скарыстоўвае звычайныя, часам зусім нейтральныя радкі, але ў самой пародыі некалькімі дакладнымі штрыхамі пазначае сутнасць або асноўныя рысы творчасці паэта. Добра перададзены ім важкія інтанацыі А. Куляшова, пругкая рытміка П. Макаля, удала спарадыраваны «санет № 101» А. Звонака, нязлосна высмеяны гладкапіс Е. Лось, нястрымная пачуццёвасць Р. Баравіковай, гульня са словамі Р. Барадуліна. Асабліва любіць аўтар абыграць нашы прафесійна - меркантыльныя клопаты — «Рублі. Капейкі. Ашчадкніжка» — або звычку да пустапарожняга рыфмавання:

І ўсё ж адчуваецца, што паэзію аўтар любіць менш (ці проста ў ёй большае супраціўленне матэрыялу): пераважаюць аднолькава частушачныя рытмы, абыгрываюцца агульнавядомыя недахопы. Пры ўсім пры тым, заўважце, парадысту ніколі не здраджвае пачуццё меры. Перайдзі ледзь улоўную мяжу — і смех ператворыцца ў зубаскальства, гарэзлівасць у цынізм, хлёсткасць у грубасць...

Пацвярджаючы універсальнасць свайго таленту, Г. Юрчанка піша пародыі і на крытыкаў, што ўвогуле здаецца немагчымым з прычыны знівеліраванасці акадэмічнага стылю. Мо дапамагае веданне чалавечых характараў? Так ці інакш — лёгка пазнаеш інтанацыю В. Бечыка, А. Клышкі, В. Каваленкі. Пародыя на апошняга, на мой погляд, проста бліскучая, таму зноў не ўтрымаюся ад цытавання:

«...Дык не будзем няшчырымі, хочацца ўсклікнуць нам, і прасочым увесь жыццёвы Хвэлькаў шлях. А паглядзець ёсць на што. Ужо ў трохгадовым узросце ён умеў перамагчы прыватнаўласніцкія звычкі і шчыра падзяліўся цукеркай са сваёю стрыечнай суседкай. А яшчэ праз год, заўважце: толькі праз год, тройчы падаваў дзеду ваду на печ цэлымі кубкамі.

Таму мы катэгарычна асмельваемся сцвярджаць: не што іншае, а менавіта жыццёвыя абставіны, паглынуўшы дыялектыку станаўлення, штурхнулі Хвэльку на рад злачынстваў.»

Прыемна адзначыць і тое, што ў майстра гумарыстычнага цэху з'явіліся паслядоўнікі — праўда, толькі па паэзіі. Гэта Міхась Скобла, Уладзімір Мазго, некаторыя іншыя. Так што ёсць падставы сцвярджаць: пародыя хутчэй жывая, чым мёртвая. А, значыць, не ўсё страчана...

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ.

Віншуем!

Даіру СЛАЎКОВІЧУ—60

21 верасня спаўняецца 60 гадоў Даіру Слаўковічу. Доўгіх год жыцця вам, Даір Фёдаравіч, далейшых творчых поспехаў!

Рыгору ЯЎСЕЕВУ—50

50 гадоў — паэту-гумарысту Рыгору Яўсееву. Віншуючы Рыгора Мінавіча з поўднем веку, зычым яму новых творчых поспехаў, жадаем, каб яго пяро і надалей не страчвала сваёй вастрыні.

ЛЯ КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ

Падарунак дзядулі Максіма

Сапраўдны талент з поспехам раскрываецца ў самых розных жанрах. Пацвярджэнне таму — і творчасць Максіма Танка. Ён і для дзяцей піша гэтаксама, як і для дарослых — цікава, захапляюча, з выдумкай. У гэтым можна пераканацца, пазнаёміўшыся са зборнікам вершаў і казак «Ехаў казачнік Бай», выпушчаным выдавецтвам «Юнацтва» ў серыі «Бібліятэка дзіцячага сада».

Кніжка і ў садку да месца прыйдзецца, ды і татам-мамам (гэтаксама, як і дзядулям-бабулям) стане добрай падтрымкай у выхаванні маленькіх «чамучак». М. Танк (а ў зборнік увайшлі творы, напісаныя ў розныя гады) добра ведае псіхалогію хлопчыкаў і дзяўчынак, іх запатрабаванні. Аднак не менш важна, што паэт, размаўляючы са сваімі чытачамі (ці слухачамі, калі дзетак з творамі пазнаёмяць старэйшыя), не становіцца ў позу гэткага павучальніка.

Кожным разам паэт імкнецца (і гэта яму ўдаецца) знаходзіць своеасаблівую інтанацыю, адметны падыход. Скажам, у творы, які даў кніжцы назву, з поспехам выкарыстоўваюцца лепшыя набыткі фальклору. Як непасрэдна, шчыра пачынае ён гаворку:

— Ехаў казачнік Бай
Цераз сёлы і гай.
Баіць ці не?
— Бай!

У казцы ж «Галінка і верабей» творча асэнсавана вядомая гісторыя пра лянівую галінку, што ніяк не хацела калыхаць дзетак вераб'я. У вершы «Бусел» аўтарскі досціп суседнічае з элементамі лічылкі:

Выйшаў бусел пагуляць.
З'еў рапухаў дваццаць пяць.
Дваццаць пяць ці дваццаць шэсць?
Збіўся з ліку і не есць.

А вось у казцы «Конь і Леў» паэт толькі зарыфмаваў народную казку. І не адмаўляецца ад гэтага, пакідае ў падзагалоўку жанр — «народная казка».

Што ні твор, а ў кніжцы ўсяго дзевяць казак і вершаў, — падарожжа ў той неабсяжны свет маленства, які заўсёды прыносіць радасць. Кніжка з густам аформлена (мастак А. Каравай), выдадзена на добрай паперы. Карацей, добры падарунак дзятве зрабіў дзядуля Максім.

А. М.

Мне даўно хацелася пабываць на магіле Максіма Багдановіча ў Ялце. Не скажу, каб мяне туды цягнула, але добра б было пахадзіць па тых мясцінах, дзе крочыў ён, паўзірацца на тыя горы і прадметы, што, як адлюстраванне, засталіся ў юнацкай вечнай яго душы. Я ж веру, што і на тых прадметах і берагах засталіся сляды яго позірку і адбіткі духу. Крым для мяне адухоўлены Максімам. Памятаеце: «там мы зліём з ёй пагляды свае...» Гэта з Мілавіцай. І калі б я ні глядзеў на гэтую зорку — памятаю Багдановіча. А тут — цэлая краіна, дзе можна хадзіць пехатой...

Зянон ПАЗНЯК

СВЕТЛЫ, ДАРАГІ МАКСІМ...

Тралейбус з Сімферопаля пад'ехаў да ўзбярэжжа, калі ўжо цямнела, на вяршынях гор грувасціліся цёмныя хмары, крапаў дождж. Само сабой думалася пра Багдановіча. Часам успыхвалі сполахі і неахвотна грымеў гром. Адна з тых прыродных сітуацый, якія я называў для сябе «жывыя хоку», ці яшчэ зручней — «фатаграфіі». Вядома ж, я запісаў гэтую «фатаграфію»:

Бліснула маланка
І асвяціла Тваё аблічча —
Вобраз у маёй галаве.

Пайшоў спорны дождж, зашапацеў па лісцях слівы, па іголках сасны, па жоўтых кветках духмянага дроку. Нешта восеньскае нагадаў мне гэты вечаровы стан у цёмным маўклівым тралейбусе. Пад шоргат шын і дажджу—душэўны спакой. Як даўно такое было. Рэдкія пасажыры задумена маўчалі, глядзячы ў вакно, пэўна, як і я, паглыбленыя ў свае ўяўленні. Усплыла даўніна, гадоў дзесяць назад, восень у родным доме. Дождж сячэ ў сцены, як і сёння тут на дарозе. Чытаю Багдановіча адзін у цішыні да болю ў вачах — прыцемак напаўзае. Голле груш пагойдваецца за вакном. Тады я занатаваў той стан для сябе, стан Максіма — гэта калі свет бачыш быццам не сам, а вачыма Багдановіча. Памятаю добра:

Сляпы дождж
у вакно бесканечна ліе.
Вечарэе, зніпаюць абрысы,
Зліваюцца кроплі на шкле.
Лісце жоўтай фасолі
на тычках дрыжыць.
Стыне ў шэрай імгле.
Крокі глухнуць у шэпце дажджу.
Нехта міма прайшоў ля вакна
І растаў, быццам цень на вадзе.
Чую, каўкі на вежы касцельнай
лянліва клінчаць.
Адрываю пагляд ад радкоў.
Вые вецер жалобна ў люхтах
І гучыць, як малітва, у душы
верш аб тым,
Як паэт паміраў
у краіне
ля бухты...

Горад набліжаўся з падножжа гор, з нізіны яркімі агнямі ў чарнаце. Заўтра я ўбачу гэтую «бухту», але найперш схаджу на магілу паэта.

Могілкі

Беларуса можна спаткаць усюды. Так здарылася і тут. На могілкі мы пайшлі ўчатырох: спадарыня Валянціна Аксак, Уладзя Арлоў, іхні сынок дзевяці гадоў і я. Мне здалося, што мы ці не паўдня блукалі з букетамі кветак каля могілак, шукаючы тыя могілкі. Ніхто толкам нічога не ведаў. Усе казалі: «где-то здесь», ці «где-то там». Уладзя пачаў быў ужо касавурыцца на гэтых «непомнящих» і «незнающих», асабліва калі мы даведаліся, што яны мясцовыя жыхары і «в Ялте с детства».

Зрэшты, нічога дзіўнага тут няма. Традыцыі культуры жывуць і перадаюцца там, дзе існуе пастаяннае насельніцтва. Прышлае насельніцтва не мае каранёў ні ў гісторыі горада, ні ў мясцовасці. Утвараецца культурны вакуум, дзе плодзяцца хімеры і спажывецтва, утвараецца разарваны соцыум, атамізаване грамадства. Асабліва калі ўлічыць, што ў Ялту прыехалі ў асноўным савецкія расейцы, якія прынеслі з сабой своеасаблівую міграцкую псіхалогію «саўка». Такі тып людзей настроены на спажыванне, а не на ўкараненне ў мясцовы грунт. Як правіла ён не цікавіцца, не прымае, адвяргае новую зямлю гэтак жа ўпарта, як лёгка пакінуў сваю. Заканамерна, што, пражыўшы жыццё, ён не ведае, што робіцца на суседняй вуліцы, не кажучы ўжо пра мову, ці гісторыю мясцовых людзей. Зрэшты, камуністы аблегчылі сабе «неудобства», насільна выселіўшы татараў, што складалі некалі больш за 70 працэнтаў насельніцтва Крыма. Пазней, ходзячы па старым татарскім Гурзуфе, я быў уражаны мноствам п'яных і аднатыпнасцю фізіяноміяў. Тут жа, на крывой вулачцы, і ўбачана было «жывое хоку»:

У татарскай саклі
Сядзіць Іван,
п'яны ў бэлю.
Ніводнага татарына.

Іншая карціна. Пакінуты горад Чуфут-Кале. Мярзота запусцення, зарослыя вуліцы, сыплюцца сцены. Маўзалей дачкі хана Тахтамыша Джаныке-Ханум. 1437 г. Спісаны, спаскуджаны. «Вася» і «Вова». Зарослы лебядой, закінуты смеццем. І натоўп турыстаў. Фатаграфуюцца. На фатаграфіі маўзалей:

Разрабаваны расейцамі.
За плату
аглядаюць нашчадкі
Брыдоту продкаў.

Зрэшты, не такія простыя гэтыя ўражанні для мяне, беларуса. Згадваецца далёкая, сівая наша Літва — Вялікае Княства. У гэтым я пераканаўся ў Бахчысараі, бясформенным, запушчаным, занэдзжаным мястэчку — некалі татарскай сталіцы. Ідзе гандаль. Абыякавы гандаль чужой гісторыяй. Распрадажа. «Пьют вино из черепа врага». Але тут... Тут злавесна ільсніцца зброя і сентыментальны мармур ханскі плача вадой. Я добра, да глыбіні істоты запомніў гэта:

Толькі жорсткі,
чуллівы Усход
Мог прыдумаць
слязы фантан.
Задуменна гляджу
на крывы ятаган.
Ручна зашмальцавана.

Нарэшце мы знайшлі могілкі без дапамогі «мясцовых» жыхароў. Могілкі даволі вялікія, размешчаныя на схіле гары, зарослыя дрэвамі і кустамі. З хваляваннем мы спускаліся па шырокіх бетонных прыступках да магілы Багдановіча. Мы ўбачылі яе здалёку за велічэзны чорнай глыбай граніту. У белай абгародцы сціплы светлы цэментовы помнік без крыжа з пяціканцовай зоркай (О, Матка Боска!), з сінімі валошкамі і словамі з верша. Прызнаюся, стараўся схаваць ад сябровў душэўнае трымценне, што міжволі знутры пачало ахопліваць маю істоту. Шум у верхавінах дрэў і магільнае маўчанне над Максімам. Пуста, бязлюдна. І раптам... «мяў, мяў»,— данеслася знізу. Прыгожы чорны каток з белай пыскай ласкава цёрся аб нагу, мурлыкаў без перастанку і даверліва пазіраў у вочы. «Адкуль ты ўзяўся, каток?» — здзіўлена ўсклікнуў я,— з-пад зямлі выйшаў, ці што?» Мы ўсе былі ўзрушаны. «Каці-каці-каці»,— паклікаў Уладзя,— і каток пабег да яго лашчыцца. Здзіўленню Уладзі не было мяжы. «Гэта ж трэба,— рускі кот, а па-беларуску разумее — «каці-каці»,— паўтарыў ён,— звычайна рускія каты на «каці-каці» нават не рэагуюць, сам пераканаўся». Пагаварыўшы гэтак яшчэ трохі пра кацячую лінгвістыку, я спытаў: «А ты ўпэўнены, што гэта кот?» Уладзя змоўк. «А гэта, во, якраз і ёсць Максім, — сказаў я, — душа яго з'явілася ў вобразе катка». «Ты лічыш, што гэта фантом?» — асцярожна пацікавіўся Уладзя. «Гэта Максім»,— маркотна ўздыхнуў я, а Уладзя неяк дзіўна-падазрона, мне здалося нават з засцярогай паглядзеў на мяне. Але я быў сур'ёзны, як на сесіі Вярхоўнага Савета. Даруй мне, Максім, ты ж таксама любіў пажартаваць.

Як бы там ні было, але мілы рухавы каток нас вельмі ўсцешыў. Нам сапраўды хацелася б убачыць тут сувязь з Максімам. А хіба ж не? Дык будзем жа цаніць непрыкметныя, маленькія радасці. І я занатаваў сабе гэтую «фатаграфію»:

Пад дрэвамі,
дзе цень халодных надмагілляў,
Каток ласкавы падышоў
І замурлыкаў ля нагі.

З дарожкі магілу Багдановіча часткова закрывае гранітны помнік-глыба. Але становішча можна хораша паправіць. Для гэтага на магіле Багдановіча трэба паставіць высокі, да 4,5—5 м вышыні, крыж з белага каменю. На могілках тут няма выцягнутых гатычных канструкцый. Вакол цёмныя помнікі-глыбы, тумбы, паралелепіпеды, цёмная зямля і цёмная зеляніна. Белы высокі крыж стане галоўнай светлай плямай і кампазіцыйным цэнтрам усёй гэтай часткі могілак. Ніякая іншая форма і цёмны «маштаб» не знішчыць такога кампазіцыйнага акцэнту, хоць бы тут панастаўлялі аўтамабіляў ці паравозаў.

Я падзяліўся разважаннямі з Уладзем. «Ты лічыш, што Багдановіч павінен заставацца тут?» — спытаў ён мяне. Справа ў тым, што, як кажуць чыноўнікі, «ёсць пытаньне». Адны лічаць, што магілы Багдановіча ў Ялце рушыць нельга; іншыя — што рэшткі паэта трэба перавезці і пахаваць на Беларусі, бо і сам паэт пра гэта пісаў («там хоць у гліне, хоць у брудзе, там, пад зямлёй, найдуць мае слабыя грудзі сабе спакой»). Прыхільнікі такога рашэння лічаць, што кепска, калі магіла вялікага паэта знаходзіцца далёка за мяжой Беларусі, куды ў хуткім часе невядома нават ці заусёды можна будзе спецыяльна (а мо і ўвогуле) прыехаць. Пахаванне паэта на чужыне — гэта выпадковасць яго лёсу, маркуюць яны. Магіла ў Крыме — гэта забыццё.

Сур'ёзныя аргументы. Але Уладзя Арлоў пераканаены, што магілу Багдановіча кранаць нельга. Гэта прывядзе да разбурэння шчымлівай легенды трагічнага лёсу Максіма Багдановіча, выкліча псіхалагічнае пераасэнсаванне яго паэтычнай асобы, яго твораў, творчасці. Наша культура больш страціць, чым прыдбае ад такой акцыі. Нарэшце, гэта і не надта па-хрысціянску — варушыць косці, якія ўжо зрасліся з той зямлёй, дзе знайшоў ён апошні прытулак. Хораша ж пахавалі людзі Максіма, пабожаму.

Тут больш тонкае разважанне, якое абымае глыбінныя, псіхалагічныя, маральныя пласты культуры. Усё будзе залежаць ад таго, ці выздаравее, ці ўстане Беларусь. Магіла Багдановіча ў Ялце становіцца Палесцінай адроджаных душ, Меккай, куды імкнуцца нашы сэрцы, каб убачыць і адчуць. Што станецца, калі зробіць з яе «разрытую магілу», калі зробяць яе пустой?.. Іншай жа магілы ў Багдановіча няма. Як няма больш дамоў, дзе ён жыў пры жыцці.

Добра, калі б у Ялце былі людзі (каб стварылася якое беларускае таварыства), якія б назіралі і даглядалі магілу. Так было б спакайней. Беларусы ў Ялце ёсць. Праўда, дзе ты іх цяпер знойдзеш, як арганізуеш. Гэта ж не латышы, не эстонцы, што шануюць сваю мову і цэняць свабоду вышэй за кілбасу.

Ялта

Цікавыя назіранні на галоўных вуліцах Ялты, асабліва ўздоўж мора. Гучыць у асноўным і паўсюдна мова расейская, часам украінская, зрэдку польская (гэтая чуваць па ўсім свеце, дзе ні быў— усюды чуў, самая мабільная нацыя), нават літоўская. Беларускай не чуваць нідзе.

Людзі з засяроджанымі тварамі паўсюдна швэндаюцца па крамах і магазінах, ніхто не ўсміхаецца і невядома чаго ім трэба. Такое ўражанне, што трэба ўсяго. Абрыўкі фраз — сапраўдная экзотыка. Тут і адзнака пэўнай культуры, і, як казаў адзін мой знаёмы этнограф,— «хванклёр», «Надь, а Надь — зайдём, пожрём», «Да ну — я уже пожрамши»,— дзве дамы гадоў пад 50, адна ў капялюшыку.

«Танька, ты хоть на харю-то свою посмотри». «А чё, вроде смотрела».— Відаць, муж з жонкай.

Чарга ля газетнага кіёска, чалавек восем. Падыходзіць кабета ў белым халаце. Прадаўшчыца з кіёска: «Ну как дела, Петровна?» «Ой, милая, заму...сь». Я, «замежны» чалавек, аж спыніўся, думаю, і што тут будзе? Анічога. Усё нармальна.

Скрозь вакханалія ўсялякай ларковай шпаны. Прадаюць то амерыканскую жуйку (з канцэрагенам), то турэцкі ласьён, то ўсялякую каляровую непатрэбшчыну. І маюць жа цярпенне сядзець. Так жа і мышцы могуць атрафіравацца, і гемарой падскочыць. Сям-там сядзяць шарлатаны з камп'ютэрамі і інтэлектуальным выразам на твары. Вылічваюць год і дзень, калі чалавек памрэ (за плату, вядома). Да іх чарга. Бізнес на дурнях, відаць, самы выгадны. Словам, «гандаль на ўзбярэжжы», «жывое хоку»:

Цэлы дзень прадае за латком
жавальную гумку
Здаравенны балбес.
Ніхто не купляе.

На цеплаходах вісяць чырвоныя сцягі. Усюды старыя шыльды з гербам СССР, нават дошкі з фатаграфіямі «победителей соцсоревнования». У цэнтры помнік Леніну. Бронзы не шкадавалі. Узвышаецца, як пяецца ў той матроскай песні, «выше пальмы». Праўда, з гэтай нагоды яго аблюбавалі галубы. Цяпер іх, пэўна, перасталі ганяць і атрымліваецца канфуз, які я, як чалавек цікаўны і цярпімы, занатаваў у такой «фатаграфіі»:

Галуб на бронзавай лысіне
Збэсціў позірк правадыра.
Ведама, жывёла.

Тут жа пад «правадыром» жабруюць пенсіянеры-камуністы. Крым — гэта амаль Савецкі Саюз, аплот камунізму. Вось бабулька з буклямі—гадоў дзевя-

У гэтай царкве адпявалі Максіма Багдановіча.

Алея, што вядзе да магілы М. Багдановіча.

носта, а можа, сто — іграе на баяне і спявае (скрыпіць) «Широка страна моя родная». Пад нагамі талерачка на міласціну. Вось іншы «товарищ» з нейкай савецкай узнагародай на кашулі (ці то ордэн, ці медаль) «наяривает на двухрядке» то «раскинулось море широко», то гімн Савецкага Саюза. Крыху далей нейкі хлышч з арыстакратычна-гідлівым абліччам спявае пад гітару па-ангельску. На асфальце замест талерачкі — футляр з-пад гітары (маўляў, не жабрую — зараблялю). «По-русски пой, сука!» — зароў нейкі п'яніца, вываліўшыся з кавярні. «Арыстакрат» заспяваў па-руску. А міма, «пожрамши», ганарова фланіруе публіка «Танькаў» і «Надзь» у замежным тандэце з 14-й вуліцы ў Нью-Ёрку (самыя танныя магазіны для неграў і гарадской беднаты) з надпісамі на чорных майках «BOSS» і кідае рублі і купоны хто гімну СССР, а хто ангельскай білібярдзе. Ну якраз, як у Ільфа і Пятрова. Сумнае гэта відовішча.

А некалі ж якраз тут пэўна ў самоце і цішыні хадзіў Максім Багдановіч. І я ўяўляю:

Мора за кіпарысамі,
белыя скалы.
Я тут упершыню.
Малочная цеплыня.

Белы дом, дзе ён жыў, стаяў у самым цэнтры цяперашняга зграю на беразе мора і сапраўды «ля сіняй бухты». Дом даўно разбурылі і на яго месцы непадалёк ад набярэжнай пабудавалі гмахі санаторыя «Ялта». Гэта на рагу вуліцы Севастопальскай ля Прымарскага парку. Там, дзе стаяў дом, цяпер будынак санаторнага клуба-сталоўкі.

У Ялце мала засталося адметных старых вуліц з суцэльнай старой забудовай. Бадай, найбольш цікавая ў гэтым сэнсе вуліца Марская. Яна пачынаецца ад царквы Аляксандра Неўскага і заканчваецца на набярэжнай ля берага мора. У царкве А. Неўскага адпявалі Багдановіча. Знойдзены нават запіс у царкоўнай кнізе аб тым, што святар Віктар Багданаў з псаломшчыкам Розавым 15 траўня 1917 года (Багдановіч памёр 12 траўня) ажыццявілі абрад памінання і пахавалі Максіма на ялцінскім «городском новом кладбище», па праваслаўным хрысціянскім звычаі. Мне здаецца, што менавіта па вуліцы Марской праехаў чорны катафалк і пралёг апошні шлях паэта. Тут захаваліся дамы канца XIX — пач. XX ст., Багдановіч, пэўна ж, хадзіў па гэтай вуліцы. Старыя будынкі бачылі яго. Яны таксама гавораць.

Але вэрхал на набярэжжы працягваецца да позняга вечара. І ўсё ж, каб што-небудзь зразумець, я вырашыў прыйсці сюды ноччу, калі ціха, калі размаўляюць прадметы і рэчы і марская хваля. Мне хацелася пачуць голас Багдановіча.

Месячная ноч

Чакаць цішыні прыйшлося доўга. Не сціхала вулічная гамана. Узышоў месяц. Дзівосная пара. Месяц над морам, над цёплым змрокам, мігцінца вада і здаецца, што грае скрыпка...— свет, як у шчымлівых навелах Танідзакі. Памяць нагадала даўнюю карціну:

Выйшаў да мора
ў летнюю ноч.
І не магу вярнуцца.
Месяц свеціць.

Чаму месячнае святло спараджае маркоту і шчымлівае захапленне? Зрэшты, каму што. За вакном яшчэ грымела лаянка (вядома ж, не на месяц). Алоўкам напісаў на газеце:

Серабрыстая ціхая ноч.
Месячны бляск
калыхаецца
ў шэпаце хваль.
Толькі гэтым п'яніцам
пад ліхтаром
Піць сваю «водку»
Ды галёкаць пра Маскву.

Месяц набраў сілы, падняўся і засвяціў на падлогу, адбіваючы раму вакна. Пацішэла. Поўніцца ноч. Цікаюць ходзікі. Млосная цеплыня. Чуеш, Максім...

Месяц на чужыне
Свеціць мне ў вакно.
Як далёка
да маёй Бацькаўшчыны.

Здаецца, граюць паланез. Я намагаўся ўспомніць хоку пра паланез, каб прачытаць табе, і не мог. Я ўсё забыўся. Там было нешта пра травень. Здаецца, і ты быў тут у траўні. Гэта ж твой дом, праўда? Штосьці баліць у грудзях. Пэўна, сэрца. Ты ж памятаеш гэты час, калі сочыцца месячка з засені хмар...

Ужо цямнее на двары —
Памірае дзень вясенні.
Зноў ляжу на ложку белым.
Той жа дом і тыя ж сцены,
Тое ж неба за вакном.
Хутка ўзыйдзе месяц ясны,
Вось з'явіўся, як у казцы.
Будзь здароў, мой срэбны дружа!
Будзь здароў, мой сябра верны!
Будзь здароў, мой адзінокі!
Пасвяці на ложак мне.
Мо' не раз яшчэ ўбачу
Бледны твар твой у вакне.

О, пэўна. Ты яшчэ не раз яго ўбачыш. «Ты не згаснеш, ясная заранначка...» Дзіўна. Калі ты памёр, яшчэ не нарадзілася нават мая маці, а цяпер я табе бацька. Якое глупства. Што могуць значыць чые-небудзь гады перад тваёй велікасцю!.. Як ціха на вуліцы Марской. Толькі мае крокі. Мора з гары пад месяцам — нібы расплаўленае серабро. Бачныя, але нячутныя хвалі. Калісьці я гэта бачыў... Зноў грае скрыпка. Грай, грай па маёй Бацькаўшчыне. Вунь яна, вунь за гарамі...

Сонца чырвонае ў ліпах далёкіх
Блішчыць з-за разгалістых крон.
Патухае.
Коней табун праляцеў на начлег.
Раствараецца пыл у траве.
Летняя машкара над дарогай.
Поўз зялёнае жыта крочу дамоў
І бачу,
Як барвы нябёс
адбіваюцца ў шыбах.

Раптам я пачуў шум хваль, нібы лопнула перашкода і згукі мора ўварваліся ў істоту. Сіня-сіня вада з пераліва мі, б'ецца ў бераг прыбой. Што за светлая краіна!... О, любая зямля!.. Ты ж чуеш мяне, несамотная... Што за яркае сонца на белай сцяне?.. Прахалода... І зашторанныя вокны. Як маркотна лунае гудок парахода, як шчымліва гучыць. А, здаецца ж, машына. Ах, мілая машына, адвязі мяне... ў маю старану... Сэт этуаль... ля плю бэль...* і самая далёкая... О мамо... О, Ганно..., Анно... доміні...

Мілая зямля!
Мо' не прыйдзе наш зорны час,
Мо' затопчацца след,
Мой закончыцца бег,
Я пайду.
Ах, каб стаў бы я іскрай
Святога агню,
Ах, каб быў хоць былінкай
У полі.
Ах, каб стаў я ахвярай
Апошняму дню.
Ах, каб мог я ўзяць Тваё гора
На плечы...
Буду кропляй крыві
У пакутах Тваіх
Толькі б з Табой
Навечна...

Цеплыня над морам... Якая цеплыня... Толькі холадна ў ногі. Ах, я ж стаю ў вадзе. Коціцца галька. Чаму я не здзіўляюся — гэта ж Анёл Божы на небе ляціць над вадой. Як сухая трава валасы. І чаму ён такі суровы!.. Дзіўлюся, што вішневы цвет на вадзе. Хіба ж бо май? Не, гэта блікі... Цікаюць блікі... цік-цік — ходзікі... Стукае... пярсцёнкам па стале... пісар земскі...

Гарыць у грудзях.
Так млосна ў цішыні,
Хтось пяе за сцяной
пра любоў.

Я падняў галаву. Іграла радыё. Сцерхла рука, прыціснутая да стала. У пакоі было светла. Так я і праспаў галавой на стале пад месяцам. Ужо ірдзелі пад сонцам макаўкі царквы, дзе некалі адпявалі Максіма Багдановіча. Мора было абсалютна спакойнае, поўны штыль, і бледнае, як туман. Вось і «фатаграфія»:

Світае.
Далёкі карабель на гарызонце
Застыў у марской цішыні.
Які спакой.

Так што нічога не атрымалася з маім начным бадзяннем па чужым горадзе. Прыстойныя людзі ноччу спяць.

Арыенціры

Раненька прыйшоў узрушаны Уладзя. Памерла маці. Ён тэрмінова ад'язджаў у Наваполацк. Дзень быў цяжкі, нават прыгнечаны. Фатаграфаваў мясціны Багдановіча. Сама сабой склалася «фатаграфія» дня:

У сябра няшчасце —
маці памерла.

Штосьць маркотна стала мне.
Цэлы дзень маўчу.

* Гэтая зорка... самая прыгожая... (франц.).

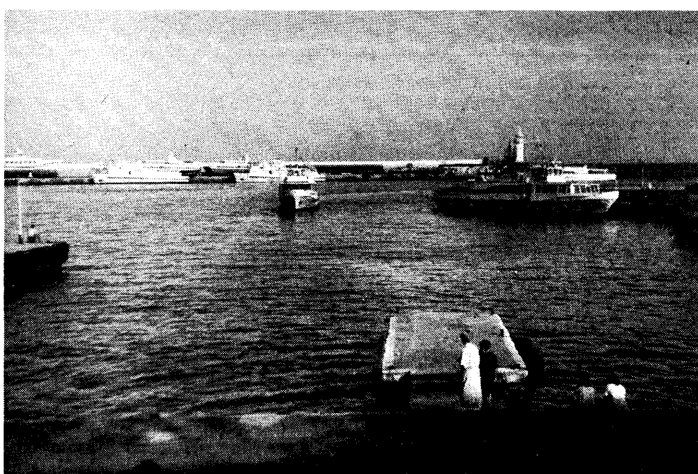

«Сіняя бухта».

Так выглядае вуліца «Марская».

Фота аўтара.

Перад ад'ездам вырашыў яшчэ раз схадзіць на могілкі да Багдановіча. Апрануўся ў касцюм, купіў белых кветак і пайшоў адзін. На могілкі я прывык глядзець як даследчык. Усе могілкі ёсць помнікі гісторыі і культуры. Яны павінны захоўвацца вечна. Хочаш пазнаць незнаёмы горад — схадзі на яго могілкі. Калі ўмееш пазнаваць — даведаешся шмат.

Я прыйшоў да Багдановіча ўжо вечарам, калі садзілася сонца. Падыходзіў паволі і аж сэрца стукала ў мяне ад хвалявання. Вось глыба-помнік, і за ёй... Не, спадары, не. Каткі не было. Але калі б ён зноў з'явіўся, то я, аказваецца, сам гатоў быў паверыць у свой жарт. Што называецца, не жартуй святымі рэчамі, а то дурнем станеш. Каля помніка на галінцы туі вісіць бел-чырвона-белы сцяжок. На палатне пакідаюць аўтографы беларусы. Апошнімі перада мной былі студэнты філфака БДУ.

Павінен сказаць, што трапіць на старыя Ялцінскія могілкі не так проста. Горад надзвычай зарослы дрэвамі, кустамі, а жыхары, як я ўжо адзначыў, кепска разбіраюцца ў гэтай чашчобе. Яшчэ цяжэй знайсці магілу Багдановіча на могілках. Таму не лічу лішнім напісаць тут кароткую дарожную арыенціроўку.

Ад кіно «Спартак», што непадалёк ад цэнтра, трэба праехаць аўтобусам № 15 да прыпынку вул. Украінская. Выйшаўшы з аўтобуса, трэба ісці адразу з правага боку ўверх па цэментовай дарожцы з прыступкамі пад шатамі кустоў. Потым праз метраў 200-250, выйшаўшы на асфальтаваную дарогу, ідзем направа і праз метраў 50-70 выходзім на развілку з невялікай пляцоўкай і аўтобусным прыпынкам насупраць. Дарога, дзе едуць аўтобусы, паварочвае налева, а нам трэба ісці направа па нешырокай, як праехаць аўтамабілю, асфальтавай дарозе паабапал дрэў і кустоў. Прыблізна праз 300-350 метраў з правага боку ўбачым нягеглую шырокую браму, зваряную з жалезных «вугалкоў» і пругоў. Гэта і ёсць уваход на могілкі. За брамай адразу злева ржавее ўрослая ў зямлю жалезная аўтабочка-прычэп ці то з-пад піва, ці то з-пад квасу, з надпісам — пітная вада. Бочка, гледзячы па ўсім, існуе тут спрадвеку і будзе, хутчэй за ўсё, стаяць вечна, пакуль, схаваўшыся пад смеццем і зямлёй, неператворыцца ў археалагічны здабытак (такі ўжо тут падыход). Таму згадваю яе як тапаграфічны арыенцір. Ад бочкі ідзем направа па асфальтавай дарожцы могілак. Праз 150 метраў мінаем ЛЭП і паварочваем трохі ўлева. Справа застаецца магутная жалезная апора ЛЭП. Трошкі прайшоўшы наперад, заўважым, што ўлева перпендыкулярна ад дарогі ідзе ўверх нешырокая дарожка, вымашчаная каменнай счэсанай брусчаткай (гэта адзіная дарожка з брусчаткай на могілках). Вось тут паварочвайце направа і ідзіце ўніз па бетонных сходах алеі, высаджанай кіпарысамі. Гэта і ёсць алея да магілы Багдановіча. Спусціўшыся па ёй метраў на 100-120, справа за вялізнай чорнай бясформеннай глыбай помніка з вялікай высечанай у камені чалавечай галавой убачым магілу Максіма Багдановіча.

Ад'езд

Назаўтра раніцой я ад'язджаў у Менск. Раненька, на самым світанні, падняўся на схіл гары, каб здалёку на развітанне зірнуць на «сінюю бухту». Далёка ледзь чутна хвалявалася Чорнае мора. Вось бліснуў чырвоны прамень з-за вады і пурпуровая дарога пабегла па дробненькіх хвалях. Нараджаўся шэдэўр прыроды, Боскія імгненні, з якіх складаецца вечнасць. Непаўторнае ў паўторным. Можа, у такую раніцу стварaўся Боскі шэдэўр паэзіі. Імя яму таямніца... Максім Багдановіч...

«У краіне светлай, дзе я ўміраю,
У белым доме ля сіняй бухты,
Я не самотны, я кнігу маю
З друкарні пана Марціна Кухты».

Барвовы шар усё вышэй падымаўся над мяжой небасхілу, асвятляючы белы прыбой. Гэта бачыў Максім, гэта бачылі таўры і скіфы, гэтае сонца, што залоціць Ай-Петры, тую пену ля скал, тыя сінія хвалі...

З высокай гары —
мора за небакрай.
Хвалі блішчаць.
Тыя, хто застануцца жыць,
Убачаць тое самае.

ПЕРАЖЫВАЦЬ ЗА КУЛЬТУРУ— ЗНАЧЫЦЬ ПЕРАЖЫВАЦЬ ЗА СВОЙ НАРОД

Іспанскія згадкі

Пасля кожнай замежнай паездкі застаецца шмат успамінаў і пераважна прыемных. Артысты аркестра нашага роднага тэатра оперы і балета, на жаль, не могуць пахваліцца вялікай колькасцю замежных гастроляў, таму Іспанія для кожнага з іх сталася адкрыццём. Нягледзячы на тое, што графік нашай гастрольнай вандроўкі быў празмерна насычаны працай, уражанняў назапасілася багата. Але ж неразважныя «охі» ды «ахі» пра закардонныя вітрыны, чысціню вуліц, утульнасць гасцініц толькі лішні раз ціснуць на балючы мазоль, нацёрты нашым нязграбным купонна-талонным жыццём. З другога боку, паспрабуй разважаць чыста пра мастацтва, музыку, калі сам на сцэне кожнай сваёй клетачкай адчуваеш узаемасувязь эканамічнага ўзроўню развіцця грамадства і яго духоўных запатрабаванняў, адчуваеш розніцу паміж «там» і «тут»...

Нашы гастролі адбываліся дзякуючы фірме «Соварт», якая супрацоўнічае з Домам Пушкіна ў Мадрыдзе, а таксама — Таварыству дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі. Першы канцэрт (а яны ладзіліся ў рамках музычнага цыкла «Лепшыя аркестры свету», арганізаванага Політэхнічным універсітэтам Мадрыда) праходзіў у дзень прыезду ў Sala Sinfonica de Auditorio National de Musica ў Мадрыдзе. Перад невялікай рэпетыцыяй было 5—10 хвілін «на акліматызацыю» — пастаяць і абвесці позіркам вялікія прасторы гэтага архітэктурнага сучаснага цуду. Акустыка аказалася найлепшым памочнікам для поўнага гучання аркестра: пасля «ямы» роднага опернага ігралася лёгка: думаю, не памылюся, калі скажу за ўсіх — кожны атрымліваў сапраўднае задавальненне. Не да твару саміх сябе нахвальваць, але ж увачавідкі адбывалася цудоўнае пераўтварэнне: і адказнасць, і творчае хваляванне, і чароўная атмасфера ў зале, — усё лепшым чынам адбілася на выкананні рэпертуару — фрагментаў з опер і балетаў П. Чайкоўскага, арый з опер Д. Вердзі (саліравалі нашы артысты Наталля Кастэнка, Наталля Руднева, Эдуард Пелагейчанка, Аркадзь Саўчанка).

Для хвалявання былі й асаблівыя прычыны: перад намі, а 20-й гадзіне, меўся канцэрт Нацыянальнага сімфанічнага аркестра Францыі, а наш пачынаўся ў 22.30. Неверагодна, але нас сустрэла поўная зала і доўгая бурная хваля апладысментаў! Іграць без самааддачы ў такой атмасферы было немагчыма. Тым больш, што зала зроблена ў форме амфітэатра — слухачы размешчаны не толькі ў партэры і бельэтажы, але і вакол аркестра, нават самыя аддаленыя звычайна ад сцэны групы якога аказваюцца зусім блізка да публікі, якая вельмі тонка рэагуе на музыку.

З залы адчуваўся подых шчырасці, дабрыні, людской душэўнасці. Потым, калі шмат разоў прыгадваў гэтае прыемнае для кожнага артыста адчуванне, то чамусь паралельна ўспаміналіся і ўсе іншыя адметнасці іспанскай зямлі, жыццё вуліц, і магазіны, і самі людзі. А даведаліся мы пра тамтэйшае жыццё і ад нашай праважатай, якую мы звалі Жэняй. Гэта простая руская жанчына ўжо некалькі год жыве і працуе ў Мадрыдзе (вядзе курсы рускай мовы). Яе цікавыя, без рэтушы расказы зрабілі наш першы пераезд Мадрыд — Ля-Карунья (больш за 600 км!) не толькі прыемным, але і карысным у плане знаёмства з гісторыяй, традыцыямі Іспаніі, некаторымі нацыянальнымі праблемамі.

Другі канцэрт — у горадзе Ля-Карунья, што на поўначы Іспаніі, на ўзбярэжжы Атлантычнага акіяна. Доўгі пераезд, гасцініца, кароткі адпачынак, акустычная рэпетыцыя і канцэрт — здавалася, кожны хутка звыкся з такім напружаным раскладам. Можна толькі здагадвацца, як усе, на чале з нашым галоўным дырыжорам А. Анісімавым, нерваваліся. А тут яшчэ на вуліцах Ля-Каруны рыхтаваўся ўсяночны карнавал: перакрывалі вулічны рух, пачалі з'яўляцца купкі людзей у масках, усялякіх самапрыдуманых фантастычных вопратках, — два вялізныя нашы аўтобусы ледзь праціскаліся па нешырокіх вулках надзвычай сімпатычнага гарадка. Да канцэрта заставалася вельмі мала часу, а нашы нястомныя шаферы, нават пры дапамозе рацыі ўжо звязаўшыся з атэлем, ніяк не маглі прабіцца к берагу акіяна, дзе знаходзіцца атэль. Але ж у час вулічных «манёўраў», чакання ў «пробках» хоць крыху мы паглядзелі горад. Мала таго: давялося палюбавацца на цуд паўночнай Іспаніі — квітнеючыя камеліі!

Адметнасцю другога канцэрта было для нас тое, што ён планаваўся як сольнае выступленне нашага аркестра (спевакі засталіся ў Мадрыдзе), і праграма была падрыхтавана іншая. Вядома, гэта накладала вялікую адказнасць на кожнага артыста аркестра. Не сакрэт, што оперна-балетная спецыфіка нашага калектыву — не лепшы памочнік, калі аркестр з тэатральнай ямы ўзыходзіць на залітую святлом сцэну. Але ж, відаць, тут і мацнее нязгода кожнага музыканта з тым «афіцыйным» статусам, які часта намагаюцца прыкласці да нас міністэрскія тэарэтыкі, адводзячы сімфаніч-

НАБАЛЕЛАЕ

ТЭМА гэтага артыкула, можна сказаць, ужо зрабілася пагалоскай: лёс традыцыйнай культуры беларусаў. Але мушу зноў звярнуцца да яе, бо праблема гэтая так даўно стаіць перад нашай культурай, што ў рэшце рэшт павінна ўзнікнуць пытанне: чаму пры ўсіх, здавалася б, велізарных намаганнях культурнай грамадскасці нашай рэспублікі «адрадзіць», «аднавіць», «зберагчы» асноватворны пласт нацыянальнай культуры ён перажывае новыя страты, а то і проста гіне! Пытанне далёка не рытарычнае, бо адказ на яго мае, прамаўляючы нядаўна яшчэ модным рускім, «судьбоносное» значэнне для беларускай культурнай спадчыны ўвогуле.

«НАРОДНЫ ФАЛЬКЛОР», або Калі ж пасохнуць грушы на вярбе?

Давайце дадзім волю фантазіі і ўявім сабе на хвілінку, што кожны з нас, хто захоча, можа пайсці ў Алмазны фонд і ўзяць напракат карону рускіх цароў. Што застанецца ад гэтага шэдэўра ювелірнага мастацтва праз нейкі час — гэта мы можам уявіць сабе і без усялякай фантазіі. І ўвогуле такая думка — з шэрагу абсурдных, гэта разумее кожны. Абсурднай падалася б і прапанова пайсці лячыць зубы да артыста аперэты або папрасіць вадзіцеля трамвая ўзняць свой транспарт у паветра. Што ні кажы, а многія з нас яшчэ са школьнай лавы носяць у сабе вобразы «пирожника» і «сапожника», кожны з якіх павінен займацца сваёй справай, а далейшая адукацыя і жыццёвы вопыт умацоўваюць у нас разуменне таго, што ў жыцці ўвогуле, а ў прыватнасці і ў культуры, існуе яшчэ й іерархія каштоўнасцей.

Але перш чым развіваць далей думку пра каштоўнасці нацыянальнай спадчыны, прывяду яшчэ адзін прыклад — з блізкай мне галіны музычнай культуры. Ідзе заключны канцэрт лаўрэатаў фальклорнага фестывалю. Раз-пораз на сцэне з'яўляюцца пажылыя ці старыя (бывае, гадоў за 70) жанчыны, апранутыя ў аднолькавыя так званыя народныя касцюмы, з тварамі, загрымiраванымі «пад артыстаў», г. зн. з нарумяненымі шчокамі, нафарбаванымі вуснамі і брывамі, прычым нафарбаванымі груба — увесь «макіяж» відаць. Спяваюць (і спяваюць неяк вельмі строга, з застыглымі тварамі) часцей за ўсё лірычную песню пра нешчаслівае каханне або мужа-п'яніцу, спяваюць доўга (бо песні гэтыя і сапраўды доўгія), так што слухачы і гледачы пачынаюць круціцца ў сваіх крэслах, губляючы цікавасць да таго, што адбываецца на сцэне. Гэтых бабуль «змятае» са сцэны які-небудзь зухаваты маладзёжны калектыў, і ад іх выступлення ў гледача нярэдка застаецца пачуццё нейкай разгубленасці, няёмкасці, адчуванне, што адбылося «нешта не так» і «нешта не тое».

А пасля канцэрта адны гледачы са шчырым здзіўленнем пытаюцца: «І гэта тыя самыя шэдэўры народнай творчасці, тыя «дыяменты» і «пярліны», пра якія ўвесь час гаворыць прапаганда?». Другія са злосцю гавораць: «Навалаклі гэтых баб, канцэрт толькі сапсавалі!» Незадаволеныя і арганізатары: «Няроўны канцэрт атрымаўся, колькі ні працаваў рэжысёр з вясковымі калектывамі, а яны ўсё адно на сцэне, як нежывыя».

Можа падацца дзіўным, але ўсе гэтыя людзі маюць рацыю, бо ўсе яны, кожны па-свойму, інтуітыўна адчулі адно і тое ж: у такім выглядзе фальклорнае мастацтва на сцэне паказваць не трэба. Але вы памыліліся б, паважаны чытач, калі б падумалі, што канцэрты чарговага фальклорнага фестывалю будуць іншымі. На жаль, не. І ўвогуле, калі б вы пабывалі на чатырох-пяці падобных канцэртах, вы маглі б у каторы раз упэўніцца, што вясковы фальклор — гэта нешта нехлямяжнае, смешнае, нешта такое, да чаго можна ставіцца іранічна, кпліва, нават пагардліва, а разважанні пра сусветныя мастацкія і маральныя каштоўнасці нацыянальнай спадчыны трэба паўз вуха пускаць, як звычайную невядома каму патрэбную балбатню. І заўважце — да такіх сумных высноў вас можа прывесці дзейнасць менавіта тых людзей, якія па роду сваіх заняткаў мусяць абуджаць у вас зусім супрацьлеглыя пачуцці і перакананні (маю на ўвазе вялікую колькасць работнікаў культуры, якія так ці інакш прычыняюцца да культуры традыцыйнай).

Дык што, зноў можаце спытаць вы, гэтыя спецыялісты не ведаюць, што робяць? Не бачаць разбуральных для традыцыйнай культуры вынікаў сваёй дзейнасці? А, можа, свядома дыскрэдытуюць і знішчаюць яе? Абвостраная палемічнасць гэтых пытанняў можа раззлаваць многіх, хто шчыра лічыць сябе абаронцам нацыянальнай культурнай спадчыны, але давайце паспрабуем усё ж яшчэ раз разабрацца ў тым, што адбываецца.

СУЧАСНАЯ культурная сітуацыя ў Беларусі адметная тым, што на нашай зямлі адначасова існуюць тры формы мастацтва: прафесійнае, аматарскае (мастацкая самадзейнасць) і традыцыйнае (яго яшчэ называюць аўтэнтычным). Кожная з гэтых форм жыве па сваіх законах, і калі мы хочам, каб усе яны існавалі і развіваліся, мы павінны ведаць гэтыя законы і — галоўнае — спрыяць умовам, пры якіх яны, законы, дзейнічалі б. У сферах прафесійнага і самадзейнага мастацтва яно так і адбываецца. Яны знаходзяцца «пад крылом» дзяржавы і кіруюцца афіцыйнымі культурнымі ўстановамі. Добра ці дрэнна — гэта іншае пытанне, але інакш яны не могуць выжыць, ды й дзяржаўная культурная палітыка, сістэма адукацыі і прапаганды адладжаныя такім чынам, што ў асноўным спрыяюць (нават у цяперашні вельмі складаны час) развіццю гэтых форм мастацтва.

Што ж тычыцца мастацтва традыцыйнага, то тут становішча зусім іншае. Законы яго існавання выяўляюцца ў трох назоўніках: самаарганізацыя, самарэгуляцыя, самакіраванне. Гэта значыць, што традыцыйная культура выступае як **аўтаномная** падсістэма ў межах больш шырокай сістэмы сучаснай культуры ўвогуле. Пры гэтым ёй уласцівыя, з аднаго боку, спантаннасць (самаадвольнасць), з другога — здольнасць планаваць, рэгуляваць і актыўна ажыццяўляць сваю дзейнасць **без пастаяннага кіраўніцтва звонку.** Класічная высокамастацкая традыцыйная культура склалася ў сялянскай абшчыне і стагоддзямі захоўвалася ў ёй як натуральная, жыццёва неабходная форма кантакту людзей з прыродай і паміж сабой, як адлюстраванне грамадска-маральнага стану сельскай абшчыны, як дзейсны сродак для адчування чалавекам гармоніі жыцця і псіхалагічнага камфорту, як рэгулятар яго паводзін, усёй сферы жыццядзейнасці. Такой яна ў асноўных сваіх рысах і працягвае існаваць у сялянскім асяроддзі на Беларусі. Цудадзейная жывучасць нашай нацыянальнай традыцыйнай спадчыны — прадмет «белай» зайздрасці ўсяго дасведчанага славянскага свету. І якім жа дзікунствам падаецца яму такое становішча, калі спадчына гэтая на нашых вачах гіне, а мы не толькі не ўратоўваем яе, але і садзейнічаем такому злачынству! Праўда, сказаўшы слова «мы», я, відаць, зрабіла залішняе абагульненне, бо ў адносінах да традыцыйнай культуры рэальна існуюць па меншай меры дзве і прытым дыяметральна супрацьлеглыя пазіцыі: прафесійная і дылетанцкая. З'ява гэтая сама па сабе была б увогуле нармальная (такі падзел існуе ў многіх галінах чалавечай дзейнасці), калі б на чале справы стаялі прафесіяналы, а дылетанты, як і належыць ім, займаліся аматарствам. Але парадаксальнасць і трагічнасць сітуацыі з традыцыйнай творчасцю ў тым і заключаецца, што яна амаль цалкам знаходзіцца пад уладай дылетантаў!

Першае і галоўнае, што ўчыняюць дылетанты, бо не разумеюць і не прымаюць законы існавання традыцыйнай культуры, — яны ігнаруюць яе самасць (самаарганізацыю, самарэгуляцыю, самакіраванне). Найвялікшую шкоду прыносяць тут дылетанты з афіцыйных устаноў культуры. Бачачы сэнс сваёй дзейнасці ў татальнай арганізацыі ўсіх творчых працэсаў і ў такім жа татальным кіраўніцтве імі, яны механічна пераносяць метады свайго кіравання і на традыцыйную культуру. Упарта ідучы ў чужую парафію са сваім звычаем, некампетэнтныя кіраўнікі, хочуць яны таго ці не, аказваюцца тут у ролі разбуральнікаў, вынішчальнікаў, згубцаў.

Узяць хаця б галіну традыцыйнай песнятворчасці беларусаў. Яе асаблівасцю з'яўляецца надзвычайнае багацце, развітасць і разгалінаванасць пласта старажытных песень — каляндарна-земляробчых і сямейна-абрадавых. У мностве выпадкаў яны неаддзельныя ад абрадаў, у час якіх і выконваюцца; яны маюць яскравыя рэгіянальныя адрозненні, нарэшце яны проста прыгожыя. Мы, беларусы, пакуль яшчэ маем такое мастацтва, якое ўжо страцілі многія іншыя народы свету, мы таксама маем унікальную гісторыка-культурную сітуацыю, калі сівая мінуўшчына жывымі вачамі глядзіць у твар чалавека канца XX стагоддзя. Ганарыцца б гэтым! Але ў сваім нацыянальным бяспамяцтве, культурным нігілізме быццам бы і не бачым духоўных каштоўнасцей, якія належаць нам жа, адмаўляем у праве самастойнага існавання той культуры, якая магла б зрабіць нам славу.

Вернемся да таго канцэрта лаўрэатаў фальклорнага фестывалю, пра які гаворка ішла ў пачатку артыкула. У канцэртах такога роду, як у кроплі вады, адбіваюцца тыя разбуральныя працэсы, супраць якіх пратэстуюць прафесіяналы. Механізм гэтага разбурэння такі, што аўтэнтычны фальклор вырываецца з яго натуральнага асяроддзя і пераносіцца на сцэну, прычым тут, на сцэне, шматлікія рэжысёры і арганізатары ставяцца да яго з тымі ж патрабаваннямі, што і да мастацкай самадзейнасці, г. зн. як да мастацтва сцэнічнага. Але аўтэнтычны фальклор у корані непрыдатны да сцэны, яго ася-

наму аркестру ў оперным тэатры ці не дапаможную ролю... З нечыяй лёгкай рукі і, відаць, цяжкай галавы, апошнім часам оперны аркестр пачалі адносіць да разраду гэткіх калектываў-тапёраў. Няхай сабе і так... Але ж тут нам была адведзена не роля музыкантаў для суправаджэння танцаў на балі, а прадастаўлена зноў жа акустычна гожая і ўтульная вялікая канцэртная зала (поўная назва такая Palacio de Congresos-Auditorio-la Coruna). Праграма цалкам з твораў рускіх кампазітараў: М. Глінка, А. Барадзін, М. Рымскі-Корсакаў, П. Чайкоўскі. Музыка уверцюры да оперы «Руслан і Людміла», віхром уварваўшыся ў залу, імгненна напоўніла кожны куточак нечым родным і блізкім кожнаму з нас духам. Усё магло б паказацца звычайным; толькі нібы народжаны першым выбухам аркестравага tutti тэмпераментны запал дырыжора, эстэтычная дасканаласць яго жэстаў упэўнена павяла аркестравы карабель па акіяне Музыкі. І ў гэтыя хвіліны я меў магчымасць назіраць не толькі за сваімі калегамі-музыкантамі, але і за залай: зацікаўленасць на мяжы напружанай увагі — так я ахарактарызаваў бы атмасферу. І яшчэ — немагчымасць вылучыць хаця б аднаго-двух у зале, занятых нейкай пабочнай справай... Было адчуванне, нібы людзі ўпершыню пачулі цудоўную музыку, нібы адкрывалі для сябе новы музычны цуд... Шквал апладысментаў хутчэй нагадваў рэакцыю стадыёна. Ніякай розніцы з Мадрыдам!

Канцэрт не меў вядучых, ішоў без аб'явак, слухачы арыентаваліся па праграмках, таму калі некалькі нумароў было пераастаўлена, публіка крыху збянтэжылася. А наогул, іспанскія слухачы не толькі добра арыентуюцца без вядучых, але і патрабавальна адносяцца да выканання музыкі: па рэакцыі залы заўсёды можна вызначыць, што больш спадабалася, а што крыху менш. Было адчувальна, што некаторыя нумары з балетных сюіт крышку расхалоджвалі ўвагу публікі, уносілі зацягнутасць у дынаміку выступлення...

Назаўтра зноў пераезд (амаль цэлы дзень) у Мадрыд, кароткая ноч для адпачынку (і знаёмства з начной сталіцай). Раніцай — пераезд на поўдзень, у горад Алікантэ, што на ўзбярэжжы Міжземнага мора. Высокія пальмы, цёплы ветрык, хараство і дагледжанасць. Што казаць горад-курорт, дзе адпачываюць людзі... Тут наш канцэрт (зноў з салістамі беларускай оперы) адбыўся ў зале «Teatro Principal», сцэна якога была спецыяльна падрыхтавана для выступлення нашага калектыву. Зноў мы сустрэліся са шчодрай добразычлівай публікай. Працавалі з задавальненнем, нягледзячы на стомленасць. Пасля канцэрта — лёгкі кактэйль (па нашаму — вячэра, але без спіртнога), а пад раніцу ўжо самалёт на Маскву, адтуль поездам у Мінск...

Вядома, можна было б шмат чаго ўспомніць і расказаць чытачам пра выступленні аркестра ДАВТа Беларусі ў Іспаніі. Але з намі была рэжысёр БТ В. Скварцова, сёе-тое ўдалося зняць і паказаць у эфіры — гэта лепш за ўсякія словы. Былі, вядома, і водгукі ў іспанскай прэсе на нашы канцэрты, з якімі я знаёмы паводле самых першых, недасканалых перакладаў. Тамтэйшыя крытыкі не прапускаюць ніводнай дробязі (напрыклад, маленькую затрымку пачатку канцэрта ў Ля-Каруньі) і наогул рэцэнзуюць канцэрты зусім не «па-нашаму»...

Я ж у сваіх нататках меў на мэце пазнаёміць чытачоў з замежнай «прэм'ерай» аркестра, якая, на мой погляд, прайшла выдатна. Паверылася, што пры пэўных паляпшэннях умоў працы артыстаў аркестра Беларусь можа, «не ўтульваючы галаву ў плечы», разлічваць на ўдзел нашых музыкантаў у самых высокіх па ўзроўні міжнародных фестывалях, конкурсах, заяўляць гастролі нашага калектыву за мяжой.

Вядома, што ў тэатры наогул і ў самім аркестры ДАВТа вельмі шмат праблем, якія нельга вырашыць асобна ад праблем глабальных, эканамічных і інш. Паездка ў Іспанію вызначыла як праблемы, іх якасную структуру, так і рэзервы творчага патэнцыялу старэйшага ў рэспубліцы аркестра (не будзем казаць пра ўвесь тэатр, у якім зацягваюцца рэформенныя працэсы). Што найперш кінулася ў вочы ў Іспаніі? Што мы не дарма прыехалі, што мы патрэбныя тамтэйшым сытым, адзетым людзям. Хіба можа «там» каму-небудзь прыйсці ў галаву думка, што музыкант, аддаўшы столькі гадоў дзяцінства, юнацтва вучобе, а астатнюю частку жыцця — працы ў аркестры, задарма есць хлеб? Што ён апошні ва ўсіх чэргах, ва ўсіх спісах — на павышэнне зарплаты, на жыллё, на аўтамабіль? Калі ўжо пачнуць разумець і ў нас, што «прадукт культуры» — гэта не столькі сам Іваноў-Пятроў, не сам артыст, а тое, што ён нясе людзям, ягоная справа! І хто ж возьмецца ў рэшце рэшт лячыць культуру? Той, хто паставіў яе ў канец чаргі?

Перажываць за культуру — значыць перажываць за народ свой, і зусім гэта не менш важна, чым перажываць за эканоміку! Канечне, замежныя паездкі нам сёння каштуюць вельмі дорага, валюты бракуе і г. д. Але ж вазьму на сябе смеласць казаць, што і яны акупляюцца і вяртаюць самае каштоўнае культуры — уласную годнасць людзям мастацтва, веру ў творчыя сілы, дапамагаюць змагацца з песімізмам і адраджаць тое няўлоўнае, што загублена ў розныя часы нашай гісторыі.

Пятро ДУДАРЭНКА,
артыст аркестра ДАВТа Беларусі.

роддзе — поле, лес, бераг ракі або возера, вясковая вуліца ці хата... Тут і толькі тут жыве ён паўнакроўным натуральным жыццём, тут раскрываецца яго арыгінальнасць, непаўторнасць, самабытнасць. Якая ж, скажыце, калі ласка, патрэба — бясконца выстаўляць яго на сцэну, дзе ён губляе сябе? Навошта свядома збядняць скарб, дэзарыентаваць гледачоў? Да таго ж такога роду дзейнасцю займаюцца ўсе, хто толькі мае ахвоту.

Словам, царскую карону цягае хто хоча, але амаль ніхто быццам бы не заўважае абсурднасці такога становішча. Наадварот: усе гэтыя шматлікія конкурсы, фестывалі, канцэрты, агляды дружна ідуць пад сцягамі «адраджэння» і «развіцця» народнай спадчыны. Што гэта? Глабальная хлусня ці такое ж глабальнае невуцтва? Няўжо арганізатары падобных мерапрыемстваў і сапраўды не разумеюць, што копія ніколі не заменіць арыгінала, і колькі б ні арганізоўвалася прафесійных і самадзейных калектываў, што працуюць на фальклорным матэрыяле (а па-просту развучваюць і выконваюць народныя песні), ад гэтага фальклор аўтэнтычны не адродзіцца? Яго сапраўднае аднаўленне павінна ісці іншымі шляхамі, і пра іх ужо доўгі час даводзяць прафесіяналы.

Задачай першаступеннай важнасці тут павінна зрабіцца **дзяржаўная ахова** аўтэнтычных форм народнай культуры. Трэба, урэшце, усвядоміць, што шмат гадоў з «народнай крыніцы» толькі «чэрпалі», «бралі» і «пілі», да яе толькі «прыпадалі», ёю толькі «карысталіся». Непрадбачлівыя даследчыкі і сродкі масавай інфармацыі зрабілі шмат, каб замацаваць у грамадскай свядомасці заганны тэзіс пра «невычэрпнасць» скарбніцы народнага мастацтва». Але нічога невычэрпнага на зямлі няма: безгаспадарчае выкарыстанне традыцыйнай спадчыны прывяло яе на мяжу знішчэння. Даўно наспеў час для сур'ёзнай і прафесійнай працы, якая была б скіравана на пераакцэнтоўку свядомасці шырокага кола грамадскасці са спажывецкіх і забаўляльных установак на ахову фальклорнай першакрыніцы, на стварэнне такіх умоў яе жыцця, пры якіх яна магла б натуральна самааднаўляцца.

Дзейсная дапамога традыцыйнай культуры ляжыць на шляху яе **стымулявання.** Асноўнай работай культасветнікаў на месцах павінна зрабіцца не «падрыхтоўка» аўтэнтычных выканаўцаў для выступлення на чарговым аглядзе мастацкай самадзейнасці, а падтрымка фальклорнай ініцыятывы, якая зыходзіць ад саміх носьбітаў традыцыі. Пры гэтым у першую чаргу трэба заахвочваць натуральныя для сапраўднага народнага мастацтва формы спеваў, гульняў, танцаў, інструментальнай музыкі на адкрытым паветры, адраджаць абрады гадавога і сямейнага цыклаў — каляды і шчадраванне; масленіцу, гуканне вясны, валачобны і юраўскі абрады, святы на сёмуху, русалле, абрад куста; купалле, зажынкі, жніво, дажынкі; вяселле, хрэсьбіны. Прычым рабіць гэта ў адпаведнасці не з агульнымі для ўсёй Беларусі сцэнарыямі, распрацаванымі ў сістэме культасветработы, а з апорай на жывую або рэканструяваную мясцовую традыцыю. Не магу тут не ўспомніць зробленыя па адным сцэнарыі тэлевізійныя «Вячоркі». Проста дзіва, як аўтары ўмудраліся раўнаваць пад адзін грабянец такія, здавалася б, розныя гурты з розных рэгіёнаў, колькі штучнасці было ў рэпліках нязменных «вядучых» і ў сцэнічных паводзінах саміх выканаўцаў. Пра які гонар і годнасць аўтэнтычнага фальклору тут можна гаварыць, калі хваля лёгкаважкай «весялосці» і забаўляльнасці дрэннага густу ўзнімалася аж да «гульні ў дурня». І гэта сродкі масавай інфармацыі выдаюць за адраджэнне фальклору?

Яшчэ адна праблема — пераемнасць традыцый. Асаблівую ўвагу тут трэба звярнуць на стварэнне ў вёсках пэўных умоў, пры якіх натуральным для фальклору вусным шляхам ішла б перадача песенных, інструментальных, танцавальных і іншых традыцый ад старэйшага да маладзейшага пакаленняў.

Работа гэта цяжкая, працаёмкая, і доўгатэрміновая. Трэба разумець, што значныя пласты традыцыйнай культуры ў выніку памылак культурнай палітыкі мінулых дзесяцігоддзяў усё яшчэ мусяць быць у скрытым стане, і давядзецца прыкласці багата намаганняў, каб вызваліць іх да адкрытага жыцця і ўрэшце вярнуць традыцыйнай культуры той грамадскі статус, які адпавядае яе значнасці і як гістарычнага феномена, і як з'явы сучаснага культурнага жыцця.

ЦЯПЕР колькі слоў аб прапагандзе. Яна таксама павінна павярнуцца ў бок прафесіяналізму. Неабходна дакладна ўсведамляць, што любая форма прапаганды аўтэнтычнага фальклору так ці інакш скажае яго, і імкнуцца, каб такіх скажэнняў было як мага менш. А што ж сцэнічныя формы? Зусім адмаўляцца ад іх няма патрэбы, але канцэртныя паказы аўтэнтычнага фальклору павінны быць іншымі. Галоўнае — ужо цяпер трэба адмовіцца ад практыкі шырокага і пастаяннага ўцягвання аўтэнтычных майстроў ва ўдзел у шматлікіх фестывалях, аглядах, конкурсах і да т. п. масавых мерапрыемствах. Недапушчальна ўціскваць аўтэнтыку ў «пракрустова ложе» мастацтва арганізаванай звонку самадзейнасці, і ўвогуле не трэба прапагандаваць традыцыйнае мастацтва разам з самадзейнасцю, бо гэта, як ужо гаварылася, вядзе да падмены арыгінала другаснымі формамі і ў выніку — да разбурэння арыгінала.

Канцэрты аўтэнтычнага фальклору павінны быць канцэртамі асобнымі і асаблівымі, спецыялізаванымі, яны вымагаюць навукова-папулярнага каментарыя, гэта па-першае. Па-другое, праграма кожнага такога канцэрта не можа быць проста «наборам нумароў». Справа ў тым, што кожны з шасці музычна-этнаграфічных рэгіёнаў Беларусі (нагадаю, што гэта Паазер'е, Заходняе і Усходняе Палессе, Панямонне, Падняпроўе і Цэнтральная Беларусь) мае сваю сістэму песенных жанраў, адметныя асаблівасці музычнага стылю, інструментальных ансамблевых і сольных традыцый. Гэтыя сістэмы адметнасцей і павінны быць адлюстраваны ў канцэртах. Нарэшце, трэцяе: для ўдзелу ў аўтэнтычных канцэртах трэба запрашаць не проста добрых, а выдатных выканаўцаў. Прычым, вызначэнне ступені іх майстэрства таксама вымагае пэўных ведаў ад таго, хто вядзе адбор. Народны мастак-карыфей звычайна валодае не толькі прыгожым моцным голасам непаўторнага «аўтэнтычнага» тэмбру, але і майстэрствам імправізацыі. У адпаведнасці з законамі вуснай традыцыі такі выканаўца кожную песенную страфу вар'іруе, таму песня ў яго «іграе», «вядзецца з пералівамі», «выкручваецца голасам», словам, жыве, дыхае — гэта і ёсць сапраўднае народнае мастацтва, такіх выканаўцаў і трэба запрашаць на выступленні.

На заканчэнне — пра маральны аспект узнятай праблемы. Духоўныя формы традыцыйнага народнага мастацтва не ахоўваюцца законам, яны безабаронныя. Нягледзячы, на тое, што беларускія этнамузыколагі неаднойчы звярталіся ў Міністэрства культуры Беларусі з прапановай выступіць з заканадаўчай ініцыятывай аб ахове аўтэнтычнага фальклору як жывога помніка духоўнай культуры беларусаў, становішча не мяняецца. Ва ўмовах, калі наша традыцыйнае мастацтва засталося па сутнасці бясправным і калі яго праблемамі займаюцца ў асноўным дылетанты (кадры прафесіяналаў амаль не рыхтуюцца), пытанні маральнасці ў адносінах да традыцыйнага мастацтва набываюць асаблівую вастрыню. Можна сказаць, што традыцыйная культура з'яўляецца той лакмусавай паперкай, якая выяўляе сапраўднае, а не паказушнае стаўленне да нацыянальнай спадчыны з боку як асобных людзей, так і дзяржаўных устаноў. Маральныя нормы тут ведаюць, здаецца, усе, але аднаго ведання недастаткова, патрэбны маральныя ўчынкі. Ды нават і гэтага мала: патрэбна актыўнае супрацьдзеянне тым учынкам, якія супярэчаць маральным нормам.

Хопіць дылетанцкіх слоў пра адраджэнне традыцыйнай культуры, хопіць «папяровых» праграм, патрэбна праца — карпатлівая, штодзённая, доўгатэрміновая, **прафесійная.** Тады, можа, дажывём да таго часу, калі чалавек, які ўжыў таўталогію «народны фальклор», будзе асмяяны як невук, а праслаўтыя «грушы на вярбе» і сапраўды пасохнуць, бо дзеля іх не будзе пажыўнага асяроддзя.

Тамара ВАРФАЛАМЕЕВА.

МУЗЫКА

...І «ГРУНВАЛЬДСКАЯ ПАСТАРАЛЬ»

Запісы, якія днямі зрабіў у студыі Беларускага радыё Уладзімір Захараў, безумоўна, узбагацілі музычную фанатэку. Тут і класіка — І.-С. Бах; і зусім арыгінальныя творы — мініяцюры з «Дзіцячага альбома», напісанага У. Захаравым у 17-гадовым узросце, ды яго ж фантазія «Грунвальдская пастараль», створаная сёлета...

Для нашага чытача імя гэтага музыканта — новае, і таму праз нейкі час мы прадоўжым знаёмства з творчай асобай У. Захарава на старонках «ЛіМа». Пакуль жа толькі скажам, што малады гітарыст жыве і працуе ў Гродне; сёлета ён узяў удзел у VII Міжнародным конкурсе гітарыстаў у Кракаве і атрымаў чацвёртую прэмію, зрабіўшыся першым на Беларусі дыпламантам міжнароднага ўзроўню сярод гітарыстаў. На творчым спаборніцтве ў Кракаве У. Захараў апроч абавязковых твораў іграў і арыгінальныя беларускія: уласныя п'есы ды п'есы свайго калегі (і земляка) В. Жывалеўскага. Поспех гэтай музыкі, не падобнай ні да рускай, ні да польскай (ну, хіба толькі да старажытнай польскай), у замежных спецыялістаў натхніў У. Захарава на новыя творы, якія ён прапанаваў і для запісу на радыё.

У кароткай гутарцы з карэспандэнтам «ЛіМа» гітарыст прызнаўся, што сапраўды творчая атмасфера Міжнароднага конкурсу ў Кракаве, цікавасць маецітых калег да беларускай гітарнай школы пераканала яго ў слушнасці ўласных памкненняў: «Мы без сваёй музыкі — мы... не музыканты». П'есы У. Захарава, відаць, будуць прадстаўлены і ў канцэртных праграмах Гродзенскай гарадской «Тызенгаўз-капэлы», салістам якой ён стаў. А пакуль разам з аркестрам капэлы ён рыхтуе прэм'еру Канцэрта для гітары маладога гродзенскага кампазітара М. Калешкі.

С. Б.

АПЛАДЗІРАВАЎ СОПАТ

Усцешна ўжо тое, што на традыцыйны Міжнародны фестываль эстраднай песні ў польскім горадзе Сопаце ўпершыню быў запрошаны беларускі выканаўца. Асабліва ж усцешна паведаміць нашым чытачам, што ён, малады, але досыць папулярны на Беларусі спявак Андрэй Хлястоў, выступіў на знакамітай сопацкай эстрадзе паспяхова і па выніках прадстаўнічага міжнароднага конкурсу заняў чацвёртае месца, быў адзначаны спецыяльным прызам. Павіншаваць Андрэя можна, відаць, не толькі з поспехам на прэстыжным песенным форуме, а і з прапановай прэстыжнага месца працы: як нам паведамілі, А. Хлястоў будзе цяпер салістам Дзяржаўнага канцэртнага аркестра Беларусі.

Фота А. ХІТРОВА.

Казімір КАМЕЙША

«Няма пад небам цішыні»

Песімістычнае

Мой дом стары,
Яму й не снілася,
Што будуць так яго ламаць.
Перабудоўшчыкі стаміліся,
У ногі Праўдзе пакланіліся,
Зноў трэба перабедаваць.

Ужо не плешчацца у ладачкі,
Хлусні адпеніўся фантан.
Пустэльны зірк палічак лавачных
З пустэчай згодны жывата.

Гарчыць, гарчыць жуда айчынная
І горкі скваркі роднай грам.
Ад бруду родны храм ачысціўшы,
Мы ўсё павымяталі з крам.

Іконы не з нябёс з'яўляюцца,
Іх з цёмных спратаў дастаюць.
І нават права дазваляецца
На мову родную сваю.

Прысела старасць зноў на прызбачку,
Кійком намацала зямлю.
З якім-якім гаркавым прысмакам
Ты, наша вечнае «Цярплю»!

Згубіў я вас, перабудоўшчыкі,
Наіўцы,
Лёсавыратоўшчыкі.
І сам прараб перабудовы
Падаўся ціхенька у сховы.

Ураган

Вы ціха спалі, з выгадай,
Але прыйшла чарга:
Вас проста з ложкаў выкінуў
Грымотны ураган.

Пакуль крычалі дружнае
«Няхай жыве», «Ура»,
Ён вырастаў заслужана
З якогась пухіра.

На гульбішчах абцасы
Я заскакаў да ран.
«У-р-р-а!» — я грымнуў басам,
А выйшла — «У-р-р-аган!»

Як абухом ён з маху
Мястэчкі аглушыў.
Зрываў з дамоў ён дахі,
З галоў — капелюшы.

Ён пушчу як сякераю
Па корані ссякаў
І падсякаў імперыю
Да верхняга сука.

Ён за турмою колішняй
Такі узяў разгон,
Аж барвяны акольшак
Хапаўся за пагон.

Трымцела ўсё і вохкала
У хатах і дварах.
Той ураган эпоху ўсю
На мужнасць выйграў.

Хоць мог, не стаўся яваю
Мой ураджайны год.
Ляцела наша яблыня
Карэннямі на ўсход.

Над роднай баравінаю
У змушаным вітку
Жагналася галінаю
З пчалою на лістку.

Цягнула неба волакам,
І размываўся дол.
Над ёй упары з воблакам
Кружыў якісь анёл.

Пытаўся я ў анёла,
А ці яму вясёла.
Анёл крычаў вачыма:
— Мне гэтак, як Айчыне!

А той шаленец недзе
Адгрукатаў і знік.
Але няма пад небам
І сёння цішыні.

Хоць звыкла ўсё нібыта,
Ды прытаміўся век.
І яблыні адбітак
На воблаку плыве.

●

Вось ён, свет нязвыклы мой,
Праўда, ды не тая.
Бусел з вышкі вартавой
Вёску аглядае.

Што ў ёй там!
Бліны пякуць
І каровак дояць.
Недзе выслалі раку,
Не вяртаюць доўга.

Сумны лад,
Малы аклад,
Скрозь антэн тычыны.
І на ўсе паўсотні хат —
Тры ўсяго мужчыны.

Ці буслы занемаглі —
Дзетак не прыносяць!!
А яны б дапамаглі,
Толькі хто іх просіць!!

●

Дзіравы ветразь.
Хмурае дасвецце.
У гнеўным моры
Мару не дагнаць.
Даўно-даўно ўжо памяняўся вецер,
А ветразь мы не хочам памяняць.

●

Рэчка мая,
вірўння,
Адвіравала сваё.
Рэчка мая, гаруння,
Сохне ўспамін-ручаёк.
Плынна гуляла з галінкамі,
Грала мяньковым хвастом,
Лёгкая, як пярынка,
Крохкая, як храсток.
Я з хлапчукоўскай таптухай
Кожны твой корч атаптаў.
Кожны вірок твой праслухаў
У маладых чаратах.
За самае сціснулі горла
Цябе лемяхоў лычы.
Хутка праз вушка іголкі
Зможаш ты працячы.
Выгінаў лёгкія коскі
Збеглі ў пракосаў радкі.
Жыцьмем я з імем вёскі,
Згубіўшы імя ракі.
Брат мой,
Вось кліч мой запозні:
Час не прыходзіў які б —
Помні імя сваё, помні,
І не забудзь праз які
Вёскі імя і ракі!

●

Павяду цябе за вёску,
У бярэзнік малады,
У свае былыя вёсны,
У далёкія гады,
У вясны зялёны дым
І астылыя сляды.

Маладых галін заломы,
Сарамлівы бляск кары...
Не, ніякаму харому
Гэты рай не паўтарыць.

Тут і спынімся.
Даволі.
Хай душу даймае шал —
Зеляною хваляй волі
Скалыхнулася душа.

Прысмак сораму гаркавы
І паўзмрок чужых начок.
Стрэльне конікам у травы
І пагасне агпічок.

Будуць кроны карагодна
У тваіх вачах кружляць,
Будуць з нашай згодай згодны
Неба, сонца і зямля.

Будзе вешчая зязюля
Пра сваё нам кукаваць,
Будзе хітрая бабуля
З-за бярозы цікаваць...

Яўген Аляксеевіч ЗАЙЦАЎ

Беларускае выяўленчае мастацтва панесла вялікую страту. 13 верасня на 84 годзе жыцця памёр выдатны майстра сучаснага жывапісу, народны мастак Рэспублікі Беларусь, ветэран Вялікай Айчыннай вайны Зайцаў Яўген Аляксеевіч.

Я. А. Зайцаў нарадзіўся 3 студзеня 1908 г. у г. Невелі, прафесійную адукацыю атрымаў у Віцебскім мастацкім тэхнікуме і Ленінградскім інстытуце жывапісу, скульптуры і архітэктуры.

З першых крокаў самастойнага жыцця у творчасці Я. А. Зайцаў прысвяціў сябе гістарычнаму жанру і прытрымліваўся яго на працягу ўсяго творчага шляху.

Першыя палотны мастака: «Чапаеў», «Пахаванне героя», «Абарона Брэсцкай крэпасці», «Выйсце з блакады», «Мая рэспубліка ў агні Айчыннай», шэраг партрэтаў і краявідаў сведчаць аб высокім прафесійным майстэрстве мастака, вылучаюць жывапісца як майстра не толькі кампазіцыйнай пабудовы станковай тэматычнай карціны, але і арыгінальнага каларыту. Лепшыя яго творы занялі пачэснае месца ў музейным фондзе Беларусі, грунтоўна адлюстроўваюць час, на працягу якога фарміраваліся мастак і яго творчасць.

Я. А. Зайцаў прымаў актыўны ўдзел у грамадскім жыцці, неаднаразова выбіраўся ў склад праўлення Саюза мастакоў Рэспублікі Беларусь, быў яго старшынёй, узначальваў секцыю жывапісу, прымаў удзел у рабоце многіх мастацка-экспертных фарміраванняў Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь.

За дасягненні ў прафесійным выяўленчым мастацтве ён быў выбраны членам-карэспандэнтам Акадэміі мастацтваў Саюза ССР, узнагароджаны ордэнамі «Працоўнага Чырвонага Сцяга», «Дружбы народаў», «Знак пашаны», медалямі. Нягледзячы на свой цяжкі фізічны стан у апошнія гады Я. А. Зайцаў працягваў працаваць не толькі над стварэннем сваіх новых палотнаў, але прымаў актыўны ўдзел у распрацоўцы канцэпцыі развіцця выяўленчага мастацтва Рэспублікі Беларусь у сучасных умовах.

Творчая самаадданасць Я. А. Зайцава мастацтву, змаганне за яго ідэалы — прыклад служэння нацыянальнай культуры, які будзе жыць вечна ў памяці і сэрцах нашых суайчыннікаў.

С. С. ШУШКЕВІЧ, В. Ф. КЕБІЧ, М. І. ДЗЯМЧУК, Н. С. ГІЛЕВІЧ, Я. К. ВАЙТОВІЧ, А. І. БУТЭВІЧ, П. К. КРАЎЧАНКА, А. М. ГЕРАСІМЕНКА, Г. В. БУРАЛКІН, В. А. НІКІФАРАЎ, І. Г. ЧЫГРЫНАЎ, Я. М. КАВАЛЕЎСКІ, А. А. ДУДАРАЎ, М. М. ЯРОМЕНКА, М. У. КІРЭЕЎ, М. А. САВІЦКІ, З. І. АЗГУР, Л. Д. ШЧАМЯЛЁЎ, В. А. ГРАМЫКА, Г. Х. ВАШЧАНКА, А. М. КІШЧАНКА, Я. Р. ЧАМАДУРАЎ, М. В. ДАНЦЫГ, В. П. ШАРАНГОВІЧ.

З ПОШТЫ «ЛіМа»

ПАКУЛЬ НЕ ЗАРАГАТАЛІ ЎСЕ БЕДНЫЯ

Якімі толькі сродкамі не карысталіся нашы былыя вялікадзяржаўныя і наяўныя суверэнныя ідэолагі, каб адцягнуць нашу ўвагу адісных падзей на палітычнай варні. Пачынаючы, мусіць, ад апастылых тэлевізійных роспавядаў пра неперамажаных разведчыкаў, што аднаручна спраўляліся з усёй замежнай разведкай, і канчаючы аскомавымі меладрамамі пра няшчасную рабыню Ізаўру ды пра занудлівых багатых, якія чамусьці ніяк па-сапраўднаму не заплачуць. Пацяшаюцца ва ўсю з нас усялякімі астралагічнымі прагнозамі, акунаюць у бездань дзікунскіх неверагоднасцей свету, ледзь не давялі да масавага гіпнатычнага псіхозу, а людзі, нашы надзвычай даверлівыя і цярплівыя людзі, прымусова ўвайшлі ў стан анабіёзу і, здаецца, прызвычаіліся ўжо да пякельнага існавання і не вераць, што калі-небудзь па-людску зірнуць на свет божы.

Я, за свае няпоўныя сорак год, не раз быў ачмураны дзяржавай і неаднойчы, не раўнуючы з тымі мексіканскімі багатымі, шчыра плакаў і дакараў сябе і за хлуслівыя мары аб светлай будучыні, і за спаганеную веру ў лепшае жыццё, і за жабрацкае маленства, і за пякельныя пакуты свайго палескага краю, абяздоленага радыяцыйнай навалай, і за азвярэлы ад жыццёвай няпэўнасці народ. Прыгадваю, з якой патрыятычнай асалодай я «обличал» сусветны імперыялізм, кляў апошнімі словамі ненавісны капіталізм, як не раз перад школьнай (ды і не толькі школьнай) аўдыторыяй цытаваў знакамітыя алендалескія, калі не памыляюся, словы аб тым, што калі яны (амерыканцы) навучаць нашу моладзь скакаць пад сваю музыку, дык яны навучаць і думаць па-іхняму. Толькі чамусьці тады наша ідэалагічна-прапагандысцкая машына замоўчвала той факт, што, акрамя вышэйсказанага, той славуты план разбурэння камуністычнай ідэалогіі прадугледжваў і разбурэнне нашай маралі, наўмыснае разбэшчванне нашых душ. І яны ў рэшце рэшт дамагліся, каб наша міласэрнасць, дабрыня, спачуванне блізкаму сталі лічыцца не дабрачыннасцямі, а заганай. Калі людзьмі пачынаюць правіць не розум і сэрца, а грошы і толькі, тады ці можам мы абараніць сябе ад нечуванага сацыяльнага катаклізму? І як тады выхоўваць дзяцей, каб не даць ім заўчасна згінуць?

Як вядома, па-рознаму людзі ўспрынялі падзеі на тэрыторыі былога Саюза. Старэйшае пакаленне, трэба сказаць шчыра, яшчэ і сёння балюча перажывае «развод», падзел на нацыянальныя кватэры. Маладзейшае пакаленне, у тым ліку і я, усім сэрцам успрынялі дзяржаўны суверэнітэт і нацыянальную незалежнасць Беларусі, бо вельмі ж абрыдла жыць бязлікім Іванам без сапраўднага роду і годнасці. Якісны патрыёт сваёй нацыі, я шчыра паверыў у магчымасць адраджэння беларусаў, нашай пакутнай, з цяжкім лёсам мовы. У ліку іншых я з убітай у галаву псіхалогіяй «верыць сваім правадырам» пад апладысменты ўспрыняў абяцанне Старшыні Савета Міністраў Беларусі В. Ф. Кебіча на адной з пашыраных рэспубліканскіх рад Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны «восенню загаманіць па-беларуску».

А што ж атрымліваецца на самай справе? Выходзіць, што нас увесь час водзяць за нос, а змаганне за родную мову і культуру ім патрэбна толькі дзеля таго, каб нацыянальна свядомай інтэлігенцыі быў «занятак па душы», каб яна асабліва не ўнікала ў палітычныя гульні і не брыкала палітычных жарабцоў. Няўжо, Божа праведны, нашы дзяржаўныя дзеячы ўсё яшчэ разлічваюць на нехлямяжы розум простага люду? Ці гэта ўжо агонія палітычнай улады? Гэта апошняе, і мы гэта вельмі адчуваем. А калі я прачытаў у «Народнай газеце» ад 11 жніўня 1992 года «Паведамленне апазіцыі БНФ у Вярхоўным Савеце Беларусі аб палітыцы ўрада», на мяне напаў несамавіты, гамерычны рогат ізноў абдуранага чалавека. Што ж гэта робіцца? Як толькі нашы кіраўнікі прыязджаюць у сталіцу Расіі, яны не тое што забываюцца пра свае абяцанні, яны забываюцца пра думку свайго народа, што даверыў ім уладу. Які ж гэта суверэнітэт, калі мы згодна ліпеньскаму пагадненню ў Маскве па-ранейшаму застаёмся расейскім дамініёнам? Стаць «на круги своя» не ўдасца ўжо ніколі, і мы гэта цудоўна разумеем. Дык навошта тады здраджваць нацыянальным інтарэсам Беларусі? Хто ж тады кіруе нашым нацыянальным Адраджэннем? Масква ці што? Калі нас аддаюць у ахвяру палітычных інтарэсаў і амбіцый і робіць гэта наш крэўны ўрад, дык нашто нам такі ўрад?! Я ўласна ўдосталь нацярпеўся, калі намі кіравалі (дый цяпер гэта робяць) адпетыя пярэваратні. Нашаму ўраду, відаць, няўцям, што так, як раней, ачмурваць людзей проста злачынна. Не тая ў нас цяпер не толькі нацыянальная, але і палітычная свядомасць. Колькі можна трываць рэпрэсіі супраць свайго народа?

Я абражаны тым, што існыя вынікі сёлетняга пагаднення ў Маскве былі наўмысна схаваны ад нас, радавых грамадзян беларускай дзяржавы. Толькі цяпер я дапетрыў і ўсвядоміў, чаму людзі — абылганыя патрыёты свайго краю — ці трапляюць у ссылку, ці з крывавымі слязамі пакідаюць сваю Радзіму. Калі чалавека ўвесь час абдурваюць, з яго пакрысе выпетрываецца не толькі чалавечая, але і нацыянальная годнасць. Людзі не могуць жыць без веры. У гэтым наш ратунак. Я асабіста пакуль давяраў нашаму ўраду, даводзіў шмат каму, што сапраўды неразумна «мяняць коней на пераправе», але нам зноў здрадзілі. Некалі Пімен Панчанка так пісаў: «Азвярэлі людзі, азвярэлі, вы даруйце мне добрыя звяры». Магчыма, паэт меў на ўвазе іншае, але не давядзі Госпадзі, каб гэтак сталася з усім беларускім людам. Мо недзе багатыя і сапраўды могуць плакаць, але калі пачнуць несамавіта рагатаць у нас усе бедныя, дык ці не ператворыцца наша Беларусь у агульны вар'яцкі прытулак?

Мікола ЛЯШЧУН,
настаўнік.

г. Лагойск.

КУЛЬТУРА

Норман Мейлер у Беларусі

У час сустрэчы ў Вярхоўным Савеце Рэспублікі Беларусь.

Фота Аляксандра ТАЛОЧКІ, Белінфарм.

Старшыня Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь Станіслаў Шушкевіч прыняў вядомага амерыканскага пісьменніка кіраўніка амерыканскага ПЭН-клуба — элітнага літаратурнага аб'яднання — Нормана Мейлера. Норман Мейлер — аўтар больш за 20 кніг, перакладзеных на многія мовы свету. У Беларусь яго прывялі цікавасць да падзей, што адбываюцца ў нашай рэспубліцы, жаданне сабраць матэрыялы для сваіх будучых твораў.

Аднадумцы Савы Марозава?

Гэта ўсцешна, калі багатыя плачуць. У тым сэнсе, што ім таксама не чужыя лепшыя чалавечыя пачуцці. Але яшчэ лепш, калі багатыя не даюць плакаць іншым, дбаюць пра іх, прыходзяць на дапамогу.

Мо так неўзабаве і будзе? Здаецца, з'яўляюцца і ў нас гэтакія свае Савы Марозавы.

Як вядома, у Беларусі створана акцыянернае таварыства «Кросны». Гэта першае акцыянернае таварыства, што на першы план ставіць ідэю нацыянальнага і культурнага адраджэння. Сярод заснавальнікаў «Кроснаў» такія знакамітыя фірмы, як «Дайнова», «Мегасан», камерцыйны банк «Дукат», «Мастацкая галерэя».

«Кросны» маюць намер выдаткоўваць сродкі на развіццё культуры. Чым не прыклад, варты пераймання?

НАШЫ ГОСЦІ

«Зоркі» сусветнай велічыні

Заўтра — апошні дзень гастроляў у Мінску маскоўскага тэатра «Русский балет». Асацыяцыя заходнееўрапейскіх імпрэсарыо надала гэтым артыстам званне лепшага балетнага калектыву Еўропы (па выніках 1991 г.). А мастацкага кіраўніка славутага калектыву — Вячаслава Гардзеева даўно ўжо ведаюць як «зорку» сусветнай велічыні. Нягледзячы на дарагоўлю жыцця, білеты на спектаклі гасцей (кошт ад 40 да 100 рублёў) мелі попыт у мінчан, якіх зацікавіла і класіка — «Лебядзінае возера», «Жызель», «Спячая красуня», і вечары дывертысментаў, і, канечне, творчы вечар Вячаслава Гардзеева. Наладзіла для нас сустрэчу з выдатнымі артыстамі балета Рэспубліканская дырэкцыя нацыянальных мастацкіх праграм.

Н. К.

На хвалях дружбы

На сцэне Палаца прафсаюзаў у Брэсце выступае аркестр з Ганавера.

Фота Эдуарда КОБЯКА, Белінфарм.

Некалькі гадоў падтрымліваюць сяброўскія сувязі супрацоўнікі Галоўнага паштовага ўпраўлення нямецкага горада Ганавера і Брэсцкага абласнога вытворча-тэхнічнага ўпраўлення сувязі і інфарматыкі. Калегі неаднаразова абменьваліся дэлегацыямі, вывучалі вопыт адзін у аднаго, нямецкія спецыялісты памаглі ў тэхнічным абсталяванні прадпрыемстваў сувязі горада над Бугам.

А нядаўна ў Брэсцкай вобласці выступіў аркестр духавых інструментаў паштовых работнікаў Ганавера. Самадзейныя артысты з Германіі далі канцэрты ў абласным цэнтры, Кобрыне, Баранавічах. Іх выступленням спадарожнічаў нязменны поспех.

МУЗЫКА

Што абяцаюць «Дэбюты»

Тэлепраграма «Дэбюты», якую вялі кампазітар А. Елісеенкаў ды музычны рэдактар Г. Красоткіна, прадставіла маладых творцаў Змітра Яўтуховіча, Алену Шушкевіч ды Алега Хадоску. Цікава было ўявіць будучыню беларускай музыкі праз прызму іхніх твораў, прадстаўленых у перадачы. Усцешна, што ўсе трое надаюць вялікую ўвагу мелодыі. Кожны — па-свойму; песні З. Яўтуховіча для дзяцей напеўныя, простыя, хаця іхняя прастата, мне падалося, небяспечна суседнічае з банальнасцю, рамансы А. Шушкевіч адухоўлены лірыкай, інтанацыйна блізкай рускаму класічнаму рамансу, меладызм балета А. Хадоскі «Залаты ключык» у аснове сваёй сентыментальны. Мяркуючы па музыцы, прадстаўленай у «Дэбютах», гэтыя маладыя кампазітары пакуль не закранаюць складаных праблем сучаснасці. Відаць, з часам мы адкрыем іх у зусім іншым амплуа. А пакуль яны яўна схіляюцца да лёгкіх жанраў, зноў жа, кожны па-свойму: З. Яўтуховіч з галавой «даў нырца» ў папулярную музыку, імкнучыся ствараць выбітны шлягер, А. Шушкевіч аддае даніну даверальнаму салоннаму пяянню, А. Хадоска, здаецца, разлічвае на густ заўзятых меламанаў.

Ці абапіраецца хто з іх на беларускую народную песню? Пытанне, можа, і не зусім дарэчы. Бо не выключана, што нацыянальнае ўвасабляецца ў музыцы сёння крыху інакш, як учора, — напрыклад, у лаканічнасці формы, у някідкасці стылю, у шчырасці пачуццяў. Дык ці не пазнаецца ў гэтых рысах музыкі маладых творцаў беларускі нацыянальны характар? Вабіць адкрытасць і жыццярадаснасць іхняй музыкі. Яны ж — маладыя! І толькі пачынаюць свой творчы шлях. А «Дэбюты» з удзелам З. Яўтуховіча, А. Шушкевіч ды А. Хадоскі БТ, паводле традыцыі, з часам паўторыць у эфіры. Так што ў тых, каму не выпадала паглядзець перадачу раней, ёсць яшчэ магчымасць для цікавага тэлевізійнага знаёмства з гэтымі маладымі кампазітарамі Беларусі.

В. Р.

ТЭАТР

Здымачнае лета скончылася

Сцэна са спектакля «Дуэт для салісткі».
Фота Г. СЛАБОДСКАГА.

Мінскі тэатр-студыя кінаакцёра адкрыў чарговы сезон спектаклем «Генералы ў спадніцах» Жана Ануя (рэжысёр Барыс Луцэнка). На жаль, прэм'ерны спектакль «Дзіця з Віфлеему» Мікалая Пінігіна зацікаўленай публіцы трэцяга верасня паглядзець не выпала з прычыны ад'езду адной з выканаўцаў, Т. Мархель, у Амерыку. Затое добрую залу сабраў днямі «Дуэт для салісткі» Т. Кемпінскага, — спектакль не сыходзіць са сцэны ўжо чацвёрты год.

ЛІТКУР'ЕР

Адзначылі землякі

У Забалацкім сельскім клубе Уздзенскага раёна адбыўся вечар, прысвечаны 70-годдзю пісьменніка-земляка Алеся Махнача. Юбіляра віталі старшыня калгаса «Інтэрнацыянал» М. Мысклівец, намеснік старшыні Уздзенскага райвыканкома Н. Шыянок, старшыня Уздзенскага сельсавета Т. Высеўка. Члены літаратурнага аб'яднання, якое працуе пры раённай газеце «Чырвоная зорка», прачыталі вершы, прысвечаныя юбіляру.

Аб роднай зямлі, яе людзях, героях сваіх шматлікіх твораў гаварыў А. Махнач, ён таксама падзяліўся сваімі творчымі планамі.

Закончыўся вечар канцэртам лепшых калектываў мастацкай самадзейнасці раёна.

У. КОБРЫН.

Вуліца імя Максіма Гарэцкага

Пабольшала «літаратурных» вуліц на карце сталіцы суверэннай Рэспублікі Беларусь. Нядаўна Мінскі гарвыканком прыняў рашэнне аб прысваенні адной з вуліц мікрараёна Сухарава 1—4 імя класіка нацыянальнай літаратуры Максіма Гарэцкага.

Званне — па заслугах

У Касцюковічах Іван Чыгрынаў — чалавек свой. Часта наведваецца да землякоў, пастаянна цікавіцца іх справамі. Ды і ў творчасці сваёй не абмінае, як вядома, зямлі маленства. Яна пазнаецца і ў апавяданнях пісьменніка, і ў яго знакамітых раманах аб Вялікай Айчыннай вайне. Так што прысваенне І. Чыгрынаву звання ганаровага грамадзяніна Касцюковічаў — заслужанае.

Бібліятэчка «Беларускай мінуўшчыны»

Яйка раней курыцы з'явілася? І сапраўды так. Выхад першага нумара новага гістарычнага часопіса «Беларуская мінуўшчына» яшчэ толькі чакаецца, а першы выпуск яго бібліятэчкі ўжо прыйшоў да аматараў даўніны. Праўда, пакуль што ў выглядзе газеты (палова лімаўскага фармату).

У выпуску ёсць што прачытаць. Ужо назвы матэрыялаў сведчаць, што выданне разлічана на самае шырокае кола чытачоў: «І заручылі Соф'ю з каралём...», «...Кап'ё літоўскае стаяла пад Масквою», «Хто разгадае таямніцу Друцка?», «Луіс Карвалан у Беларусі», «Беларус і першы сакратар?..», «Няўдалы замах на Сталіна», «Расстраляная кніга»...

Бібліятэчка дэбютавала пад дэвізам «Тайны, сенсацыі, адкрыцці». Але, як сведчыць у звароце да чытача галоўны рэдактар «Беларускай мінуўшчыны» М. Кузняцоў, у перспектыве — выпуск дадаткаў у выглядзе невялікіх брашур «Гістарычныя навіны».

ВЫСТАВЫ

Усходнія матывы

Каміль Камал — мастак-манументаліст, які апошнім часам працуе ў станковым жывапісе. Ён нарадзіўся ў Грузіі, скончыў мастацкую вучэльню ў Баку. Вышэйшую адукацыю атрымаў у нашым тэатральна-мастацкім інстытуце на кафедры манументальна-дэкаратыўнага роспісу. Дыплом абараніў у 1990 годзе, застаўся ў Мінску. Персанальная выстава Каміля Камала ў Палацы мастацтваў мае назоў «Усход». Ёсць у ягоных творах нешта ад казак «Тысяча і адной ночы» і нешта асабістае, суб'ектыўнае, што можа ведаць і адчуваць толькі той, хто нарадзіўся на Усходзе.

В. БОГУШ.

Космас Георгія Паплаўскага

Георгій ПАПЛАЎСКІ са сваімі новымі работамі.
Фота Валерыя АЛЯШКЕВІЧА. Белінфарм.

Над тэмай «Космас» мастак Георгій Паплаўскі працуе ўжо больш за 15 гадоў. Ім створаны партрэты касманаўтаў, шматлікія малюнкі з натуры, якія ўвасобілі моманты жыцця касмадрома Байканур. Апошняя серыя работ пад назвай «Далёкая касмічная сувязь» — гэта філасофскае асэнсаванне аўтарам працэсу асваення касмічнай прасторы.

Хутка палотны беларускага мастака разам з карцінамі касманаўтаў А. Лявонава, В. Джанібекава, А. Сакалова будуць прадстаўлены на філатэлістычнай выстаўцы, прысвечанай касмічнай тэме, якая хутка адкрываецца ў музеі астранаўтыкі і фантастыкі ў швейцарскім горадзе Івердон.

ДРУК

«Тэатральная Беларусь», № 5

Працягваючы знаёміць чытача з новымі драматургічнымі творамі, часопіс на гэты раз прадстаўляе казкі «Жывая вада» З. Дудзюк, «Чарадзейная рыдлёўка» А. Дыбчы, «Кветкі пад ліўнем» І. Сідарука. Слова пра аўтараў, пра адметнасць гэтага жанру гаворыць А. Сабалеўскі, адначасова даючы парады будучым пастаноўшчыкам.

«Калі мы станем тэатраламі?» — такое пытанне задае У. Дамашэвіч і дзеліцца думкамі адносна ролі тэатра ў духоўным адраджэнні грамадства. «Кірмаш і барахолка» — роздум Я. Міклашэўскага для «Тэатральнай Беларусі» як быццам нечаканы. Але не спяшайцеся з вывадамі, а лепш прыслухайцеся да думкі аўтара, да яго развагі пра неабходнасць беражлівага стаўлення да даўніны, вяртання да вытокаў.

«Балтыйская тэатральная вясна», якая сёлета праходзіла ў Гародні, прынесла адкрыцці, агаліла праблемы. Да яе вяртаюцца Т. Арлова ў артыкуле «Што сышло з ганчарнага круга», а таксама крытык І. Алексайтэ (Літва), актрыса А. Клімава, рэжысёр Р. Таліпаў, адказваючы на пытанні анкеты «ТБ» (інтэрв'ю брала Т. Сабалеўская).

«Незапатрабаваны рэзерв» бачыць у аднаактовай драматургіі В. Яцухна. М. Макарцоў расказвае пра рэжысёра Краснапольскага народнага тэатра В. Ермаловіча («Адраджэнец»), а С. Кліровіч — пра мастачку Г. Юрэвіч, якая распрацоўвае нацыянальныя касцюмы («Яна запрашае на белы танец...»).

«Радаўніца з Хрэсным ходам...» — пра яшчэ адно вяртанне нацыянальных традыцый гаворыць Я. Адамовіч.

Да 110-годдзя з дня нараджэння У. Галубка прымеркаваны ўспаміны С. Грахоўскага («Апошняя трагедыя Галубка»), рэпартажы Л. Гаробчанкі і І. Абламскай з юбілейных мерапрыемстваў.

У нумары — справаздача А. Марціновіча з «круглага стала», прысвечанага надзённым праблемам тэатра на сучасным этапе («Пяць гадоў: набыткі, страты праблемы...»), хроніка тэатральнага жыцця.

У канцы нумара — раздзел «Пасля спектакля» (гумар, сатыра).

Покліч сівой даўніны

«Настаўніцкая газета», пачынаючы з нумара, які выйшаў у мінулую суботу, адкрывае новую рубрыку «Старажытныя гарады Беларусі». Думаецца, яна прыйдзецца даспадобы настаўнікам і ўсім аматарам даўніны. Рэдакцыя мае намер расказаць пра Полацак і Менск, Тураў і Навагрудак, Бярэсце і Слуцак... Першае падарожжа журналіст А. Аўрамчык прапанаваў зрабіць у Гародню.

КОНКУРСЫ

У гонар Сустрэчы Двух Светаў

У сувязі з 500-годдзем Сустрэчы Двух Светаў (1492—1992) ЮНЕСКА праводзіць міжнародны літаратурны конкурс.

Конкурс праводзіцца ў два этапы. Першы — на нацыянальнай глебе (верасень — кастрычнік). Творы пераможцаў гэтага этапу конкурсу (3 чалавекі ад кожнай дзяржавы-ўдзельніцы) прадстаўляюцца на міжнародны тур.

Пераможцы нацыянальнага тура будуць узнагароджаны дыпломамі ЮНЕСКА.

Пераможцаў міжнароднага тура чакаюць 7 прэмій. 1-ая — прыз на суму да 10 тыс. долараў ЗША і паездка ў Сент-Мало (Францыя). 6 прэмій — гасцявы тыдзень у Сент-Мало.

Прыбыццё Калумба ў Амерыку ў 1492 годзе выклікала падзеі і працэсы, якія ў той ці іншай ступені аказалі ўплыў на ўсе краіны.

Якое значэнне для Беларусі, яе культуры і гісторыі мела Сустрэча Двух Светаў? Менавіта гэта тэма павінна быць раскрыта ў Вашым конкурсным творы — верш, сачыненне, кароткае апавяданне, нарыс і г. д. да 15 машынапісных старонак.

Шаноўнае спадарства! Чакаем Вашых твораў да 15 кастрычніка г.г. па адрасе: 220034, Мінск, вул. Фрунзе, 5. СП «Конкурс».

У конкурсе бяруць удзел усе жадаючыя.

Рэспубліканскі тур міжнароднага конкурсу праводзяць Камісія Рэспублікі Беларусь па справах ЮНЕСКА, Саюз пісьменнікаў, Міністэрства адукацыі, Асацыяцыя садзейнічання ААН Рэспублікі Беларусь, Беларуская асацыяцыя клубаў ЮНЕСКА, Беларускае таварыства дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі.

ЎСЁ ПРА ТОЕ Ж...

Барыс САЧАНКА

ЧАС ВЯРТАЕ НОВЫЯ і новыя падрабязнасці смерці нашага нацыянальнага генія і прарока Янкі Купалы. «Настаўніцкая газета» (10 студзеня 1990 г.) надрукавала пісьмо настаўніка С. Дразда з Гродна, у якім ён цалкам падзяляе вывады, што былі зроблены мною ў артыкулах «Сняцца сны аб Беларусі» і «У сведкі запісы пакліча», а менавіта—Янка Купала загінуў у гасцініцы «Масква» не па волі выпадку, а паводле загадзя старанна сплanаванай і абдуманай акцыі. У якасці яшчэ аднаго доваду ён прыводзіць словы свайго калегі Івана Афанасьевіча Тартычнага, які быў «дэталёва дасведчаны ў трагедыі» і даўно, яшчэ ў 60-х гадах, сцвярджаў, «што, забойцы Купалы... «свае». «Версіі, лічыў ён, аб няшчасным здарэнні, аб самагубстве, як і «руцэ» нямецкіх разведчыкаў, не адпавядаюць сапраўднасці. Усё было інакш. Ён расказваў нам пра добра чутае або ўласна бачанае: «Ох, і хвацкая была (маецца на ўвазе жанчына, якая «падштурхоўвала, скідала» ў пралёт лесвіцы паэта.—**Б.С.**)... На пляцоўцы яна выконвала галоўную ролю, спрытна, нібы чараўніца. Пры «нечаканай» сустрэчы з паэтам аж войкнула, маўляў, ці не будзеце вы Янка Купала? Вы так слаўна пішаце, асабліва пра маладых, узносіце аж да нябёсаў, як тую парашутыстку, ці, як яе зваць, Алесю... Пяшчотныя словы выклікалі ўсмешку паэта, ён ужо нават памкнуўся аддзячыць «прыхільніцу» яго таленту, нахіліўся, каб пакласці далікатны пацалунак на яе мяккую руку...»

А вось другі дакумент, аўтэнтычнасць якога не выклікае ніякага сумнення:

«Совершенно секретно
Народному комиссару внутренних дел СССР товарищу Берия

СПЕЦСООБЩЕНИЕ

28 июня в 22 часа 30 минут в гостинице «Москва» упал в лестничную клетку и разбился на смерть поэт Белоруссии Луцкевич (не здзіўляйцеся, так напісана ў гэтым спецпаведамленні.—Б.С.) Иван Даминикович, 1882 года рождения, литературный псевдоним Янка Купала.

Предварительным выяснением обстановки падения никаких данных, свидетельствующих о насильственной смерти или самоубийстве не установлено.

Происшествию предшествовали следующие обстоятельства:

Примерно в 21 час Луцкевич был приглашен в комнату № 1034 (10 этаж той же гостиницы) к проживающему там председателю Союза советских писателей Белоруссии Лынькову, где присутствовали там же писатель Крапива, редактор газеты «Красноармейская Правда» Миронов, сотрудник этой же газеты Харланов и зав. отделом редакции «Известия» Войтинская. Луцкевич пришел в нетрезвом виде и с присутствующими еще выпил несколько стопок шампанского.

Примерно в 22 часа Войтинская и Крапива из номера ушли и минут через 10 после них вышел Луцкевич.

Момент и обстоятельства падения Луцкевича никто не видел. Можно предполагать, что упал он с 9-го этажа, так как, начиная с 8 этажа в лестничной клетке обнаружены отдельные капли крови.

При осмотре комнаты, занимаемой Луцкевичем, обнаружены около стола две бутылки из-под шампанского и не убранная со стола посуда с запахом вина. Других данных, связанных с происшествием, не обнаружено.

Следствие ведет Военный прокурор гор. Москвы.

Начальник 3 управления НКВД СССР Горлинский.
29 июня 1942 года».

Гэтае «спецсообщение» — афіцыйная версія смерці Янкі Купалы. Яна была вядомая і раней і нічога новага не дадае да таго, што мы ўжо ведалі. Але ці можна верыць, асабліва калі пачынаеш уважліва перачытваць гэтае забытанае (знарок ці незнарок?) «спецсообщение», якое, мякка кажучы, паведамляе няпраўду? Пачаць хоць бы з таго, што сапраўднае прозвішча Янкі Купалы не «Луцкевіч», а Луцэвіч; Лынькоў,— каму ж, як не яму, верыць (Ліст да Л. М. Федчанка), жыў у гасцініцы «Масква» не ў нумары 1034, а ў нумары 1036; у гэтым нумары ў час трагедыі не было ні рэдактара газеты «Красноармейская Правда» Міронава, ні супрацоўніка гэтай жа газеты Харланава, ні загадчыцы аддзела газеты «Известия» Вайцінскай... Іх прыходу Янка Купала чакаў, дзеля чаго нават падрыхтаваў быў стол з пачастункам у сваім нумары, які, дарэчы, знаходзіўся на чацвёртым паверсе... У нумары ў Лынькова былі тады зусім іншыя людзі і яны сцвярджаюць, што ў той дзень Янка Купала не быў «в нетрезвом виде» (чакаў жа гасцей!) і не «выпил» з «присутствующими» «еще несколько стопок шампанского». Ды і ніякіх «стопак» у нумары, дзе жылі Міхась Лынькоў і Кандрат Крапіва, не было — былі звычайныя шклянкі...

Выклікае пярэчанне і тое, што, як паведамляе Гарлінскі, «примерно в 22 часа Войтинская и Крапива из номера ушли (Вайцінскай жа ў нумары не было! Яна прыйшла ў гасцініцу потым), и минут через 10 после них ушел Луцкевич».

Як расказваюць сведкі, Янка Купала не сам «вышел», а яго выклікалі па тэлефоне, пра што чамусьці ўмоўчвае Гарлінскі. Няпраўда і тое, што «момент и обстоятельства падения Луцкевича никто не видел». Бачылі, але трэба было зрабіць выгляд, што не бачылі. Не паведамляе Гарлінскі і тое, як і чаму Янка Купала апынуўся на 9 паверсе — 9 і 10 паверхі перагароджаныя наглуха, не маюць лесвічнага праходу. Трапіць з 10 паверха на 9 можна толькі ліфтам... Ці па пажарнай лесвіцы... А калі Янка Купала выклікаў ліфт, то чаму выйшаў на 9 паверсе, а не на чацвёртым, дзе ён жыў?..

Зусім не так, як апісвае начальнік Трэцяга ўпраўлення НКУС СССР, выглядаў і пакой, у якім жыў Янка Купала і які быў адчынены пасля яго смерці... Няўжо тыя дзве бутэлькі шампанскага, што стаялі на стале ў нумары, былі кімсьці выпіты, каб мець дадатковыя доказы таго, што Янка Купала «пришел в нетрезвом виде» ў нумар да Міхася Лынькова?..

Насцярожвае і паведамленне ўжо ў самым пачатку гэтага «зусім сакрэтнага» дакумента — «предварительным выяснением обстановки падения никаких данных, свидетельствующих о насильственной смерти или самоубийстве не установлено». Што гэта? Каб адразу супакоіць «народнага камісара ўнутраных спраў СССР таварыша Берыю», што тыя, каму даручалася знішчыць нашага народнага паэта, спрацавалі чыста, ніякіх «данных, свидетельствующих о насильственной смерти или самоубийстве» не пакінулі? Ды і колькі разоў і кім перапісвалася гэтае «спецсообщение», каб у ім усё гэтак пераблытаць, каб давесці — «поэт Белоруссии Луцкевич Иван Даминикович, 1882 года рождения, литературный псевдоним Янка Купала» быў п'яны і таму, маўляў, не дзіўна, што з ім здарыўся няшчасны выпадак?.. Яно ж, гэтае «спецсообщение», прызначалася не толькі народнаму камісару ўнутраных спраў СССР таварышу Берыю, а і таварышам Сталіну і Молатаву, пра што ёсць на ім у самым пачатку паметка: «Разослать: т. Сталину, т. Молотову...»

Заданне было выканана і трэба было пахваліцца перад тымі, хто яго даваў...

Відаць, паведамленне пра смерць Янкі Купалы чакалася, яно было не менш важнае для Сталіна і Молатава, чым зводкі з франтоў вайны, бо яно разам з імі легла на стол кіраўнікоў дзяржавы ўжо на наступны дзень пасля трагедыі — 29 чэрвеня 1942 года...

●

Бытуе, настырна распаўсюджваецца думка, быццам беларусы самі, добраахвотна выракліся сваёй мовы.

Вось толькі некалькі фактаў такой «добраахвотнасці».

Праваслаўнае духавенства ў часы Вялікага княства Літоўскага працавала ў Беларусі на блізкай і зразумелай пераважнай большасці народу мове. Каб паланізаваць і каталізаваць край, польскі сойм у 1667 г. вызваліў ад вайсковых абавязкаў каталіцкае і уніяцкае духавенства (яно працавала па-польску), праваслаўнае ж духавенства як ніжэйшае павінна было плаціць падаткі. Не задаволіўшыся гэтым, на наступны год сойм пастанавіў караць за пераход з каталіцтва або уніяцтва ў іншую веру выгнаннем з краю. Але і гэтага здалося мала — у 1676 г. быў выдадзены закон, паводле якога пад пагрозай кары смерцю праваслаўным забаранялася выязджаць за межы свайго краю або прыязджаць у край каму б там ні было з-за мяжы...

Урэшце, у 1697 г. польскі сойм прыняў пастанову, якая забараняла ўжываць беларускую мову ва ўсіх урадавых установах, судах справаводстве і друку...

Як вядома, у канцы XVIII стагоддзя Вялікае княства Літоўскае было далучана да Расіі (1772, 1793 і 1795 гг.). Пазбаўленую ўсякіх правоў польскімі паланізатарамі беларускую мову ніхто і не думаў аднаўляць. Наадварот, было зроблена ўсё магчымае, каб жыхары краю забылі, што яны беларусы, ведалі сваю мову. Кацярына II разам са сваімі памочнікамі распрацавала цэлы план русіфікацыі нярускіх народаў. Вось што, напрыклад, пісала яна князю Вяземскаму: «Малая Россия, Лифляндия и Финляндия суть провинции, которыя правятся конфирмованными им привилегиями: нарушить оныя отрешением всех вдруг весьма непристойно было б, однако же называть их чужестранными и обходиться с ними на таковом же основании есть большее, нежели ошибка, а можно назвать с достоверностию глупостию. Сии провинции, так же Смоленскую, надлежит легчайшими способами привести к тому, чтоб они обрусели и перестали глядеть как волки из лесу».

Мураўёў-вешальнік і яго паслядоўнікі план гэты ўдасканалілі, пра што неаднойчы пісалася ўжо ў нашым друку. Беларуская мова неўзабаве і зусім была забаронена, і забарона гэтая трывала аж да 1905 года.

Час росквіту беларускага слова пасля рэвалюцыйных падзей 1905—1907 гг. і пасля 1917 трываў нядоўга. Спярша ў Заходняй Беларусі, потым у Савецкай пачаўся новы ўціск беларускага слова, што прывяло ледзь не да нематы цэлага народа.

●

Межы Беларусі... Бадай што ні ў адной дзяржавы няма такіх адвольных, далёкіх ад праўды межаў, як у нашай. Праводзіліся ж яны не самімі беларусамі, а тымі, хто на працягу стагоддзяў вяршыў наш лёс. Таму зноў і зноў даводзіцца звяртацца да самых розных крыніц, дакументаў, каб высветліць сапраўдныя межы беларускай зямлі, тыя мясціны, дзе спрадвеку жылі і жывуць беларусы. Немалаважнае значэнне ў гэтым маюць працы вучоных, бо менавіта яны на падставе вывучэння народнай творчасці, мовы, культуры, быту вызначалі гэтак званыя этнаграфічныя межы. Першая Вялікая Савецкая Энцыклапедыя (М., 1927 г., т. 5, стар. 352) пісала:

«Этнографическая Белорусская область охватывает, кроме Белорусской Советской Социалистической Республики, также некоторые части РСФСР, как то части Брянской, Смоленской и Псковской губ. Вне пределов Советского Союза лежит т.н. Западная Б., состоящая из отошедших по Рижскому договору 1921 к Польше территорий с белорусским населением. Сюда относятся воеводства: Виленское, Новогрудское, Полесское и большая часть Белостокского. Наконец, сев.-зап. угол этнографической белорусской территории (в бывших уездах Двинском, Люцинском и Режицком) принадлежит в наст. время Латвии. Указанные этнографические границы Б., как области, в которой преобладает белорусское население, определены научными трудами академика Карского и А. Смолича. Границы эти не вполне совпадают с границами распространения белорусского языка. Согласно карте восточно-славянских диалектов, составленной Московской диалектической комиссией, белорусские по основе диалекты распространены и далее на Великороссию, а именно—почти во всей Смоленской губ. (за исключением Гжатского уезда) и в большей (юго-зап.) части Калужской губ. Белорусские влияния на великорусские диалекты отмечены на этой карте почти во всей псковской губ. (за исключением Порховского уезда), в юго-зап. части Тверской и даже в юж. приграничной полосе Ленинградской губ. С другой стороны, юго-зап. угол Б., а именно—почти все Полесское воеводство и юж. часть Мозырского округа БССР отмечены там, как районы преобладания сев.-украинских диалектов. Однако, поскольку население Калужской и Псковской губ. в большинстве случаев отличается великорусскими бытовыми особенностями, и жители их считают себя великороссами,—эти районы не включаются в состав этнографической Б. Точно так же, поскольку население Полесья связано с белорусами общими бытовыми отличиями, единством культуры и истории и официально признает себя белорусами, постольку этот район обычно относится к Б.

В этих границах Б. занимает территорию в 317 тыс. км кв. и насчитывает около 12 милл. населения.

До революции Белоруссия входила в состав Сев.-Зап. края, при чем западная ее часть часто описывалась вместе с территорией современной Литовской республики под именем Литвы или Литовских губ. (Гродненская, Виленская), хотя литовцев там только незначительное меньшинство».

Цікава: пра ўсё гэта ў апошнім выданні «Советская энциклопедия» (М., 1970) ужо нічога не піша. Паведамленне толькі, што «БССР... граничит на З. с Польшей, на С.-З с Литов. ССР, на С. с Латв. ССР, на С., С.-В. и В. с РСФСР, на Ю. с УССР. Пл. 207,6 тыс. км². Нас. 9 млн. чел. (на 15 янв. 1970)».

Усё быццам правільна. І разам з тым... Словам, ёсць пра што думаць...

●

Польскае дзіця ўжо ў першым класе завучвае напамяць верш:

— Kto fy jestes?
— Poliak maly.
— Iaki znak twôj?
— Orzel bialy...

Рускае дзіця, вучачыся ў школе, засвойвае на ўсё жыццё словы пра сваю мову — «о великий, могучий, правдивый и свободный русский язык» (Тургенеў), словы У. Маякоўскага — «Да будь я и негром преклонных годов, и то без унынья и лени, я русский бы выучил только за то, что им разговаривал Ленин», ды і многае іншае, што выхоўвае гордасць за свой народ, сваю мову... А беларускае дзіця, пайшоўшы ў школу, вучыла тое самае, што і польскае ці рускае. Пра свой жа народ, сваю мову калі хто з настаўнікаў і гаварыў, дык не лепшае. І мы яшчэ здзіўляемся, адкуль у большасці беларусаў скептыцызм, нігілізм да свайго народа і сваёй мовы...

●

Перагортваю старонкі выпушчанага ў 1924 годзе выдавецтвам «Савецкая Беларусь» дэкламатара «Чырвоны дудар». Як ён цудоўна, з густам аформлены! Прыгожая, у некалькі фарбаў вокладка, партрэты пісьменнікаў і акцёраў, да кожнага твора даюцца заставачкі і канцоўкі. Шрыфт таксама падабраны такі, што вачэй не адвесці. І змест дэкламатара адпаведны афармленню — укладалі ж гэты зборнік Янка Купала, Цішка Гартны і Алесь Ляжневіч. Сярод аўтараў — самыя лепшыя беларускія пісьменнікі. Гэта сапраўдны падарунак усім, хто любіць беларускае слова, а найперш — мастацкай самадзейнасці, клубным работнікам. Вось бы цяпер нешта падобнае выдаць!

Ёсць у гэтым дэкламатары, акрамя твораў, якія шырока вядомыя, неаднаразова перадрукоўваліся, і тыя, якія як бы навечна засталіся толькі на старонках гэтага выдання. Між іх — прыпеўкі тады яшчэ маладога Кандрата Крапівы «Нэпія» і гумарыстычны верш А. Цярэбіча (псеўданім ці не Алеся Ляжневіча?) «Што і як будзе», якія падаліся мне не пазбаўленыя цікавасці для сённяшняга нашага чытача.

●

НЭПІЯ

Прыпеўкі

Скарацілі ўсюды штаты —
Я без хлеба і без хаты.

Усюды трэсты, сіндыкаты,
У мяне ж на портках латы.

Нэп адзеўся ў шаты-латы,
У мяне ж на лаце лата.

Нэп вунь дыбае на «корках»,
А я шлэпаю ў апорках.

Нэп пахучы дым пускае,
Мне ж махоркі не хапае.

Ох, у Нэпа кішанішча!
У мяне ж, дык вецер свішча.

Нэп сядзіць «лімоны» лічыць,
Мне ж пад нос ён «дулю» тычыць.

Жонка Нэпа — проста краля,
Мая ж — так сабе Яўгаля.

Жонка Нэпа ўся у срэбры
А Яўгаля уся у зрэб'і.

Вунь у Нэпа дзеці скачуць,
А мае дык есці плачуць.

Нэп імчыцца, шыны-гума —
Не дагоніш — і не думай.

Едзе Нэп — зямля трасецца,
Мая ж «пара» ледзь пляцецца.

Залаты Нэп зэгар мае,
А мой вунь на небе ззяе.

Нэп вандруе ў галіфэ.
У мяне ж, дык проста «фэ»!

Мясам корміць цюцьку Нэп,
Я ж і сам брашу за хлеб.

ШТО І ЯК БУДЗЕ

Хачу сказаць я вам, браточкі,
Што калісь будзе на зямлі.
Ну, адным словам, рай настане,
Абы мы толькі дажылі.

Цудоўнасць будзе у прыродзе,
З гарачыні каб не папрэць.
Свяціць нам сонца ўночы будзе,
А месяц днём нас будзе грэць.

Усюды цёпла тады будзе,
Пачнём без вопратак хадзіць,
Краўцоў, шаўцоў тады не стане,
Бо ім не будзе чаго шыць.

Усе тады мы будзем роўны,
Не трэба будзе працаваць,
А толькі будзем піць і есці
І па садох сабе гуляць.
Бо будзе нам ўсяго даволі,
Як масла, хлеба і каўбас,

Курэй, смятаны, сыру, мёду,
Запас вялікі будзе ў нас.

Напрыклад, возеры смятанай,
А рэкі мёдам пацякуць
Ды малако пальецца з неба
І кучы масла парастуць.
Балоты зменяцца у кашу,
Гарамі хлеб будзе ляжаць,
А яек будзе, як камення,
Абы хацеў толькі збіраць.

На дрэве парастуць каўбасы,
А цукер будзе ў курганох,
А дзіч уся смажаная будзе,
Абы ты есці толькі мог.

Толькі гарэлкі там не будзе,
А калі хто захоча піць,
То мусіць з'ездзіць аж у пекла
І там у чорта папрасіць.

Там будзе рэдзька і цыбуля,
Махорка ўсюды парасце,
Што ты захочаш — будуць птушкі
Табе прыносіць на хвасце.

Між намі лаянкі не будзе,
Усе мы згодна будзем жыць,
Нават апосталы святыя
Будуць у госці к нам хадзіць.

Але пакуль усё гэта будзе,
Трэба сягоння ісці спаць,
А заўтра ўласнымі рукамі
Трэба на хлеб нам зарабляць.

Пра тое, што Гітлер і яго спадручныя, прыйшоўшы да ўлады, палілі і знішчалі кнігі няўгодных аўтараў, — вядома кожнаму, нават школьніку. Але што тое самае рабілася ў нашай краіне Сталіным і яго памагатымі — пра гэта пачынаем гаварыць толькі сёння. Вось «Зводны кантрольны спіс выданняў ДВБ, якія спісаны ў макулатуру», складзены «сектарам кнігагандлю дзяржаўнага выдавецтва Беларусі» (Мн., 1935). На 126 старонках гэтага выдання пералічана 1.778 назваў кніг і часопісаў, якія падлягаюць тэрміноваму знішчэнню. Сярод гэтых назваў творы беларускіх і рускіх пісьменнікаў, пераклады з замежных моў, гістарычная, краязнаўчая літаратура, многія падручнікі, і нават слоўнікі... Гэты «Зводны кантрольны спіс...» не адзіны, што складаліся пэўнымі службамі і былі абавязковыя для выканання бібліятэчных работнікаў. Такія спісы складаліся штогод, а то і па некалькі разоў на год аж да зусім нядаўняга часу...

Гітлера мы называем фашыстам, варварам... А як назваць Сталіна і яго вучняў, паслядоўнікаў?

●

Выдавецтва «Навука і тэхніка» вось каторы ўжо год выдае серыю «Нашы славутыя землякі». Але няма яшчэ сярод кніг гэтай серыі кнігі пра выдатнага беларускага вучонага, кнігавыдаўца, перакладчыка, асветніка Ілью Фёдаравіча Капіевіча (Капіеўскага), якой ён безумоўна ж заслугоўвае.

Ілья Фёдаравіч Капіевіч нарадзіўся на Мсціслаўшчыне ў сярэдзіне семнаццатага стагоддзя. Вучыўся ў Слуцкай кальвіністкай школе. Ратуючыся ад ганенняў езуітаў, выехаў у Амстэрдам, дзе ў 1700 г. заснаваў сваю друкарню. Там ён выдаваў кнігі, прызначаныя для распаўсюджвання ў Расіі. Але галоўная заслуга І. Ф. Капіевіча ў тым, што ён склаў праект рэформы ўсяго гэтак званага рускага царкоўнага алфавіту — грамадзянскага пісьма і паказаў яго Пятру Першаму, які якраз у той час знаходзіўся таксама ў Галандыі. Пятру Першаму гэты праект спадабаўся і ён аддаў загад адліць шрыфт паводле гэтага праекту і сваім указам увёў яго ў Расіі. Доўгі час гэты шрыфт, як піша Адарукоў у працы «Книга гражданской печати в XVIII в.» (М., 1926) «называли то амстердамскими литерами, то гражданской, то белорусской азбукой». М. І. Шчалкуноў у сваёй гісторыі кнігадруку піша: «Поручить протестанту составление книг для исконно-православной России мог только Петр, и это было, вероятно, по тому времени целой революцией». Шрыфт той, беларускі, Капіевічаў, ужываецца і цяпер, ён стаў асновай для пісьма многіх народаў... Але заслуга І. Ф. Капіевіча не толькі ў гэтым — ён адкрыў у Амстэрдаме школу, у якой вучыў розным навукам выхадцаў з Расіі. Сам І. Ф. Капіевіч пісаў у адным з лістоў Пятру Першаму: «Известно есть твоему пресветлейшему царскому величеству, колико я князей и дворян твоего пресветлейшего царского величества учил боле году, а за тое не желал от них денег, еще же трудился, их ради, днем и нощию. Вси же поехали и спасибо не сказавши за учение, но сопротивно мои ж еще глобусы четыре, не заплативши, завезли: два — князь Осип Иванович Щербатов тые глобусы, которые были на индийском дворе. Два глобуса завезли Семен Андреевич Салтыков за тое, что я его долгое время учил и трудился его ради...»

Заслуг перад Расіяй, перад усім адукаваным светам у І. Ф. Капіевіча стольні, што іх цяжка і пералічыць. Ён першы выдаў для Расіі лексіконы — падручнікі для вывучэння іншаземных моў; ён першы ўжыў у друку індыйскія ці, як іх яшчэ завуць, арабскія лічбы (да таго ўжываліся літарныя); ён напісаў і выдаў вялікую колькасць свецкіх кніг, сярод іх «Введеніе краткое во всякую исторію...», «Краткое и полезное руковедение во арифметику», «Уготование и толкование ясное поверстания кругов небесных», «Грамматика латинская», «Морского плавания книга», «Святцы, или Календарь», а таксама пераклаў творы Гамера, Эзопа, іншых старажытных аўтараў. Яго пераклады, перадрукаваныя пад агульнай назвай «Римские деяния» ў 1877—78 г. таварыствам «Общество любителей древнерусского письма», П. П. Вяземскі ацэньваў як напісаныя па-беларуску («Издаваемый текст «Римских деяний» писан на белорусском наречии, называемом нередко в наших рукописях то польско-русским, то литовским, то славяно-польским»).

Апошнія гады І. Ф. Капіевіч (памёр у 1714 г.) жыў у Маскве, працаваў у Пасольскім прыказе. Ён перапісваўся з Г. Лейбніцам, шмат рабіў дзеля пашырэння навукі і ведаў.

Дарэчы, А. С. Пушкін хваліў Пятра Першага якраз за тое, што ён «бросил на словесность взор рассеянный, но проницательный. Он возвысил Феофана, ободрил Копиевича...» (А. С. Пушкин, Полное собрание сочинения, т. 7, стар. 308. М., из-во «Наука», 1964).

●

Чуюцца галасы беларускай грамадскасці пра неабходнасць адмены пастановы Савета Народных Камісараў БССР ад 28 жніўня 1933 г. «Аб зменах і спрашчэнні беларускага правапісу», якая надта ж скалечыла нашу мову. І не толькі пісьмовую, але і вусную. Пастанова ж прымалася не дзеля ўдасканалення правапісу, пашырэння ўплыву і аўтарытэту беларускай мовы, а, як паведамлялася, «у мэтах рашучага выгнання з беларускага правапіса нацыянал-дэмакратычных уплываў і скажэнняў», бо «беларускі нацыянал-дэмакратызм, зыходзячы з сваіх буржуазных, контррэвалюцыйных мэт, праводзіў падрыўную шкодніцкую работу як на гаспадарчым, так і на культурным фронце, у тым ліку і ў галіне мовы, тэрміналогіі і правапіса. Нацыянал-дэмакратызм імкнуўся ўсімі мерамі і спосабамі адарваць беларускую літаратурную мову ад мовы шырокіх беларускіх працоўных мас, ствараў штучны бар'ер паміж беларускай і рускай мовамі і засмечваў беларускую мову рознымі сярэдневяковымі архаізмамі і буржуазнымі вульгарызмамі. Існуючы беларускі правапіс значна засмечан указанымі нацыянал-дэмакратычнымі плынямі і таму падлягае зменам».

Так, у пастанове былі словы і пра неабходнасць «палягчэння шырокім працоўным масам вывучэння беларускай пісьменнасці, аслабанення школы ад непрадукцыйнай работы пры вывучэнні беларускага правапіса», дзеля «далейшага развіцця культуры беларускай мовы і поўнага падпарадкавання беларускага правапіса задачам выхавання працоўных у духу пралетарскага інтэрнацыяналізма». Але гэта былі толькі словы...

Пастанова дадала новы імпульс барацьбе з лепшымі сіламі беларускай інтэлігенцыі, якія яшчэ не былі знішчаны.

«Новы правапіс ёсць адной з канкрэтных праяваў тае барацьбы, каторую вядзе партыя за будаўніцтва культуры нацыянальнай па форме і сацыялістычнай па зместу, — пісала газета «Звязда» 16 верасня 1933 г. у артыкуле «Новы беларускі правапіс». — На жаль, гэтай праўды яшчэ не разумеюць некаторыя таварышы. Наадварот, у апошнім часе заўважаны тэндэнцыі сярод працаўнікоў, скіраваныя на тушаванне абмылкаў і скажэнняў, што былі і ёсць у Беларускай Акадэміі Навук, асабліва ў Інстытуце мовазнаўства, дзе астачы нацдэмаў прабавалі і прабуюць пад рознымі прыклепамі далей шырыць свае ідэі. Партыя тры гады назад разбіла і выгнала з Акадэміі Навук Лёсікаў, Ластоўскіх, Некрашэвічаў, Цвікевічаў. Дык хто ж даў права людзям, седзячым у Інстытуце мовазнаўства так нахапна сцерагчы гэтую спадчыну? Як магло стацца, каб ні прэзідыум Акадэміі навук, ні партыйная ячэйка не заўважылі гэтага і не ўжылі сродкаў дзеля ачышчэння Інстытута мовазнаўства ад класава-чужых элементаў і іх спадчыны?»

Вядомая справа, сродкі «дзеля ачышчэння Інстытута мовазнаўства ад класава-чужых элементаў» былі «ўжыты», пра што красамоўна гаворыць зборнік «Пісьменнікі БССР аб рэформе правапіса беларускай мовы», які падрыхтаваў і выдаў ужо ў наступным, 1934 г., Інстытут мовазнаўства пад грыфам Акадэміі навук. Вось што пісалася ў гэтым зборніку:

«У сувязі з паяўленнем рэфармаванага правапіса беларускай мовы захлюпала нацыяналістычнае балота, зашушукалася нацдэмаўскае ахвосце... Астачы контррэвалюцыйных нацыянал-дэмакратаў унутры нашага краю ўзнялі дзікае галашэнне супроць спрашчэння правапіса... У апошнія часы ахвосце разгромленага нац-дэмакратызма, дзякуючы прытупленню класавай пільнасці некаторых выдавецкіх работнікаў, змагло пралезці ў наш друк з рэваншысцкім контррэвалюцыйнымі вылазкамі. Вазьміце твор М. Лужаніна «Галасы гарадоў» (выд. 1933 г.): У гэтым творы Лужанін вытрымлівае контррэвалюцыйны стыль «самабытнасці» і ўжывае такія словы, пасля якіх трэба даваць самае шырокае тлумачэнне, але ад якіх, па Лужаніну, вее «першабытнай прастатой і свежасцю...»

«Мова ў аповесцях Калюгі — гэта выразная кулацкая, хутаранская мова і яна арганічна выцякала з кулацкай нацыяналістычнай сутнасці яго творчасці».

«Мова ў вершах Таўбіна — вычурная, штучна кніжная, жаргоніраваная — таксама арганічна выцякала з буржуазнай сутнасці твораў Таўбіна, гэтага полпрэда ў літаратуры буржуазна-кулацка-нацыяналістычнай інтэлігенцыі».

«Пад моцным нацыяналістычным уплывам знаходзіцца паэт Хадыка. Мова яго вершаў перасыпана архаізмамі, не прынятымі ў савецкай літаратуры правінцыялізмамі...»

«Контррэвалюцыйныя нацдэмаўскія вылазкі ў галіне літаратуры вядуць Сідарэнка-Пеначкін, Баранавых, Ніканові ч...»

«Контррэвалюцыйная нацдэмаўская работа ў галіне мовазнаўства праводзілася і ў мастацкай літаратуры. Успомнім арганізатараў контррэвалюцыйнай нацдэмаўскай ячэйкі, так званага літзгуртавання «Узвышша» Дубоўку, Пушчу, Бабарэку...»

Усіх, каго называў друк, хто быццам парушаў пастанову, дапускаў у сваёй творчай працы «нацдэмаўскія вылазкі», як контррэвалюцыянераў арыштоўвалі і... Рэдка ўжо хто з іх заставаўся жыць...

Што ж да самой пастановы «Аб зменах і спрашчэнні беларускага правапісу», дык яна, нягледзячы на ўсе змены, што адбыліся ў нашым грамадстве за апошнія гады, дзейнічае і сёння. Ніхто яе не адмяняў, хоць яна была і прынята без уліку заўваг Інстытута мовазнаўства Акадэміі навук, без згоды многіх вучоных. У тыя гады пытанні мовазнаўства, як пісалася ў прадмове да ўжо «ачышчанага ад класава-варожай засмечанасці» «Руска-беларускага слоўніка» (Мн., 1937), вырашаліся ў ЦК КП (б) Б, які «сістэматычна вёў рашучую барацьбу з контррэвалюцыйнымі нацдэмамі (...) за развіццё беларускай сацыялістычнай культуры і яе важнейшай часткі — беларускай мовы. Пленумы ЦК КП (б) Б і бюро ЦК не раз вырашалі пытанні класавай барацьбы на мовазнаўчым фронце, пытанні росту і росквіту беларускай мовы».

●

Расстраляным пакаленнем называе ўкраінская крытыка тых, хто прыйшоў у літаратуру ў 20—30-я гады і потым быў рэпрэсіраваны. І яна не памыляецца, як не памылілася б і нашая крытыка, каб назвала гэтак тое пакаленне, што прыйшло ў беларускую літаратуру ў тыя ж 20—30-я гады. Большасць жа пісьменнікаў, самая таленавітая частка іх былі калі не расстраляны, дык загінулі ў сталінскіх турмах і лагерах. Засталіся жыць, былі выпушчаны на волю толькі адзінкі — «недастраляныя»... Але і яны не змаглі, не паспелі расказаць усёй жудаснай праўды пра сябе, свой час, пражытае...

Такое таленавітае пакаленне і так мала мы пра яго ведаем!

●

Як усё паўтараецца! У 1926 годзе, калі ішла гэтак званая «беларусізацыя», газета «Савецкая Беларусь» пачала дыскусію аб беларускай мове — патрэбна яна ці непатрэбна. Сёння, калі прыняты «Закон аб мовах у Беларускай ССР» і сёй-той спрабуе — нясмела, асцярожна, з аглядкаю — каб чаго непажаданага не выйшла? — яго выконваць, зноў на старонках друку — у «Народнай газеце», «Знамя юности», «Белорусской ниве», «Советской Белоруссии» — тая ж дыскусія. Тады, у 1926 годзе, не вытрымаў, адгукнуўся на адно з выступленняў у «Савецкай Беларусі» вершам «Акоў паломаных жандар» Янка Купала:

Акоў паломаных жандар,
Сліўнём зарыўшыся ў нару,
Сядзіць расійскі чынадрал,
«Слуга оцечаству, цару».
Ён сніць былую моц і шыр:
Цары, царыцы, цэрквы, трон,
Пагромы, катаргі, Сібір..:
О, Русь! Прымі раба паклон!
Табе такой служыць па гроб
Не кіну я, і расцярзаць
Не дам дзяржаўнасці «оплот»
«Цябе, «единую», о, маць!
Цяпер, што бачу я кругом?
Пасад маўклівы збуран скрозь..:
Рэспублікі!? Ды з «языком»
З іх лезе кожная ўсур'ёз.
А ты, о рускі мой «язык»!
Мой «общарускі», што з табою?
Табе слухмян быў мал, вялік,
Быў славен ты сваёй кляцьбой.
Табой сам самадзержац цар
Пісаў ланцужны свой закон,
Што маці-Русь есі жандар
Усёй Еўропы!
І свой сон
Сніць далей гэты царадвор,
Калі надыдзе яму дзень,
Ізноў пад лёзгат царскіх шпор
Свой распасцёрці чорны цень.
Ён, гэты скінуты сатрал,
Не знае, што ў свабодзе жыць;
Яму дай вісельню, дый каб
На ёй «языкі» ўсе ўшчаміць.
Не па нутру, як смерць яму,
Што беларускае дзіцё
Бяжыць у сцюжную зіму
У школку пазнаваць жыццё.
Спужаўся, што хлапчук ў лапцёх,
Напоўадзеты вёскі сын,
У роднай мове ўчыцца змог?:..
О, стыдна, рускі «гражданин»!
Язык твой царскі ён табе
Не выража, спакойны будзь!
Цябе тваім жа у кляцьбе
Ён не забудзе памянуць.

О Вялікі Купала! Як далёка ты глядзеў, як наперад усё бачыў!

З ПОШТЫ «ЛіМа»

ФОРМУ ЗНЯЦЬ АДМОВІЎСЯ...

...Існуе легенда аб тым, як адно славянскае племя вяло вайну з туркамі. Каб разведаць сілы туркаў, якія наступалі на зямлю гэтага невялікага славянскага племені, у разведку паслалі драбаў (рыцараў). Драбы ў час разведкі ўбачылі, што ў туркаў вялікая сіла. Гонар драбаў не дазваляў ім хлусіць, але яны, вярнуўшыся з разведкі, сказалі сваім ваякам: «Ворагаў мала. Мы пераможам!» Драбы свядома не сказалі ўсю праўды, бо інакш бы ў ваякаў упаў бы дух і радзіму ім давялося б аддаваць ворагам без бою. А гэтага яны не маглі зрабіць...

За апошнія дзесяцігоддзі ў нашым беларускім друку выліта шмат бруду на беларускае дваранства, шляхту. І толькі цяпер да нас, як кажуць, даходзіць, што лепшая частка беларускай шляхты заўсёды верна служыла свайму народу.

Хачу згадаць аднаго з лепшых, па маім перакананні, прадстаўнікоў яе — слуцкага шляхціца капітана Генеральнага штаба Сокала-Кутылоўскага, які ў 20-ыя гады ўзначаліў першую беларускую дывізію. Яго паводзіны ў час грамадзянскай вайны і ў час другой сусветнай вайны і нагадалі мне легенду аб славянскім племені, якое ваявала з туркамі.

Калі Чырвоная Армія ў час грамадзянскай вайны пачала наступ супраць палякаў, якія ў той час акупавалі Беларусь, у Слуцку вырашылі не аддаваць нікому сваю зямлю без бою. У той час у Слуцку жыло каля трохсот афіцэраў. Яны пачалі фарміраваць слуцкі і грозаўскія палкі, якія былі аб'яднаны ў дывізію. Як і водзіцца ў вайсковым свеце, камандаваць дывізіяй афіцэры прапанавалі старшаму па вайсковым званні. Ім быў генерал, прозвішча якога нам пакуль што невядома. Генерал адмовіўся ўзначаліць дывізію. Ён сказаў: «Вас мала». Генерал трымаўся здаровага сэнсу, ён не захацеў весці на верную пагібель сваіх землякоў. Але не заўсёды мае рацыю той, хто кіруецца толькі здаровым сэнсам. Нездарма ж М. Горкі некалі пісаў: («Безумство храбрых — вот мудрость жизни»). Слуцкая дывізія ўсё ж была сфармавана. У рэшце рэшт яе ўзначаліў капітан Сокал-Кутылоўскі. Яна некалькі дзён вяла баі ў заходняй частцы Случчыны, а потым адышла ў Заходнюю Беларусь і там была абяззброена палякамі. Сокал-Кутылоўскі і яго таварышы без бою Случчыну не аддалі. Гэтым яны пакінулі аб сабе вечную памяць у гісторыі Беларусі.

У час другой сусветнай вайны Сокал-Кутылоўскі меў званне маёра. Ён камандаваў адным з батальёнаў Беларускай краёвай абароны. Яго батальён лясных стральцоў ішоў у авангардзе беларускіх падраздзелаў краёвай абароны, якія прарываліся ў амерыканскую зону Германіі. Прарыў быў паспяховым, але амерыканцы паступілі не высакародна. Сокала-Кутылоўскага і некаторых іншых беларускіх вайскоўцаў яны перадалі на яўную смерць—Чырвонай Арміі. Перад адпраўкай амерыканцы пераапраналі беларускіх вайскоўцаў у нейтральную форму, але маёр Сокал-Кутылоўскі адмовіўся зняць з сябе форму беларускага афіцэра. Ён застаўся верным сваім перакананням да канца.

РЫГОР РОДЧАНКА,
краязнаўца.

г. Слуцк.

Прыносім прабачэнні

У мінулым нумары «ЛіМа» па віне рэдакцыі дапушчана прыкрая памылка. Прыносім свае прабачэнні пісьменніку Івану Шальманаву і шчыра спачуваем яму ў сувязі са смерцю МАЦІ.

ДУМКА ЧЫТАЧА

ВЯРНІЦЕ НАРАБАВАНАЕ!

СТО ВОСЕМДЗЕСЯТ год назад, 24 чэрвеня 1812 года, французскі імператар Напалеон Банапарт перайшоў Нёман і пачаў вайну з Расіяй. У саставе яго арміі былі і нашы землякі. Некаторыя дайшлі да Масквы ў корпусе І. Панятоўскага ці 8-м уланскім палку Дамініка Радзівіла. Некаторыя былі тут — у Слуцку, Мінску, Вільні, Барысаве. Яны блакіравалі Бабруйскую крэпасць з 5000-м гарнізонам, неслі ахоўную службу, лавілі марадзёраў і дэзерціраў. Пасля таго, як скончылася вайна, па ўсёй Еўропе Напалеона называлі злодзеем і рабаўніком. І гэта, безумоўна, адпавядала ісціне. Аднак што тады казаць пра паводзіны расійскай арміі на Беларусі? Напачатку, для параўнання, паглядзім, хоць збольшага, што «прыдбаў» Напалеон у Капыльскім і суседнім Нясвіжскім раёнах былога Слуцкага павета.

У 1912 годзе, праз сто год, былі падлічаны страты ў вайне. Па Слуцкім павеце французамі быццам бы былі абрабаваны наступныя цэрквы: Урэцкая, Грозаўская, Труханаўская, Старобінская, Пруская, Раманоўская, Капыльская, Пукаўская і Нясвіжская Прэабражэнская. У горадзе Слуцку абрабаваны наступныя цэрквы: Саборная, Мікалаеўская, Георгіеўская, Міхайлаўская, Васкрэсенская, Калядная, Івана-Прадцечанская і Варварынская.

У Нясвіжскай Прэабражэнскай царкве ўкрадзены: рыза чорная гарусная старая, епітрахіль брызентавы чырвоны таксама стары, кадзільніца жоўтай медзі старая, кацельчык жоўтай медзі для асвячэння вады стары, чатыры алавяныя падсвечнікі, тры невялікія свечкі, адзін малітвеннік стары і адна ікона сходу Святога Духу.

У святара гэтай царквы Паўла Папова былі забраны: драўляная агароджа каля хаты і гумна, а таксама 30 вазоў дроў і дрэва, прыгатаванае для рамонту хаты. З маёнтка забраны жывёла, хлеб, коўдры, бялізна, абутак, палатно, медны і жалезны посуд — усяго на 197 рублёў серабром. У сялян, якія належалі царкве, узята ўсяго на суму 58 рублёў 60 капеек серабром. Акрамя таго, у святара Папова, дзяка Плышэўскага і сялян гэтай царквы страўлена яравога жыта на 27 дзесяцінах і сенакосу на 12 дзесяцінах. У святара Капыльскай царквы Дашкевіча забралі рознай жывёлы, адзення, бялізны, абутку, хлеба, посуду і ўсялякіх прыпасаў на суму 177 рублёў 40 капеек серабром, а наяўнымі грашыма — 74 рублі; у святара С. Чаховіча— 101 рубель 75 капеек серабром.

У астатніх цэрквах, мусіць, страты былі невялікія, калі яны не ўспомнены. У Нясвіжы і Капылі, як бачым, усё падлічана да апошняга лахмана і свечкі. Усяго на суму 608 рублёў 75 капеек серабром. Калі дапоўніць царкоўныя страты, набярэцца, можа, 1000 рублёй, няхай нават дзве. Хаця святыя айцы тут, відаць, добра схітравалі. Касцёлы і уніяцкія цэрквы не заяўлялі аб рабаванні. Жандары былі са сваіх, мясцовых, па 40—50 чалавек на павет. Рабавалі цэрквы дэзерціры, якія туляліся па лясах.

Паглядзім цяпер, што ўзяла расійская армія. З архіва яе галоўнага штаба вядомы загад № 284 ад 9 студзеня 1813 года з Бромберга (там тады знаходзілася стаўка М. І. Кутузава) Рахманаву. «З ліку гвалтам узятых маёй арміяй рэчаў ад ворага ў Нясвіжы і якія знаходзяцца цяпер у Мінску, абавязваю Ваша Правасхадзіцельства:

1) Старажытныя медалі і манеты, якім Вы даеце спісак і якія я прыкладваю пры гэтым, адправіць у Харкаўскі Універсітэт;
2) Наогул царкоўныя рыштункі адаслаць у Маскоўскі Сабор з Вашым пісьмом і пералікам усяго;
3) Самыя рэдкасці і старажытнасці перадаць Правадзейнаму Саветніку Валуеву;
4) Усё, што застанецца і не мае вялікага значэння і кошту, прадаць з аўкцыёна і далажыць мне, колькі атрымана грошай. Грошы і што не прадалі перадаць Правадзейнаму Саветніку Валуеву».

Камандзір 14-га егерскага палка А. І. Красоўскі пісаў у мемуарах, што ў замку яны знайшлі больш як на мільён каштоўнасцей. Усе трафеі на 40 вазах пад моцнай аховай павезлі праз Бабоўню, Пясочнае, Узду, Мінск на Бабруйск. Быў тады лістапад месяц і Напалеон яшчэ не пераходзіў Бярэзіны. Акт рабаўніцтва пацвярджае і адмірал Чычагаў, камандуючы Дунайскай арміяй, у рапарце М. І. Кутузаву. Ніхто, праўда, не прыводзіць сумы і пераліку рэчаў у пазнейшай гістарычнай літаратуры. Але з многіх крыніц ясна, што ўзята не меней як на мільён рублёў па тагачасным курсе. У той жа год з Нясвіжа вывезлі люстэркі галандскія, бронзу, шпалеры са сцен. Частку багацця расцягнулі генералы арміі, якая выйшла з Мазыра і Бабруйска і амаль без сутычак з ворагам павольна ішла ў Прусію. У Нясвіжы гэтая армія трохі затрымалася. Усё, што засталося ад генералаў, трапіла ў музеі Расіі, асабліва ў Эрмітаж. А грабіць было што. Ю. Нямцэвіч пісаў, што ў Нясвіжскім замку ў часы Карла Радзівіла (самага багатага чалавека на ўсю Рэч Паспалітую) былі 12 апосталаў вышынёй у два футы, адлітыя з золата. Ю. Крашэўскі сцвярджаў, што ў замку скарбы займалі тры вялікія залы, набітыя ўсялякай старажытнасцю — ад карцін і габеленаў да 12 драўляных коней пад сядлом з вупражжу рэдкага харaства. Былі там каштоўныя камяні, галаўныя ўборы, гадзіннікі, нашыйнікі, бранзалеты, шашкі ў залатой аздобе, булавы і нават зброя індзейцаў. Дарэчы адзначым, што перад падзелам Польшчы ў 1762 года ў нясвіжскіх Радзівілаў у Літве (цяперашняй Беларусі) было каля 5000 вёсак, якія давалі 40 мільёнаў рублёў прыбытку ў год. Было за што набываць каштоўнасці.

Усё гэта некуды паціху знікла, засталіся толькі замак і маёнткі.

Рабаўніцтва замка нават абгрунтоўвалі. У шэрагу кніг і артыкулаў праводзілася думка, што расійскае войска забрала тое, што Д. Радзівіл вёз з Масквы і ні больш. Для бяспраўнай Літвы гэтага быццам было дастаткова. Прыкра прыгадваць, што такія тэндэнцыі маюць месца і цяпер. В. Кажарынаў у нарысе «Последняя авантюра Наполеона» («Советский спорт», 1992 г.) піша, што па загаду Напалеона палкоўнік Куперэн даставіў у Нясвіж з Масквы трыццаць вазоў усялякага скарбу. Разам з камендантам Бугельскім і слугамі ўсё было схавана. Застаўся выпадкова адзін каваны сундучок. У ім знайшлі ніткі жэмчугу, сярэбраныя табакеркі, медальёны і нават злітак архірэйскага посаха, усыпаны брыльянтамі. Было там многа залатых і сярэбраных манет. Частку скарбаў знайшлі рускія салдаты і забралі назад у Маскву. Частка яшчэ спачывае ў скляпеннях замка. Яе трэба было б пашукаць — гэта ж «кроўнае» расейскае. (За 70 год неяк не было калі). Слуг тады знішчылі, сведак няма. Бясспрэчна адно: бедныя Радзівілы хацелі пажывіцца за кошт Расіі!

Рускія ўлады помсцілі Даменіку Радзівілу за дапамогу і ўдзел у вайне на баку французаў. Разам з нашымі землякамі-салдатамі ён прымаў удзел у Барадзінскім пабоішчы і вярнуўся назад. Памёр у Францыі ў 1813 годзе ад кантузіі. З нашчадкаў засталася малалетняя дачка. Маёмасць была секвестравана. Толькі ці не праз дваццаць год нешта вярнулі з дазволу цара. Невялікая частка ўсяго нарабаванага была вернута Радзівілам у 1904 годзе. Добра захаваўся толькі архіў Вялікага княства Літоўскага, Літоўская метрыка (цяпер у Маскве) і іншыя больш дробныя дакументы. Дарэчы, у гэты час некуды знік арыгінал Брэсцкай царкоўнай уніі 1596 года — асновы нашай рэлігіі, уніяцтва. Сучаснікі казалі, што яго забралі праваслаўныя святары і недзе замуравалі. У 1840 годзе Расія прызнала гэтую унію несапраўднай і абʼявіла ўвесь край праваслаўным. Трэба адзначыць, што свой нацыянальны каларыт беларусы захавалі, нягледзячы на вялікі царкоўны прыгнёт і бяспрыкладную русіфікацыю. Мы можам ганарыцца гэтым.

Верагодна, што і 12 апосталаў таксама ўкралі рускія генералы ў 1812 годзе. Гэтых апосталаў шукалі пазней у замку і ваколіцах рускія і немцы ў першую сусветную вайну, палякі пасля вайны, бальшавікі ў 1939 годзе і пазней. Нічога пакуль няма. Канешне, шукаць нясвіжскія скарбы трэба. але шукаць не ў Нясвіжы, дзе малая верагоднасць што-небудзь знайсці, а ў музеях ці сховішчах Масквы і Санкт-Пецярбурга.

Абірала нашы слуцкія мясціны Расія як магла. У 1839 годзе, перад адменай уніі і пасля паўстання 1831 года, з касцёла ў Гавязне (заснаваны ў 1640 годзе) была вывезена ў Пецярбург бібліятэка бенедыктынак. У 1866 годзе гэты касцёл, як і многія іншыя, перарабілі на царкву, забралі ікону Дзевы Марыі. Тое самае зрабілі з многімі касцёламі і манастырамі.

У верасні 1939 года Нясвіж заняла Чырвоная Армія. Была створана камісія па ўліку трафеяў. В. Катаеў у кнізе «Почти дневник», выдадзенай у 1962 годзе, прыпамінае, што ўсе залы былі не пустыя. Мэбля з розных парод дрэў, агромністыя, у тонкіх залачоных рамках люстры, сталы засцелены дарагімі сурвэткамі з вышыўкамі, на сталах кветкі ў дарагіх вазах, у шафах — кнігі, замежныя часопісы. Паляўнічая зала выслана скурамі мядзведзяў, ваўкоў, лісіц, на доўгіх сталах была раскладзена зброя — пісталеты, мушкеты, кінжалы, штуцэры, стрэльбы. На сценах у аправе віселі рогі аленяў, ласёў, іклы дзікоў. Апошнія былі апраўлены ў золата і зашчэмлены папарна. Усе гэтыя экспанаты атрымалі вышэйшыя прэміі на выставах паляўнічых трафеяў. У рыцарскай зале было поўна даспехаў — шлемаў, нагруднікаў, набедраннікаў, рыцары ў латах стаялі ўздоўж сцен, былі нават рыцары-коннікі са стравусавымі перʼямі на шлемах.

Калі ў 1941 годзе прыйшлі немцы, замак быў амаль пусты. Сёння там санаторый. Ад былой велічнасці няма і следу.

Трэба падкрэсліць бясспрэчны факт грабяжу нашага краю Расіяй на многія мільёны рублёў. Усё гэта недзе там, у сховішчах ці дэманструецца ў музеях. Цяпер нам яго не ўбачыць. Недзе ж у Расіі нехта гэта ўсё ўлічваў і апрыходаваў. Можа, нават ацэньваў у рублях.

14 лютага 1992 года ў Мінску члены СНД падпісалі пагадненне «О возвращении культурных и исторических ценностей государствам их происхождения». Але 22 мая 1992 года тэлебачанне Астанкіна паведаміла, што Расія скасавала гэтае пагадненне. Цяпер людзі маюць права запытаць: «Дзе праўда?» А яе неабходна дабіцца. Прычым, трэба каб ведалі жыхары ваколіц Нясвіжа і Мінскай вобласці, што ад нас узялі. Сёння горад Нясвіж не можа сабраць музей, а наша багацце, заробленае нашымі продкамі, цешыць людзей у Маскве ці Санкт-Пецярбургзе. У свой час ідэолагі КПСС кляймілі ганьбай англійскіх імперыялістаў, якія вывезлі помнікі старажытнай культуры з Грэцыі, Егіпта, Індыі. Цікава, як паставіцца культурная Расія да гэтай праблемы сёння? Можа, варта людзям звярнуцца да, пакуль што, самага дэмакратычнага прэзідэнта Расіі? Павінен жа старэйшы брат паважаць малодшага.

Вячаслаў ПІЛІПЧЫК.

Марцін КОЎЗКІ

ДОЛЯ ПРАЎДЫ

Казка пра горад, у якім не разбуралі храмаў, не зносілі могілкі, не заганялі ў калектар рэкі, не знішчалі рынкі, не мянялі старых назваў, не цураліся роднага слова... Тота што казка.

●

З часоў камбедаў тыя беды, ідэі труцілі народ, ці не ў генетычны код заклалі, што найлепшы — бедны.

●

Вось каб тыя грошы, што зарабляем цяпер, і тыя цэны, што былі раней, і каб цэны не раслі, а зніжаліся, а тавараў выпускалі ўсё больш, дык у магазінах нічога не засталося б, бо кожны назапашваў бы на чорны дзень.

●

Чаго крыўдаваць на свет наваколны і наш тэмперамент лядачы, хіба мы, сябры, ні на што ўжо не здольны, зірніце на нашы дачы!

●

У слоў свая геаграфія, свая сістэма каардынат, ці адолее чужая «мафія» наш родны «блат»?

●

Заняпад бальшавікоў — эра новых вестуноў. Ледзь цяжарных не бывае, хто скрануўся, той пайшоў. Будзь гатоў між вестуноў новых згледзець Ільічоў.

●

— Хаос, а неяк круцімся. — Дружа, і ў космасе так.

●

...Узрушаная і радасная, выпраменьваючы святло, бегла насустрач, а я ліхаманкава ўспамінаў, дзе гэта мы бачыліся, пакуль не пранеслася міма, на мяне нават не зірнуўшы, і кінулася камусьці на шыю. Веру, цуды не паўтараюцца, зваротнай дарогі няма, і ўсё ж такі — што, як фартуна памылілася?

●

«Цой будзе жыць у нашых сэрцах!» Як перамяніўся час! Пісалі ж «Ленін».

●

Сурдалагапеды побач з намі, навучыце нас не балбатаць, трэба добра памахаць рукамі, каб пра нешта хоць бы што сказаць. Будзеш эканоміць кожны зык, як не стане малаціць язык.

●

Эпохі розум, гонар і сумленне... ахвярнасць МУС... лагоднасць КДБ... Якім наборам дзіўных уяўленняў я абавязан, партыя, табе!

●

— ...І ўзначалілі магутны інстытут Чарненка ў Маскве і Малафееў тут.
— Не інстытут — дзяржава!
— У тым-та і справа.

●

Слова ў дыскусіі. «За новыя ганаровыя! — заклік цвярозы. Прапаную тытулы «маршал прозы» і па падабенству «генералісімус прыгожага пісьменства»: сапраўдныя генералы клюнуць на прычындалы, несапраўдныя генералы плюнуць на прычындалы.

●

Астраномы, астраномы, як вам падабаецца, касманаўт на касмадроме з астролагамі раіцца.

●

Белы лайнер у сіняве, асенняе сонейка, Кастра, Кастра ў Маскве, не Фідэль — Вяроніка. О Марыяна, зорка экрана, у пару без герояў ты наша мроя!

●

— Як вывесці мне формулу свабоды? Як розніць між калючкамі і дротам? Калючкі ж гэтаксама дрот?
— Дык і свабода — сума несвабод.

Заснавальнікі:
САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах
Друкарня «Беларускі Дом друку».

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Алесь МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў; Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС — 33-19-65; Юрась ЗАЛОСКА — 33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт Уладзімір ПАНАДА — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылацца на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Нумар падпісаны ў друк 17.09.92 г. у 18.10.

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алесь АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Анатоль ВЯРЦІНСКІ, Андрэй ГАНЧАРОЎ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЁДАЎ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алесь ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАЎ.

Адказны сакратар Барыс ПЯТРОВІЧ.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Тыраж 18068 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12